

PROBACJA

KWARTALNIK MINISTERSTWA SPRAWIEDLIWOŚCI

II/2019

ISSN 1689-6122

www.probacja.com

PROBACJA

KWARTALNIK MINISTERSTWA SPRAWIEDLIWOŚCI

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

Wydawca:

Ministerstwo Sprawiedliwości

Adres Wydawcy:

00-950 Warszawa, Al. Ujazdowskie 11,

tel. 22 52 12 769

e-mail: joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

Nakład:

3 500 egz.

Redakcja, korekta i łamanie:

Studio Graficzne Piotr Kurasiak

Druk i dystrybucja:

Wojskowe Zakłady Kartograficzne Sp. z o.o.

PROBACJA

REDAKCJA:

Redaktor Naczelny:

dr Piotr Dariusz Zakrzewski
p.d.zakrzewski@uksw.edu.pl

Zastępca Redaktora Naczelnego:

dr Szymon Tarapata

Redaktorzy tematyczni:

dr hab. Aldona Nawój-Śleszyński, prof. nadzw. UŁ
dr hab. Leszek Korporowicz, prof. UJ
dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, prof. UMCS
dr Konrad Lipiński, UW
dr Łukasz Kwadrans, UŚ
dr Małgorzata Żbikowska, USz
dr Krzysztof Stasiak, UG

Redaktor statystyczny:

Justyna Kowalczyk

Redaktorzy językowi:

Marcin Marciniak (angielski)
Aleksander Wróbel (rosyjski, ukraiński, szwedzki,
norweski, angielski)

Kolegium Doradcze Redakcji:

Erwin Ryter, UŁ
Małgorzata Osińska
Agnieszka Puchalska
dr Aneta Arkuszewska, UR

Sekretarz Redakcji:

Joanna Strzałkowska
joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

Zastępca Sekretarza Redakcji:

Jolanta Diduszko-Biskup

RADA PROGRAMOWO-NAUKOWA:

Przewodniczący Rady:

Zbigniew Ziobro

Zastępcy Przewodniczącego:

dr hab. Adam Taracha, prof. UMCS
dr hab. Henryk Haak, prof. USz, sędzia

Członkowie:

prof. zw. dr hab. Marek Konopczyński, UwB
prof. zw. dr hab. Wiesław Ambrozik
prof. zw. dr hab. Stefan Leleńtal, UŁ
prof. zw. dr hab. Andrzej Bałandynowicz, SGGW
prof. zw. dr hab. Leon Chelmicki-Tyszkiewicz
prof. zw. dr hab. Teodor Szymanowski
ks. dr hab. Marian Nowak, prof. KUL
ks. dr hab. Henryk Skorowski, prof. UKSW
dr hab. Sławomir Przybyliński, prof. UWM
dr hab. Barbara Stańdo-Kawecka, prof. UJ
dr hab. Tomasz Demendecki, prof. nadzw. UMCS
dr hab. Rafał Sura, prof. KUL
dr hab. Andrzej Sakowicz, prof. UwB
dr hab. Jacek Izydorczyk, prof. nadzw. UŁ
dr hab. Anna Błachnio-Parzych, prof. ALK
dr hab. Krystyna Ostrowska, prof. UW
dr hab. Anna Fidelus, prof. UKSW
Prof. DDr Janusz Surzykiewicz,
Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt
SSO Paweł Zwolak
dr Marcin Romanowski
dr Marcin Wielec, UKSW
dr Piotr Chrzczonowicz, UMK
dr Magdalena Błażek, UG
dr Wojciech Sych, sędzia TK
Andrzej Martuszewicz

Recenzenci zewnętrzni:

prof. zw. dr hab. Karol Poznański, APS
prof. zw. dr hab. med. Antoni Florkowski
prof. zw. dr hab. Jarosław Majewski, UKSW
dr hab. Leszek Korporowicz, UJ
dr hab. Barbara Janusz-Pohl, prof. UAM
dr hab. Paweł Łuków, UW
dr hab. Andrzej Hankała, prof. UW
dr hab. Robert Opora, prof. UG
dr hab. Beata Maria Nowak, prof. SGGW
dr hab. Paweł Sobczyk, prof. UO
dr hab. Piotr T. Nowakowski, prof. UR
dr hab. Jerzy Nikołajew, prof. UO
dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, prof. UMCS
dr hab. Witold Mazurek, AIK
ks. dr hab. Mirosław Kosek, UKSW
ks. dr hab. Kazimierz Pierzchała, prof. KUL

dr hab. Mieczysław Dudek, prof. SAN
dr hab. Norbert Malec, prof. UPH
dr hab. Małgorzata Michel, prof. UJ
dr Mariusz Nawrocki, USz
dr Magdalena Kowalewska-Łukuć, USz
dr Konrad Burdziak, USz
dr Łukasz Kwadrans, UŚ
dr Sylwia Jaskuła-Korporowicz, PWSiIP
dr Mariusz Kuryłowicz, PTE
dr Karina Szafrąńska, CHAT
dr Paweł Dzienis, SSR
dr Krzysztof Stasiak, UG
SSO Joanna Przybylska
SSO Marek Marewicz
SSR Tomasz Kozłowski
SSR Marcin Morawski
SSO Marcin Kokoszczyński

Redaktorzy tematyczni

Dr hab. Leszek Korporowicz, prof. UJ

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, Instytut Studiów Międzykulturowych, Katedra Antropologii Kultury Współczesnej

Obszar tematyczny: Przemiany kulturowe społeczeństw współczesnych

Procesy globalizacji, wzrastającej w coraz większym stopniu mobilności osób, grup i treści kultury, powodują daleko idące zmiany w sile i charakterze więzi społecznych, modelu relacji międzyludzkich i osobowości kulturowej człowieka w dobie późnej nowoczesności. Sytuacja ta kształtuje postrzegane i ukryte dynamizmy zarówno przekazu, przemiany, ale także tworzenia nowego porządku w działaniach indywidualnych, grupowych i instytucjonalnych w cywilizacji coraz częściej określanej jako medialna, informacyjna lub konceptualna. Aby zrozumieć dylematy, potencjały, ale także zagrożenia w sferze tożsamości, rozwoju i kondycji uwikłanych w nie osób oraz społeczności, a więc przemiany kulturowe współczesności, warto pytać o ich przyczyny, sposoby poznawania i konsekwencje.

Dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, prof. UMCS

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Zakład Pedagogiki Resocjalizacyjnej

Obszar tematyczny:

Otwartość na zmiany osobowe a zmiany systemowe i społeczne. Wychowanie. Profilaktyka. Wsparcie

- Wszechstronność funkcjonowania nieletnich i dorosłych osób nieprzystosowanych społecznie w środowisku instytucjonalnym i pozainstytucjonalnym w aspekcie ich zasobów osobowych i społecznych oraz czynników ryzyka.
- Zmiany osobowe u osób nieprzystosowanych społecznie i zagrożonych nieprzystosowaniem:
  - przyczyny, determinanty, skutki, sposoby ich aktywowania i utrwalania, gotowość do zmiany;
  - uzasadnienie ich wprowadzania, wymiar interdyscyplinarności i współdziałania, zakres zmian systemowych, propozycje rozwiązań systemowych i ich efektywność;
  - siła i kierunek zależności, predyktory, charakterystyczne zjawiska – ich przyczyny i skutki;
  - konflikty i sposoby ich rozwiązywania, założenia, zasady i skuteczność mediacji sądowych;
  - motywacja do zmiany, skutki zmiany i jej braku, zmiana a skuteczność udzielania po-

mocy, współpraca specjalistów, różnorodne formy wsparcia specjalistów;

- konwencjonalne i innowacyjne sposoby wsparcia a ich efektywność (pomoc, interwencja, terapia, konsultacja, tutoring itd.);
- oddziaływania wychowawcze i profilaktyczne w środowisku społecznym;
- oddziaływania resocjalizacyjne.

Dr hab. Aldona Nawój-Śleszyński, prof. nadzw. UŁ

Uniwersytet Łódzki, Zakład Prawa Karnego Wykonawczego, Wydział Prawa i Administracji

Obszar tematyczny: Prawo karne wykonawcze

Podstawowe problemy tego obszaru to:

- badania empiryczne nad problematyką orzekania tych środków oraz ich skuteczności;
- szukanie odpowiedzi na pytanie – na ile aktualny stan prawny regulujący stosowanie środków probacyjnych jest efektywny;
- efekty zmian instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary;
- skuteczność warunkowego przedterminowego zwolnienia różnych grup penitencjarnych (młodociani, pierwszy raz odbywający karę pozbawienia wolności, recydywiści penitencjarni);
- rola poszczególnych oddziaływań penitencjarnych w toku odbywania kary pozbawienia wolności (art. 67 § 3 k.k.w.) na pozytywny przebieg okresu próby w czasie warunkowego przedterminowego zwolnienia;
- czy i jakie są potrzeby kadrowe w zakresie wykonywania środków probacyjnych stosowanych w polskim porządku prawnym;
- czy i jakie występują problemy przy wykonywaniu dozoru wobec sprawców przestępstw seksualnych, w szczególności tych, których czyny popełnione są w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych;
- jaki powinien być model wykonywania dozoru wobec skazanych na kary długoterminowe;
- jakie występują nieprawidłowości w procesie wykonywania środków probacyjnych i ich przyczyny oraz rokowania;
- czy mediacja po wyroku powinna być jedną z przesłanek uwzględnianą przy ubieganiu się o warunkowe przedterminowe zwolnienie, dla czego aktualnie nie jest instytucją prawa karnego wykonawczego;
- rola Służby Więziennej w przygotowaniu osób pozbawionych wolności do funkcjonowania w systemie probacyjnym po odbyciu kary.

Ważnym problemem, który wymaga wciąż dyskusji jest rola polityki kryminalnej w kształtowaniu racjonalnej struktury kar kryminalnych ze szczególnym uwzględnieniem kar nieizolacyjnych.

Dr Łukasz Kwadrans, UŚ

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki

Obszar tematyczny: Wykonywanie orzeczeń w sprawach rodzinnych i nieletnich – aspekt społeczny, prawny i metodyczny:

- metodyka pracy resocjalizacyjnej;
- funkcjonowanie probacji w Polsce i w krajach wyszehradzkich;
- praca z osobami odmiennymi kulturowo, resocjalizacja i reintegracja społeczna jednostek niedostosowanych bądź zagrożonych niedostosowaniem społecznym;
- funkcjonowanie personelu resocjalizacyjnego w Polsce i Europie;
- instytucjonalne formy pracy resocjalizacyjnej i wychowawczej z nieletnimi, funkcjonowanie ośrodków kuratorskich;
- praca z rodziną dysfunkcyjną;
- przemoc w rodzinie, przemoc międzyróżniowa;
- metodyka pracy resocjalizacyjnej w środowisku otwartym;
- kuratela rodzinna;
- diagnoza w pracy kuratora rodzinnego, metody pracy wychowawczo-resocjalizacyjnej i profilaktycznej kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich;
- programy resocjalizacyjne i profilaktyczne stosowane przez służby, instytucje oraz organizacje pozarządowe w Polsce i na świecie;
- propozycje programów oddziaływania wychowawczo-resocjalizacyjnego i profilaktycznego dla kuratorów rodzinnych.

Dr Małgorzata Żbikowska, USz

Uniwersytet Szczeciński, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Postępowania Karnego

Obszar tematyczny: Prawo karne procesowe

Zakres zagadnień, które mogą aktualizować się na tle prawa karnego procesowego obejmuje problematykę:

- praw i obowiązków osób tymczasowo aresztowanych i skazanych, a także funkcji tymczasowego aresztowania (w tym funkcji prewencyjnej);
- roli postępowania mediacyjnego w rozwiązywaniu konfliktów pomiędzy stronami postępowania karnego oraz wpływu mediacji na zakończenie tego postępowania;
- instytucji karnoprosesowych związanych z ochroną pokrzywdzonego w procesie karnym, a także obowiązkiem informacyjnym organów procesowych wobec pokrzywdzonego, w tym poinformowaniem pokrzywdzonego o uchyleniu, nieprze-

dłużeniu lub zmianie tymczasowego aresztowania na inny środek zapobiegawczy;

- roli niezolacyjnych środków zapobiegawczych w prewencji indywidualnej i generalnej;
- zapobiegania przestępczości na tle seksualnym poprzez wprowadzenie Rejestrów Sprawców Przeszłości na Tle Seksualnym oraz Policyjnej Mapy Zagrożeń;
- konsensualnych sposobów zakończenia postępowania karnego z perspektywy ochrony społeczeństwa przed przestępcą i przestępczością, a także zabezpieczenia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego;
- korzyści i zagrożeń związanych z warunkowym umorzeniem postępowania karnego i karnoskarbowego z perspektywy ochrony społeczeństwa przed zjawiskiem przestępczości, zwłaszcza popełnionej z pobudek finansowych;
- prawa dowodowego, w tym ciężaru dowodu i obowiązku dowodzenia organów procesowych, swobodnej oceny dowodów w procesie karnym oraz zakazów dowodowych;
- roli pokrzywdzonego w procesie karnym, w tym statusu pokrzywdzonego, jego praw i obowiązków, praktycznych aspektów związanych z ochroną pokrzywdzonego przed zjawiskiem wtórnej wiktymizacji oraz sposobu przesłuchiwania małoletniego pokrzywdzonego w procesie karnym;
- wyodrębnienia oraz opisu zasad procesu karnego, w tym zwłaszcza statusu ontologicznego zasad procesowych, kryteriów wyodrębnienia zasad prawa oraz znaczenia zasad prawa we wnioskowaniach prawniczych.

Dr Konrad Lipiński, UWr

Obszar tematyczny:

Prawo karne materialne

- nauka o przestępstwie;
- zasady odpowiedzialności karnej;
- typizacja przestępstw oraz jej elementy;
- zagadnienia obiektywnego oraz subiektywnego przypisania odpowiedzialności karnej;
- nauka o karze;
- środki probacyjne;
- środki zabezpieczające;

Prawo karne skarbowe

- struktura przestępstwa skarbowego;
- instytucje związane z zaniechaniem ukarania sprawcy;
- zagadnienia związane z poszczególnymi grupami przestępstw i wykroczeń skarbowych;

Prawo wykroczeń

- zagadnienie kontrawencjonalizacji;
- kary i środki karne orzeka za wykroczenia.

Dr Krzysztof Stasiak, UG

Uniwersytet Gdański, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii, Kurator Okręgowy w Sądzie Okręgowym w Gdańsku

Obszar tematyczny:

- Prawo karne i prawo karne wykonawcze, w tym w szczególności orzekanie i wykonywanie sankcji karnych (wolnościowych)
- Prawo karne nieletnich, w tym w szczególności wykonywanie środków wychowawczych wobec nieletnich
- Prawo rodzinne, w tym w szczególności orzekanie i wykonywanie orzeczeń sądów rodzinnych przez kuratorów rodzinnych
- Kuratela sądowa w Polsce – jej historia, ustrój, sposób funkcjonowania, model zarządzania

Thematic editors

Leszek Korporowicz, PhD, professor of the Jagiellonian University

Jagiellonian University in Krakow, Faculty of International and Political Studies, Institute of Intercultural Studies, Department of Contemporary Culture Anthropology

Thematic area: Cultural changes in contemporary societies

Globalization processes, mobility of individuals, groups and cultural content that has been emerging increasingly, cause excessive changes in the strength and type of social bonds, interpersonal relationships and cultural personality of man in the times of late modernity. The situation shapes both the visible and hidden dynamisms of the message, the change, as well as of the creation of the new order in individual, group and institutional actions in the civilization, which is now more often described as medial, informative or conceptual. To understand the dilemmas, potentials and threats in the field of identity, development and shape of the persons and communities involved, i.e. the contemporary cultural changes, it is worth asking about their causes, methods of cognition and about their consequences.

Agnieszka Lewicka-Zelent, PhD, professor of the Maria Curie Skłodowska University in Lublin

Maria Curie Skłodowska University in Lublin, Faculty of Pedagogy and Psychology, Department of Rehabilitation Pedagogy

Thematic area: Readiness for personal changes in the scope of systemic and social changes. Education. Prevention. Support.

- Versatility of the functioning of minors and adults who are socially maladjusted in an institutional and non-institutional environment in terms of their personal and social resources and risk factors;
- Personal changes regarding the individuals who are socially maladjusted or endangered of maladjustment:
  - causes, determinants, effects, methods of their activation and consolidation, readiness to change,
  - justification for the implementation, dimension of interdisciplinarity and cooperation, suggestions of systemic solutions and their effectiveness,
  - the strength and the direction of the dependence, predictors, typical phenomena – their causes and effects;
  - conflicts and methods of their resolving, assumptions, rules and effectiveness of court mediations;

- motivation to a change, effects of a change and of a lack of it, change and the effectiveness of providing help, cooperation of specialists, various types of specialist support;
- conventional and innovative methods of support and their effectiveness (aid, intervention, therapy, consultancy, tutoring, etc.);
- educational and preventive influences in the social environment;
- rehabilitation influences.

Aldona Nawój-Śleszyński, PhD, professor of the University of Lodz

Department of Executive Criminal Law, Faculty of Law and Administration, University of Lodz

Thematic area: Executive Criminal Law

The basic problems of the area are:

- empirical research in the field of the judgment of those measures and their effectiveness;
- finding an answer to: how effective is the contemporary legal state regulating the use of probation measures;
- the effects of changes in the institution of conditional suspension of the execution of the sentence;
- the effectiveness of parole in different penitentiary groups (juveniles, imprisoned for the first time, penitentiary repeat offenders);
- the role of various penitentiary influences within the deprivation of liberty [Art. 67 § 3 k.k.w. (Executive Penal Code)] on the positive course of the probation period during parole;
- are there and what are the staffing needs regarding the enforcement of probation measures used in the Polish legal system,
- are there and what are the problems while supervising sexual offenders, especially those, whose acts have been committed due to the sexual preference disorders;
- what shall be the model for the enforcement of supervision over those punished with long-term sentences;
- what are the shortcomings in the process of the enforcement of probation measures and their causes and prognosis,
- should post-sentence mediation be one of the prerequisites included while applying for parole, why such solution is not a part of the contemporary executive criminal code;
- the role of the Prison Service in the preparation of inmates to function in the probation system after serving the sentence.

An important problem that still needs to be discussed is the role of the criminal policy in shaping the rational structure of criminal punishments with the impact on non-custodial punishments.

Łukasz Kwadrans, PhD, University of Silesia in Katowice

University of Silesia in Katowice,
Faculty of Social Sciences, Institute of Pedagogy

Thematic area: Enforcement of judgments in family and juvenile cases – social, legal and methodical aspects:

- methodologies of rehabilitation work;
- the functioning of the probation in Poland and in the Visegrád countries;
- working with culturally different people; social rehabilitation and social reintegration of maladjusted persons or those with the risk of social maladjustment;
- the functioning of social rehabilitation staff in Poland and Europe;
- institutional forms of social rehabilitation and educational work with minors, functioning of probation centres;
- working with a dysfunctional family;
- domestic violence, peer violence;
- methodology of social rehabilitation work in an open environment;
- family guardianship;
- diagnosis at work of a family guardian; methods of educational, rehabilitation and preventive work of guardians enforcing judgments in family and juvenile cases;
- rehabilitation and preventive programs used by services, institutions and non-governmental organizations in Poland and in the world;
- proposals for educational, rehabilitation and preventive impact programs for family guardians.

dr Małgorzata Żbikowska, PhD, University of Szczecin

University of Szczecin, Faculty of Law and Administration, Department of Criminal Procedure

Thematic area: Procedural criminal law

The scope of issues that may be updated in the light of procedural criminal law includes the following topics:

- the rights and obligations of persons under temporary arrest and conviction, as well as the role of temporary arrest (including its preventive function);
- the role of mediation in resolving conflicts between parties to criminal proceedings and the impact of mediation on the conclusion of such proceedings;
- criminal-trial institutions related to the protection of the victim in a criminal trial, as well as the information obligation of the procedural authorities towards the injured party, including informing the injured party about the annulment,

non-extension or change of pre-trial detention for another preventive measure;

- the role of non-custodial preventive measures in individual and general prevention;
- prevention of sexual crime by introducing the Registers of Sex Offenders and the Police Map of the Threats;
- consensual ways of concluding criminal proceedings from the perspective of society protection against a criminal and crime, as well as securing the legally protected interests of the victim;
- benefits and threats related to conditional discontinuance of criminal and penal-fiscal proceedings from the perspective of protecting society against the phenomenon of crime, especially the crime committed for financial reasons;
- evidence law, including the burden of proof and the evidential obligation of procedural organs, facultative assessment of evidence in a criminal trial and prohibitions on evidence;
- the role of the victim in a criminal trial, including the status of the victim, the rights and obligations of the victim, practical aspects related to the protection of the victim against secondary victimization and the way of interrogating a minor victim in a criminal trial;
- extracting and describing the principles of the criminal trial, including in particular the ontological status of procedural rules, criteria for distinguishing the principles of law and the importance of legal principles in legal inferences.

Konrad Lipiński, PhD, University of Wrocław

Thematic area:

Substantive criminal law

- crime science;
- the rules of criminal responsibility;
- type classification of crimes and its elements;
- the issues of objective and subjective assignments of the criminal responsibility;
- punishment science;
- probation measures;
- protective measures;

Tax Criminal Law

- the structure of tax crime;
- institutions related to the desistance to punish the perpetrator;
- issues related to specific groups of fiscal crimes and offenses;

Offense law

- the issue of partial depenalization;
- penalties and punitive measures for offenses.

Krzysztof Stasiak, PhD

University of Gdańsk, Faculty of Law and Administration, Department of Material Criminal Law and Criminology, District Probation Officer of the District Court in Gdańsk

Thematic area:

- Criminal law and executive criminal law, including in particular the imposition and enforcement of criminal penalties (custodial)
- Juvenile criminal law, in particular the implementation of juvenile educational measures
- Family law, including in particular ruling and enforcement of judgments of family courts by family guardians
- Probation system in Poland – its history, structure, way of functioning, management model

SPIS TREŚCI

WSTĘP 13

Prof. nadzw. dr hab. Mieczysław Dudek

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu

WYPALENIE SIŁ RODZICÓW DZIECI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ 15

Dr Konrad Burdziak

Uniwersytet Szczeciński, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

ART. 10 § 2 K.K. I ART. 94 U.P.N. Z PERSPEKTYWY ART. 40 UST. 3

KONWENCJI O PRAWACH DZIECKA, CZYLI KILKA SŁÓW NA TEMAT

ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ NIELETNICH 37

Dr Izabela Jankowska-Prochot

Adiunkt Wyższej Szkoły Bankowej w Warszawie,

pracownik Komendy Głównej Policji w Warszawie

MIRANDA WARNING CZYLI „MASZ PRAWO ZACHOWAĆ MILCZENIE...”

W IRLANDZKIM I POLSKIM PRAWIE KARNYM 51

Dr Łukasz Kwadrans

Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki,

Uniwersytet Śląski w Katowicach

PhDr. Ivan Rác, PhD

Wydział Nauk Społecznych i Zdrowia,

Uniwersytet Konstantyna Filozofa w Nitrze

OBJAWY I ZAGROŻENIA NADMIERNEGO KORZYSTANIA Z INTERNETU

PRZEZ MŁODYCH LUDZI. PRÓBA DEFINICJI ZJAWISKA I RAPORT Z BADAŃ 73

Mgr Patrycja Stolarczyk

Doktorantka, Katedra Prawa Rodzinnego i Prawa Nieletnich, Wydział

Prawa i Administracji, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

WYWIAD ŚRODOWISKOWY KURATORA SĄDOWEGO W SPRAWACH

OPIEKUŃCZYCH W ŚWIETLE BADAŃ AKTOWYCH 95

Mgr Aleksandra Leszczyńska

Doktorantka, Zakład Prawa Karnego Wykonawczego

Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki

OD KARY ŚMIERCI DO „ZAKAZU” WARUNKOWEGO ZWOLNIENIA 127

Mgr Adrianna Wączek

Aplikantka adwokacka, Izba Adwokacka w Opolu

ZASADA BEZPOŚREDNIOŚCI W POSTĘPOWANIU ODWOŁAWCZYM

NA TLE ART. 452 K.P.K. Z PERSPEKTYWY HISTORYCZNEJ 155

INFORMACJA DLA AUTORÓW 183

WSTĘP

W roku 2019 Redakcja kwartalnika „Probacja” postawiła przed czasopiśmem ambitne założenia. Oprócz zapewnienia ustawicznego rozwoju periodyku i podnoszenia jego prestiżu, dążymy do tego, by Probacja znalazła się na tworzonej przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego liście czasopism punktowanych. W tym właśnie celu rozpoczęliśmy m.in. proces aplikacji do międzynarodowych baz indeksacyjnych. Wszystkie te zadania realizujemy przy współpracy redakcyjnej z wybitnymi naukowcami, których grono nieustannie się powiększa.

Jesteśmy dumni, że tak wielu wybitnych naukowców publikuje na łamach Probacji swoje opracowania naukowe. W tym miejscu pragnę zaprosić do współpracy z Probacją kolejnych Autorów, specjalizujących się w różnych obszarach nauk penalnych. Jesteśmy otwarci na publikację prac z zakresu nauk humanistycznych, w tym przede wszystkim z zakresu pedagogiki i resocjalizacji, dotyczących wykonywania orzeczeń w sprawach nieletnich, rodzinnych i karnych. Znaczącą rolę pośród zagadnień poruszanych w ramach kwartalnika ma w zamierzeniu Redakcji odgrywać problematyka związana z probacją rozumianą instytucjonalnie oraz z pracą kuratorów. Niemniej trzon merytoryczny czasopisma stanowią publikacje ze sfery nauk penalnych, w tym przede wszystkim nauki o przestępstwie, części szczególnej prawa karnego, prawa karnego skarbowego, prawa karnego pozakodeksowego oraz procesu karnego i prawa karnego wykonawczego. Kładziemy duży nacisk na publikację tekstów problemowych, zawierających twórcze rozwiązania istniejących w teorii i praktyce problemów związanych z interpretacją przepisów. Zachęcamy też do publikacji wyników badań empirycznych, gdyż to one w dużej mierze pozwalają na konstruktywną ocenę obowiązujących aktów normatywnych oraz formułowanie sensownych i konstruktywnych postulatów *de lege ferenda*.

Wspólnym mianownikiem pierwszych dwóch artykułów numeru 2/2019 złożonych do rąk czytelnika są dzieci. W numerze znalazły się także opracowania z zakresu prawa i postępowania karnego, opracowanie dotyczące zagrożeń nadmiernego korzystania z Internetu czy opracowanie z zakresu prawa karnego wykonawczego dotyczące warunkowego przedterminowego zwolnienia.

Jak zawsze zapraszamy Państwa na naszą nową stronę internetową www.probacja.com, gdzie można znaleźć zarazem aktualne, jak i archiwalne artykuły Probacji w wersji elektronicznej, złożyć manuskrypt, zapoznać się z bieżącą działalnością Redakcji w tym z informacjami na temat planowanych konferencji naukowych i projektów badawczych. W najbliższym czasie strona ta zostanie dostosowana do potrzeb osób niewidomych i słabowidzących.

Okładka aktualnego numeru kwartalnika, podobnie jak i poprzedniego, zawiera tłoczenia przy użyciu znaków alfabetu Braille'a. Odpowiadając na liczne zapytania czytelników nieznających tego języka o to, co oznaczają te znaki, uprzejmie wyjaśniam, że jest to tytuł „Probacja” oraz adres strony internetowej www.probacja.com

Z życzeniami udanej lektury
Redaktor Naczelny
dr Piotr Zakrzewski

Mieczysław Dudek¹

WYPALENIE SIŁ RODZICÓW DZIECI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

Niepełnosprawność w rodzinie

Pojawienie się w rodzinie dziecka niepełnosprawnego zawsze stanowi dla rodziny ogromne przeżycie. Najczęściej sytuacja ta powoduje zmiany w dotychczasowym funkcjonowaniu całej rodziny. Rodzice stają przed koniecznością przyjęcia nowych ról i zadań związanych z opieką nad dzieckiem niepełnosprawnym. W pierwszym rzędzie pojawia się problem akceptacji niepełnosprawnego dziecka przez rodziców i jego rodzeństwo. Często początkowemu okresowi adaptacji do nowej sytuacji towarzyszy ogromny kryzys w funkcjonowaniu rodziny. Na rynku wydawniczym dostępna jest bogata literatura przedmiotu, która szczegółowo opisuje reakcje rodziców na wiadomość o pojawieniu się dziecka z niepełnosprawnością², etapy przystosowania się do nowej trudnej sytuacji³, zmiany celów społecznych i życiowych⁴. Nowa trudna sytuacja, w której znaleźli się rodzice,

---

¹ Prof. nadzw. dr hab. Mieczysław Dudek, Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu, adres e-mail: m.dud@interia.pl

² K. Boczar, *Młodzież upośledzona umysłowo w rodzinie i środowisku pracy*, IWZZ, Warszawa 1982; H. Borzyszkowska, *Rola rodziny i jej zadania w kształtowaniu jednostek upośledzonych*, „Studia Pedagogiczne” 1980, 40, s. 111–116; E. Minczakiewicz, *Dziecko upośledzone w rodzinie. Przystosowanie do Życia w Rodzinie* (dod.), „Problemy Opiekunczo-Wychowawcze” 1990, 5–6, s. 85–90; M. Dudek, *Rodzina z dzieckiem nadpobudliwym psychoruchowo*, w: *Wybrane obszary dysfunkcyjności rodziny*, red. M. Dudek, Wydawnictwo LSW, Ryki 2009, s. 113–128; M. Dudek, *Dzieci z zespołem ADHD w środowisku rodzinnym. Studium empiryczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.

³ J. Lausch-Żuk, *Pedagogika osób z umiarkowanym, znacznym i głębokim upośledzeniem umysłowym*, w: *Pedagogika specjalna*, red. W. Dykcik, Wydawnictwo UAM, Poznań 2002, s. 153–154.

⁴ A. Twardowski, *Wczesne wspomaganie rodzin wychowujących dzieci niepełnosprawnych intelektualnie*, w: *Człowiek z niepełnosprawnością intelektualną – wybrane problemy osobo-*

w sposób nieuchronny prowadzi do poczucia osamotnienia i przekonania o braku kompetencji i umiejętności wychowawczych. W konsekwencji prowadzi to do ogromnego stresu, stanów frustracji a nawet depresji⁵. Bolesne doświadczenia rodziców wiążą się nie tylko z momentem postawienia diagnozy o chorobie lub niepełnosprawności dziecka, dotyczą również poszukiwania ich przyczyn, co przez ostatnie dziesięciolecia związane było z procesem piętnowania rodziny⁶.

Kamińska-Reyman i Kucyper skatalogowali najczęściej wskazywane przez matki trudności życiowe związane z opieką nad dzieckiem niepełnosprawnym. Do pierwszej kategorii zaliczyli niewystarczającą ilość snu, często sen przerywany, płytki. Szczególnie wyczerpująca jest konieczność ustawicznego skupiania uwagi na dziecku oraz bycie z nim przez cały czas, czyli poczucie stałego „związania” z dzieckiem. Towarzyszy temu dojmujący brak czasu na własne sprawy, rozrywkę oraz brak możliwości odpoczynku. Z racji uciążliwych częstych wizyt u specjalistów, istnieje konieczność korzystania z publicznych środków komunikacji. Stanowi to nie tylko niedogodność, ale przede wszystkim znaczne obciążenie finansowe. Stała opieka nad dzieckiem niepełnosprawnym prowadzi do zwykłego wyczerpania, czyli braku sił fizycznych i psychicznych. Niezwykle ważne jest poczucie braku zrozumienia dla problemów związanych z faktem bycia matką dziecka niepełnosprawnego. Nie mniej istotny jest brak zadowolenia z intymnych kontaktów z mężem. Ponadto bardzo uciążliwa jest utrata kontaktów z dawnymi kolegami i przyjaciółmi, której towarzyszy uczucie zawodu w stosunku do nich. Szczególnie przykre dla matek dzieci niepełnosprawnych są odczucia związane z rezygnacją z dawnych planów i marzeń. Negatywny wpływ na stan samopoczucia matek ma uciążliwość wynikająca z przedłużającego się braku samodzielności dziecka. Brak pomocy w prowadzeniu domu (zwłaszcza ze strony męża) czy brak czasu dla siebie sprzyjają negatywnej samoocenie matek („jestem taka zaniedbana”), powodują stałe uczucie zmęczenia oraz lęk przed przyszłością⁷.

---

wości, rodzin i edukacji osób z niepełnosprawnością intelektualną, red. Z. Janiszewska-Nieściopruk, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2003, s. 101–111.

⁵ E. Pisula, *Zespół wypalenia sił u rodziców dzieci autystycznych*, „Nowiny Psychologiczne” 1994, s. 83–89.

⁶ M. Dąbrowska, *Zjawisko wypalenia wśród matek dzieci niepełnosprawnych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.

⁷ J. Kamińska-Reyman, K. Kucyper, *Między rezygnacją a wyzwaniem*, Wieczorek Press, Katowice 1994, s. 31.

Wśród badaczy istnieje zgodność co do stanowiska, że obecność dziecka niepełnosprawnego wywiera wielostronny wpływ na funkcjonowanie rodziny i jest poważnym źródłem stresu dla jego rodziców⁸. Każda choroba, niepełnosprawność lub zaburzenia w rozwoju dziecka wpływają na system rodziny i są źródłem stresu, lęku i niepokoju dla każdego członka rodziny⁹. Posiadanie dziecka z problemami zdrowotnymi lub rozwojowymi burzy dotychczasowy porządek w rodzinie, osłabiając jego poczucie bezpieczeństwa. To, w jaki sposób rodzice poradzą sobie z tą trudną sytuacją, decyduje o ich jakości życia nie tylko na wiele miesięcy czy lat, ale na całe życie. W obszarze pedagogiki specjalnej i psychologii pojawiło się wiele badań służących poznaniu czynników, które kształtują zachowanie rodziców w sytuacji pojawienia się w ich życiu dziecka niepełnosprawnego. W analizie psychologicznych mechanizmów funkcjonowania rodziców dziecka niepełnosprawnego wiele miejsca poświęcono zagadnieniom oddziaływania różnego rodzaju stresorów na rodzinę, analizie strategii i sposobów radzenia sobie ze stresem, stosowanych przez rodziców dziecka niepełnosprawnego¹⁰.

Zespół wypalenia sił rodzicielskich

Termin „wypalenie” po raz pierwszy pojawił się w literaturze psychologicznej w połowie lat 70. dwudziestego wieku. Użył go amerykański psychiatra H.J. Freudenberger (1974) dla określenia krańcowego stanu wyczerpania człowieka, spowodowanego zbyt dużym wyeksploatowaniem energii oraz wszelkich zasobów, w jakie jednostka była wyposażona.

Określenie „wypalenia”, często zastępowane pojęciem wyczerpanie, odnosi się do stanu zmęczenia zarówno fizycznego, jak i psychicznego,

---

⁸ E. Pisula, *Zespół wypalenia...*, s. 83–89; I. Jelonkiewicz, *Radzenie sobie rodziców z chorobą dziecka – wybrane zagadnienia*, „Nowiny Psychologiczne” 1992, nr 4, s. 101–108.

⁹ M. Dudek, *How parents of autistic children deal with stress*, „Interdisciplinary Contexts of Special Pedagogy” 2017, 19, p. 127–146.

¹⁰ E. Kramarczyk, *Upośledzenie dziecka jako niesprawiedliwość zadana przez los i ludzi. Doświadczenia matek*, „Psychologia wychowawcza” 1989, 4, s. 412–423; J. Wojciechowska, *Syndrom wypalenia zawodowego*, „Nowiny Psychologiczne” 1990, 5–6, s. 83–91; Z. Borucki, *Współczesna koncepcja stresu psychologicznego*, „Zeszyty Naukowe – Psychologia” 1991, 10, Uniwersytet Gdański, s. 78–89; I.F. Terelak, *Studia z psychologii stresu. Radzenie sobie ze stresem – uwarunkowania i strategie*, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1997; Ż. Stelter, *Satysfakcja małżeńska rodziców dziecka z niepełnosprawnością intelektualną*, „Psychologia Rozwojowa” 2014, Tom 19, nr 1, s. 118; M. Dudek, *How parents...*, p. 127–146.

u ludzi pełniących funkcje pomocowe na rzecz innych osób. Stan wypalenia może pojawić się nagle lub powoli w postaci wyczerpania fizycznego lub emocjonalnego. Stanowi on swoisty fenomen psychosomatyczny.

Jednym z najczęściej stosowanych sposobów wyjaśnienia wypalenia jest trójskładnikowy model opracowany przez C. Maslach i S. Jackson. Autorki definiują wypalenie jako „psychologiczny zespół wyczerpania emocjonalnego, depersonalizacji oraz obniżonego poczucia dokonania osobistych, który może wystąpić u osób pracujących z innymi ludźmi w pewien określony sposób”¹¹.

Do niedawna termin „wypalenie sił” jednoznacznie kojarzył się z sytuacją zawodową osób pełniących różnorodne zawody służebne, typu pracownik socjalny, funkcjonariusz Policji lub więzienny, nauczyciel, pielęgniarka itp. Zdecydowanie rzadziej odnoszono ten problem do osób pełniących opiekę na własnymi niepełnosprawnymi dziećmi lub innymi członkami rodziny.

Wśród najważniejszych psychologicznych wyznaczników zespołu wypalenia wśród rodziców dzieci niepełnosprawnych najczęściej wskazuje się na utratę kontroli wewnątrzrodzinnych i pozarodzinnych więzi. Dąbrowska wskazuje między innymi na: „brak zainteresowań wykraczających poza chorobę dziecka, rezygnację, rozpraszenie energii, poczucie osamotnienia, utratę zainteresowań, nadmierną pobudliwość, niezadowolenie z własnej sytuacji życiowej, a także negatywne odczucia wobec chorego dziecka i obniżoną ocenę jego rozwoju”¹². Według Sekułowicz¹³, głównymi objawami zespołu wypalenia są bezsenność, bóle głowy, zaburzenia pracy układu pokarmowego oraz krążenia.

Na poziom przeżyć emocjonalnych związanych z posiadaniem niepełnosprawnego dziecka ma wpływ wiele czynników. Ważnym jest etap rozwoju dziecka, na którym pojawi się jego niepełnosprawność. Nie mniej istotnym jest sposób w jaki przekazywana jest rodzicom diagnoza o sytuacji rozwojowej i zdrowotnej dziecka oraz błędy jakie popełniają specjaliści podczas udzielania im informacji. Istotny jest również rodzaj niepełnosprawności, widoczność objawów, zachowanie dziecka oraz war-

---

¹¹ C. Maslach, *Wypalenie – w perspektywie wielowymiarowej*, w: *Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie*, red. H. Sęk, WN PWN, Warszawa 2006, s. 15.

¹² M. Dąbrowska, *op. cit.*, s. 38–39.

¹³ M. Sekułowicz, *Wypalenie się sił rodziców dzieci z niepełnosprawnością*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2013.

tości i cele życiowe rodziców¹⁴. Jednym z kluczowych czynników mających wpływ na pojawienie się zespołu wypalenia sił rodzicielskich jest strategia radzenia sobie ze stresem¹⁵.

Wychowanie niepełnosprawnego dziecka stanowi dla rodziców wyjątkowo trudne wyzwanie. Z dostępnych wyników badań można wnioskować, iż często jest ono ponad siły rodziców¹⁶. Rodzice pozostawieni samym sobie często nie są w stanie rozwiązać swoich problemów. Pojawia się ciągły stres, brak perspektyw zmian na lepsze oraz stałe roztrząsanie i poszukiwanie przyczyn niepełnosprawności dziecka. Sytuacja ta prowadzi do nadmiernego wyczerpania, depresji i zrujnowania zdrowia rodziców. W kontaktach małżeńskich łatwo o opryskliwość, nietolerancję, kłótnie. W rezultacie dochodzi do osłabienia jakości życia małżeńskiego, co często prowadzi do odejścia jednego z rodziców.

Metodologia badań

Celem ogólnym pracy było określenie poziomu wypalenia sił rodziców dzieci niepełnosprawnych. Cele szczegółowe odnosiły się do odpowiedzi na pytania:

- 1) W jakim stopniu zmienna **pleć** różnicuje porównywane grupy osób pod względem objawów zespołu wypalenia sił rodzicielskich?
- 2) W jakim stopniu zmienna **miejsce zamieszkania** różnicuje porównywane grupy osób pod względem objawów zespołu wypalenia sił rodzicielskich?
- 3) W jakim stopniu zmienna **rodzaj niepełnosprawności dziecka** różnicuje porównywane grupy osób pod względem objawów zespołu wypalenia sił rodzicielskich?

Badania zrealizowano w oparciu o metodę sondażu diagnostycznego przy zastosowaniu następujących technik:

1. **Kwestionariusz do badania zespołu wypalenia sił Maslach Burnout Inventory (MBI)** opracowali Maslach i Jackson w 1981 roku. Jest to narzędzie pozwalające oszacować trzy elementy zespołu wypalenia, tj.: wyczerpanie emocjonalne, depersonalizację oraz obni-

---

¹⁴ A. Twardowski, *Wczesne wspomaganie...*, s. 101–111.

¹⁵ M. Dudek, *How parents...*, p. 127–146.

¹⁶ E. Pisula, *Stres rodzicielski i zespół wypalenia się u rodziców dzieci autystycznych*, „Dziecko autystyczne” 1998, t. VI, nr 1; M. Dudek, *How parents...*, p. 127–146.

zone poczucie osobistych dokonań. Kwestionariusz składa się łącznie z 22 itemów (pytań-opisów) podzielonych na trzy nierówne grupy, z których każda dotyczy jednego z elementów zespołu wypalenia¹⁷.

- 1) **Emocjonalne wyczerpanie (EW)** – skalę tworzy 9 itemów, które mierzą subiektywną ocenę zasobów emocjonalnych i kondycji. Charakterystycznymi symptomami są: poczucie ogólnego zmęczenia, brak naturalnej energii do działania, brak radości życia, zwiększona drażliwość i impulsywność.
- 2) **Depersonalizacja (DP)** – skala składa się z 5 itemów i mierzy specyficzny, apersonalny stosunek do innych.
- 3) **Obniżenie zadowolenia z osiągnięć osobistych (ZO)**, zwane inaczej osobistym zaangażowaniem. W skład tej podskali wchodzi 8 itemów, które mierzą subiektywną ocenę własnej pracy, jej efektów, ocenę skuteczności radzenia sobie z problemami i satysfakcję stąd płynącą¹⁸.

Osoby udzielające odpowiedzi zaznaczają nasilenie wypalenia na siedmiostopniowej skali – od 0 (co oznacza, że respondent nigdy nie doświadcza danych odczuć lub postaw) do 6 (co oznacza, że respondent doświadcza ich codziennie). Zgodnie z obowiązującą procedurą badawczą, wyniki oblicza się oddzielnie dla każdej skali. O wysokim poziomie wypalenia świadczą wysokie wyniki uzyskane przez respondenta w skali „wyczerpania emocjonalnego” i „depersonalizacji” oraz niskie wyniki w skali „poczucia obniżonych dokonań osobistych”¹⁹.

2. Kwestionariusz wywiadu własnego autorstwa zawierał pytania dotyczące podstawowych spraw socjoekonomicznych rodziny.

Analizę wyników przeprowadzono za pomocą pakietu statystycznego SPSS. Za istotne przyjęto prawdopodobieństwo testowe na poziomie $p < 0,05$, a za wysoce istotne – $p < 0,01$.

---

¹⁷ T. Pasikowski, *Polska adaptacja kwestionariusza Maslach Burnout Inventory*, w: *Wypalenie zawodowe. Przyczyny, mechanizmy, zapobieganie*, red. H. Sęk, PWN, Warszawa 2006, s. 135–149.

¹⁸ S. Tucholska, *Wypalenie zawodowe u nauczycieli. Psychologiczna analiza zjawiska i jego osobowościowych uwarunkowań*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003.

¹⁹ T. Pasikowski, *Polska adaptacja...*, s. 137–138.

Osoby badane

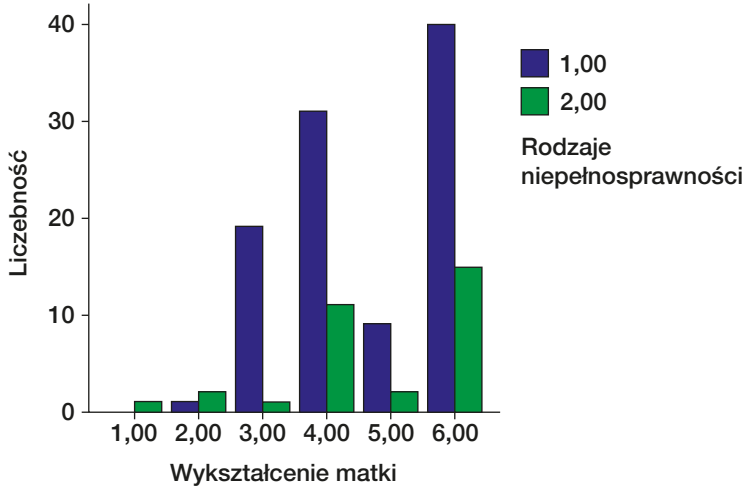
Przedstawione wyniki badań stanowią część szerszego projektu badań realizowanego w okresie od stycznia 2016 do kwietnia 2017 r. na terenie trzech województw: mazowieckiego, lubelskiego i podkarpackiego. Badania zostały zrealizowane przy wydatnej pomocy studentów pedagogiki (studiów niestacjonarnych) oraz słuchaczy studiów podyplomowych Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Warszawie, Społecznej Akademii Nauk Wydział Zamiejscowy w Warszawie oraz Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej w Jarosławiu. Osobami badanymi w głównej mierze byli rodzice dzieci uczęszczających do klas integracyjnych w placówkach, w których byli zatrudnieni wspomniani studenci. Ponadto byli to członkowie ich rodzin oraz sąsiedzi wychowujący dzieci z niepełnosprawnością lub zaburzeniami w rozwoju.

Realizacja badań okazała się niezwykle trudna z uwagi na brak chęci do udzielania odpowiedzi ze strony rodziców. Z pośród ogółu 315 rodziców dzieci z niepełnosprawnością lub zaburzeniami rozwojowymi zakwalifikowanych do badań, zdecydowaną większość, bo 246, stanowiły matki i jedynie 69 – ojcowie. Największą grupę, bo 132 osób, stanowili rodzice dzieci autystycznych (w tym 32 rodziców dzieci z zespołem Aspergera). Ponadto wyłoniono grupę 29 rodziców dzieci z porażeniem mózgowym, kolejnych 30 z Zespołem Downa, 94 rodziców dzieci z ADHD oraz 30 upośledzonych umysłowo.

Jak wynika z wykresu 1, wśród matek dominują osoby z wykształceniem średnim i wyższym. Najmniej jest osób posiadających wykształcenie podstawowe i zawodowe. Nieco inaczej przedstawia się sytuacja wykształcenia wśród badanych ojców (wykres 2). Okazuje się, że wśród ojców w zbliżonym wymiarze dominuje wykształcenie zawodowe, średnie i wyższe.

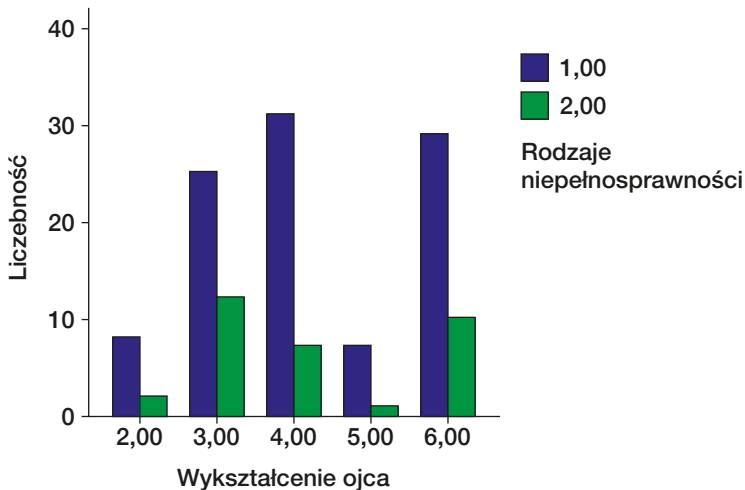
W kontekście prowadzonych badań uznano za istotne określenie sytuacji rodziny (wykres 3). Profil wyników dotyczących poszczególnych typów rodzin wyraźnie wskazuje na dominację rodzin pełnych.

Wykres 1. Wykształcenie matek: niepełne podstawowe – 1, podstawowe – 2, zasadnicze zawodowe – 3, średnie – 4, pomaturalne – 5, wyższe – 6.

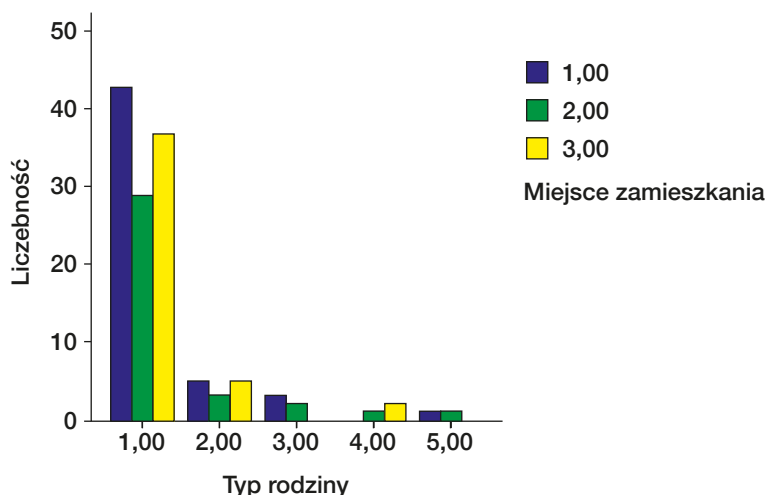
Źródło: Badania własne.

Wykres 2. Wykształcenie ojców: niepełne podstawowe – 1, podstawowe – 2, zasadnicze zawodowe – 3, średnie – 4, pomaturalne – 5, wyższe – 6.

Źródło: Badania własne.

Wykres 3. Typ rodziny: 1 – pełna, 2 – rozbita, 3 – niepełna, śmierć małżonka, 4 – niepełna, samotna matka, 5 – zrekonstruowana.

Źródło: Badania własne.

Wyniki badań

Podstawowym celem badawczym było porównanie średnich arytmetycznych i odchylenia standardowego uzyskanych w teście Maslach Burnout Inventory (MBI) w wyróżnionych grupach. W pierwszym rzędzie porównano wyniki uzyskane przez matki i ojców. Z uwagi na duże różnice w ilości badanych matek i ojców, konieczne było zastosowanie testu U Manna-Whitneya (tabela 1). Analiza wyników badań przeprowadzono w grupie matek i ojców dzieci niepełnosprawnych nie wykazuje istotnego statystycznie zróżnicowania średnich wyników. Oznacza to, że tak badane matki, jak i ojcowie wykazują zbliżony poziom objawów zespołu wypalenia sił.

Tabela 2 przedstawia dane ilościowe dotyczące miejsca zamieszkania. Porównanie grup rodziców (ogółem) z dużych miast, miasteczek i środowisk wiejskich wskazuje na ich zbliżone ilości.

Tabela 1. Porównanie wyników uzyskanych w teście Maslach Burnout Inventory (MBI) wśród matek i ojców (grupy: 1 – matki; 2 – ojcowie). Statystyki rang oraz wyniki analiz testu U Manna-Whitneya

Kategorie wypalenia sił	pleć	<i>N</i>	Średnia ranga	Suma rang	<i>U Manna-Whitneya p</i>
Emocjonalne wyczerpanie (EW)	1,00	244	156,54	38196,50	8306,500
	2,00	69	158,62	10944,50	0,866
	Ogółem	313			
Depersonalizacja (DP)	1,00	243	152,53	37064,50	7418,500
	2,00	67	166,28	11140,50	0,265
	Ogółem	310			
Obniżenie zadowolenia z osiągnięć osobistych (ZO)	1,00	242	153,27	37092,50	7689,500
	2,00	68	163,42	11112,50	0,409
	Ogółem	310			

Źródło: Badania własne.

Tabela 2. Miejsce zamieszkania badanych osób (Gr. 1 – duże miasto; Gr. 2 – małe miasto; Gr. 3 – wieś)

Płeć	Miejsce zamieszkania							
	Gr. 1		Gr. 2		Gr. 3		Ogółem	
	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%
Kobiety	95	38,6	79	32,1	72	29,3	246	78,1
Mężczyźni	30	43,5	26	37,7	13	18,8	69	21,9
Ogółem	125	39,7	105	33,3	85	27,0	315	100,0

Źródło: Badania własne.

Tabela 3. Różnice średnich arytmetycznych i odchylenia standardowego uzyskanych w skali Maslach Burnout Inventory (MBI) w grupach badanych wyróżnionych z uwagi na miejsce zamieszkania (A – duże miasto; B – małe miasto; C – wieś)

Kategorie wypalenia sił	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	Grupa	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>S</i>	Po-równanie grup	<i>p</i> post testu <i>NIR</i>
Emocjonalne wyczerpanie (EW)	2,911	2	-0,056	A	125	22,42	7,69	A-B	0,062
				B	103	24,33	7,75	A-C	0,569
				C	85	21,81	7,40	B-C	0,025*
Depersonalizacja (DP)	1,551	2	n.i.	A	123	10,60	4,18		
				B	104	11,39	4,68		
				C	83	10,33	4,23		
Obniżenie zadowolenia z osiągnięć osobistych (ZO)	0,683	2	n.i.	A	124	21,79	4,79		
				B	102	22,44	5,61		
				C	84	21,38	6,55		

*Różnica średnich jest istotna na poziomie 0,05

Źródło: Badania własne.

Kolejnym postępowaniem badawczym było określenie różnic w zakresie średnich arytmetycznych i odchylenia standardowego uzyskanych w teście Maslach Burnout Inventory (MBI) w grupach rodziców wyróżnionych z uwagi na miejsce zamieszkania (tabela 3). W świetle otrzymanych danych należy stwierdzić, że wyróżnione trzy grupy rodziców, pochodzące z dużych miast, małych miasteczek i wsi, różnią się między sobą w zakresie wyczerpania emocjonalnego ($F_2 = 2,911$; $p < 0,05$). Analiza wyników badań dokonana w parach/diadach przy zastosowaniu

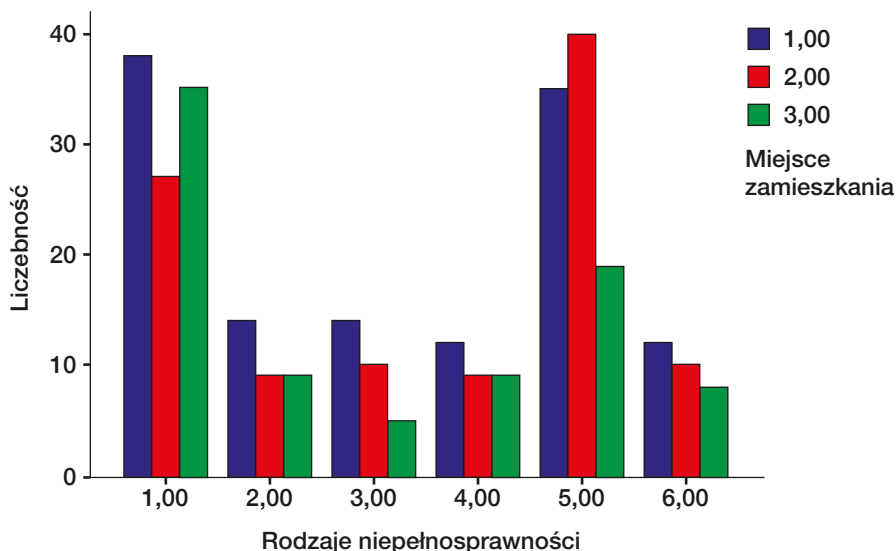
post testu NIR pozwala określić, których grup rodziców te różnice dotyczą. Okazuje się, że rodzice dzieci z niepełnosprawnością z małych miast czują się bardziej wyczerpani emocjonalnie niż rodzice dzieci ze środowisk wiejskich ($p < 0,05$). Uzyskane wyniki wskazują, że rodzice dzieci niepełnosprawnych z miasteczek zdecydowanie częściej aniżeli rodzice pochodzący ze środowisk wiejskich ujawniają poczucie nadmiernego obciążenia emocjonalnego z powodu uszczuplenia w znacznym stopniu zasobów ich emocji.

Tabela 4. Grupy dzieci z wyróżnionymi rodzajami niepełnosprawności w poszczególnych środowiskach (Gr. 1 – autyzm; Gr. 2 – Zespół Aspergera; Gr. 3 – dziecięce porażenie mózgowie; Gr. 4 – Zespół Downa; Gr. 5 – ADHD; Gr. 6 – upośledzenie umysłowe)

Miejsce zamieszkania	Rodzaj niepełnosprawności													
	Gr. 1		Gr. 2		Gr. 3		Gr. 4		Gr. 5		Gr. 6		Razem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Duże miasto	38	30,4	14	11,2	14	11,2	12	9,6	35	28,0	12	9,6	125	39,7
Małe miasto	27	25,7	9	8,6	10	9,5	9	8,6	40	38,1	10	9,5	105	33,3
Wieś	35	41,2	9	10,6	5	5,9	9	10,6	19	29,8	8	9,5	85	27,0
Razem	100	31,7	32	10,3	29	9,2	30	9,5	94	29,8	30	9,5	315	100,0

Źródło: Badania własne.

Wykres 4. Miejsce zamieszkania dzieci z wyróżnionymi rodzajami niepełnosprawności (Gr. 1 – autyzm; Gr. 2 – Zespół Aspergera; Gr. 3 – dziecięce porażenie mózgowe; Gr. 4 – Zespół Downa; Gr. 5 – ADHD; Gr. 6 – upośledzenie umysłowe)

Źródło: Badania własne.

W dostępnej literaturze przedmiotu często podkreśla się, że opieka nad dziećmi z pewnymi rodzajami chorób lub zaburzeń rozwojowych (np. autyzm) jest szczególnie ciężka i przewyższa pod względem skali trudności i wysiłku sytuację rodziców dzieci z innymi zaburzeniami lub niepełnosprawnościami (np. zespół Downa)²⁰. Z tego powodu uznano za celowe porównanie wyników uzyskanych przez rodziców wychowujących dzieci z zespołem autyzmu, zespołem Aspergera, dziecięcym porażeniem mózgowym, Zespołem Downa, ADHD i upośledzeniem umysłowym.

Porównanie średnich arytmetycznych i odchylenia standardowego uzyskanych w skali Maslach Burnout Inventory (MBI) w grupach badanych rodziców wyróżnionych z uwagi na rodzaj niepełnosprawności ich dziecka generalnie wskazuje na brak różnic co do symptomów wypalenia sił rodzicielskich (tabela 5).

²⁰ E. Pisula, *Stres rodzicielski...*

Tabela 5. Różnice średnich arytmetycznych i odchylenia standardowego uzyskanych w skali Maslach Burnout Inventory (MBI) w grupach badanych rodziców wyróżnionych z uwagi na rodzaj niepełnosprawności ich dziecka (Gr. 1 – autyzm; Gr. 2. – Zespół Aspergera; Gr. 3 – dziecięce porażenie mózgowie; Gr. 4 – Zespół Downa; Gr. 5 – ADHD; Gr. 6 – upośledzenie umysłowe)

Kategorie wypalenia sił	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i> <	Grupy	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>S</i>	Porównanie grup	test post hoc Tukey'a/Dunneta T3
Emocjonalne wyczerpanie (EW)	0,360	5	n.i.	Gr. 1	100	22,71	7,01		
				Gr. 2	32	22,84	7,91		
				Gr. 3	29	23,96	8,52		
				Gr. 4	30	21,53	6,91		
				Gr. 5	92	23,27	7,87		
				Gr. 6	30	22,63	9,15		
Depersonalizacja (DP)	0,742	5	n.i.	Gr. 1	97	11,24	4,23		
				Gr. 2	31	10,80	5,20		
				Gr. 3	29	11,62	4,36		
				Gr. 4	30	10,13	3,45		
				Gr. 5	93	10,43	4,24		
				Gr. 6	30	10,33	5,23		
Obniżenie zadowolenia z osiągnięć osobistych (ZO)	1,845	5	n.i.	Gr. 1	99	22,40	5,17		
				Gr. 2	32	22,18	5,98		
				Gr. 3	29	22,75	5,28		
				Gr. 4	29	22,24	4,85		
				Gr. 5	91	21,76	5,78		
				Gr. 6	30	19,13	6,33		

Źródło: Badania własne.

Wnioski:

- Wśród badanych matek dominuje wykształcenie średnie lub wyższe, natomiast wśród ojców wykształcenie zawodowe, średnie i wyższe.
- Zdecydowana większość badanych pochodzi z rodzin pełnych.
- Nie stwierdza się istotnych różnic w zakresie objawów zespołu wypalenia sił u matek i ojców dzieci niepełnosprawnych.
- Miejsce zamieszkania ma istotny wpływ na poziom wypalenia sił u badanych rodziców (są one istotnie niższe u rodziców ze środowisk wiejskich).
- Wychowanie dzieci z wyróżnionych 6 grup niepełnosprawności nie różnicuje badanych grup rodziców w zakresie poziomu objawów syndromu wypalenia sił rodzicielskich.

Dyskusja wyników

Wyniki badań stoją w sprzeczności z tymi poglądami, które dominację zaburzeń rozwojowych i niepełnosprawności dzieci upatrują w rodzinach o niskim statusie socjoekonomicznym. Tak naprawdę problem ten stał się niejako „demokratyczny”, gdyż dotyczy rodzin pochodzących z różnych środowisk i z różnym wykształceniem.

Na uwagę zasługuje fakt, że większość badanych pochodzi z rodzin pełnych. Ma to ogromne znaczenie w kontekście rozważań dotyczących rodzin dotkniętych problemem niepełnosprawności i sposobów radzenia sobie ze stresem (a w rezultacie z problemem wypalenia sił).

Kolejnym zaskakującym wynikiem jest brak różnic w zakresie objawów wypalenia sił (w każdej z podskal) u matek i u ojców, zwłaszcza jeśli uwzględnimy fakt, że w opiekę nad dzieckiem istotnie bardziej zaangażowane są przecież matki²¹. Możliwe, że sytuacja ta wynika z faktu, iż matki częściej korzystały z jakiejś formy pomocy, psychoterapii czy psychoedukacji. Wiadomo, że wsparcie, w tym również psychologiczne, stanowi podstawowy czynnik zapobiegający pojawieniu się zespołu wypalenia sił u rodziców. Możliwe jest również inne wyjaśnienie: jest nim dobre współżycie, współpraca i wsparcie ze strony współmałżonków²². Bardzo dobre

---

²¹ E. Pisula, *Stres rodzicielski...*; M. Dąbrowska, *op. cit.*, s. 38–39.

²² A. Żyła, *Życie z zespołem Downa. Narracje biograficzne rodziców, rodzeństwa i dorosłych osób z zespołem Downa*, Impuls, Kraków 2011; Ż. Stelter, *Satysfakcja małżeńska rodziców dziecka z niepełnosprawnością intelektualną*, „Psychologia Rozwojowa” 2014, Tom 19, nr 1, s. 118.

relacje ze współmałżonkiem stanowią niezwykle ważny wewnętrzny czynnik przeciwdziałający pojawieniu się i nasileniu objawów syndromu wypalenia²³. Można przypuszczać, że to współmałżonek w sytuacji niepełnosprawności dziecka niejednokrotnie jest podstawowym źródłem wsparcia. Pozytywne relacje rodziców wychowujących dziecko niepełnosprawne mogą niwelować czy też łagodzić skutki doświadczanego przez nich stresu i stanowić bardzo ważną płaszczyznę w planowaniu wszelkiej pomocy profilaktycznej i terapeutycznej²⁴.

Z przedstawionych wyników badań należy wnioskować, że środowisko wiejskie zapewnia o wiele lepsze wsparcie dla rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością aniżeli w warunkach miejskich. Być może chodzi tutaj o większą tolerancję dla „inności” dziecka lub też dostępność osób z bliższej i dalszej rodziny, które podejmują się opieki zastępczej nad dzieckiem w ważnych momentach życia tej rodziny²⁵. Wsparcie społeczne stanowi integralną część radzenia sobie w środowisku rodziny dziecka niepełnosprawnego. I odwrotnie, brak odpowiedniego wsparcia społecznego stanowi predyktor potęgujący stres rodzicielski doświadczany w związku z wychowaniem niepełnosprawnego dziecka, determinując w ten sposób nasilenie objawów wypalenia u rodziców dzieci z niepełnosprawnością²⁶. Potwierdzeniem tego są wyniki badań uzyskane przez Pağowską²⁷. Potwierdzają one, jak bardzo istotny i wielostronny jest wpływ środowiska rodzinnego i społecznego na dobrostan rodziców dzieci z niepełnosprawnością. Autorka dokonała analizy wpływu czynników związanych z funkcjonowaniem rodziny oraz czynników wsparcia społecznego na poziom

²³ W.N. Friedrich, L.T. Wiltner, D.S. Cohen, *Coping resources and parenting mentally retarded children*, „American Journal of Mental Deficiency” 1985, 90, p. 130–139; F.J. Floyd, D.E. Zmich, *Marriage and the parenting partnership: Perceptions and interactions of parents with mentally retarded and typically developing children*, „Child Development” 1991, 62, p. 1434–1448.

²⁴ M. Agryle, *Psychologia szczęścia*, Astrum, Wrocław 2004.

²⁵ D.E. Gray, *Ten years on: A longitudinal study of families of children with autism*, „Journal of Intellectual and Developmental Disability” 2002, 27, 3, p. 215–222.

²⁶ T. Gałkowski, *Dziecko autystyczne w środowisku rodzinnym i szkolnym*, WSiP, Warszawa 1995; A. Garnarcz-Podlasko, *Sytuacja psychospołeczna rodziców dzieci autystycznych w kontekście zespołu wypalenia sił*, w: *Autyzm wyzwaniem naszych czasów*, red. T. Gałkowski, J. Kossewska, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2001.

²⁷ M. Pağowska, *Zespół wypalenia sił u rodziców dzieci z autyzmem – analiza społecznego kontekstu zjawiska*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2013, Nr 4 (22).

i strukturę zespołu wypalenia sił rodzicielskich. Potwierdziła istnienie statystycznie istotnych związków w obu przypadkach.

Porównanie wyników badań w grupach rodziców wyróżnionych ze względu na rodzaj niepełnosprawności lub zaburzeń rozwojowych dziecka nie ma wpływu na pojawienie się objawów wypalenia sił u rodziców. Uzyskane wyniki badań wyraźnie stoją w sprzeczności z tymi, które otrzymali na przykład Pisula²⁸ i inni.

Uogólniając uzyskane wyniki badań należy stwierdzić, że w wielu aspektach nie pokrywają się one z dostępnymi w literaturze polskiej. Wy tłumaczenia tego stanu rzeczy należy upatrywać w nadal zbyt małej populacji rodziców objętych badaniami, różnicami środowiskowymi, niezwykle dynamiką przemian społeczno-ekonomiczno-kulturowych mających miejsce w ostatnim czasie w Polsce. Dużym mankamentem w realizacji badań wśród rodziców dzieci z niepełnosprawnością lub zaburzonych w rozwoju jest powszechnie znana ich niechęć do tego typu zadań. W efekcie otrzymujemy informacje zwrotne tylko od części rodziców, możliwe, że nie zawsze ujawniających złożone problemy związane z zespołem wypalenia sił rodzicielskich.

Podsumowanie

Rodzice dzieci z niepełnosprawnościami doświadczają szczególnie wielu obciążeń z racji specyficznych zaburzeń rozwoju ich dziecka. Ważnym czynnikiem mającym wpływ na zakres i nasilenie przeżywanych przez rodziców trudności jest dostęp do specjalistycznych instytucji zajmujących się wczesną diagnozą i terapią oraz profesjonalnym organizowaniem opieki i wsparcia ich niepełnosprawnego dziecka. W Polsce sytuacja rodzin z dziećmi z niepełnosprawnością jest wciąż zła. Choć dostęp do usług diagnostycznych i terapeutycznych nieco się poprawił, to nadal jest on zależny od możliwości ekonomicznych rodziny oraz miejsca jej zamieszkania²⁹.

Współczesne trendy w zakresie działań terapeutycznych i wspierających niepełnosprawne dzieci i ich rodziców skierowane są na jak największą

---

²⁸ E. Pisula, *Psychologiczne problemy rodziców dzieci z zaburzeniami rozwoju*, Wydawnictwo UW, Warszawa 1998; E. Pisula, *Stres rodzicielski...*; E. Pisula, *Zespół wypalenia...*, s. 83–89.

²⁹ M. Dudek, *How parents...*, p. 127–146.

aktywizację i zaangażowanie rodziców. Przyjmuje się, że dla podniesienia efektywności terapii dzieci z niepełnosprawnością konieczne jest nie tylko podniesienie ogólnych wiadomości rodziców co do istoty zaburzeń rozwojowych ich dzieci, metod i form pracy, ale również zadbanie o dobry stan zdrowia i dobre samopoczucie obojga rodziców. Wielu autorów³⁰ podkreśla znaczenie profesjonalnych programów terapeutycznych skierowanych do rodziców dzieci z niepełnosprawnością lub zaburzonych w rozwoju. Ważne jest tworzenie szerszej sieci placówek i instytucji wyręczających chociaż chwilowo rodziców w ciężarze opieki nad dzieckiem niepełnosprawnym lub zaburzone w rozwoju (mowa o opiece kilkugodzinnej lub weekendowej). Chodzi o to, aby rodzice mogli chociaż przez chwilę „odetchnąć” i zająć się swoimi sprawami. Inwestycja w rodzinę, a ściślej rzecz biorąc w rodziców, jest ważna nie tylko z psychologicznego punktu widzenia, ale również ekonomicznego i społecznego. Zdrowi, dobrze przygotowani do pracy rodzice niepełnosprawnego dziecka są najlepszą rękojmnią ich skutecznej rehabilitacji i optymalnego rozwoju. W przeciwnym razie mamy dosyć prawdopodobną możliwość wystąpienia sytuacji wypalenia sił rodzicielskich, poczucia krzywdy, niezrozumienia, chorób, depresji, a nawet samobójstw.

Bibliografia

Literatura

- Agryle M., *Psychologia szczęścia*, Astrum, Wrocław 2004.
- Boczkar K., *Młodość upośledzona umysłowo w rodzinie i środowisku pracy*, IWZZ, Warszawa 1982.
- Borucki Z., *Współczesna koncepcja stresu psychologicznego*, „Zeszyty Naukowe – Psychologia” 1991, Uniwersytet Gdański, 10, s. 78–89.
- Borzyszkowska H., *Dziecko upośledzone w rodzinie*, w: *Pedagogika Rewalidacyjna*, red. A. Hulek, PWN, Warszawa 1988, s. 362–379.
- Borzyszkowska H., *Rola rodziny i jej zadania w kształtowaniu jednostek upośledzonych*, „Studia Pedagogiczne” 1980, 40, s. 111–116.
- Dąbrowska M., *Zjawisko wypalenia wśród matek dzieci niepełnosprawnych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.

---

³⁰ Np.: A. Twardowski, *Wczesne wspomaganie...*, s. 101–111; M. Dudek, *How parents...*, p. 127–146.

Dudek M., *Dzieci z zespołem ADHD w środowisku rodzinnym. Studium empiryczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.

Dudek M., *How parents of autistic children deal with stress*, "Interdisciplinary Contexts of Special Pedagogy" 2017, 19, p. 127–146.

Dudek M., *Rodzina z dzieckiem nadpobudliwym psychoruchowo*, w: *Wybrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*, red. M. Dudek, Wydawnictwo LSW, Ryki 2009, s. 113–128.

Dudek M., *Stres i wypalenie zawodowe u nauczycieli placówek resocjalizacyjnych*, w: *Powinności i kompetencje w wychowaniu osób niedostosowanych społecznie*, red. Z. Bartkowicz, A. Węgliński, A. Lewicka, Zakład Pedagogiki Resocjalizacyjnej UMCS, Lublin 2010, s. 45–50.

Floyd F.J., Zmich D.E., *Marriage and the parenting partnership: Perceptions and interactions of parents with mentally retarded and typically developing children*, "Child Development" 1991, 62, p. 1434–1448.

Friedrich W.N., Wiltturner L.T., Cohen D.S., *Coping resources and parenting mentally retarded children*, "American Journal of Mental Deficiency" 1985, 90, p. 130–139.

Gałkowski T., *Dziecko autystyczne w środowisku rodzinnym i szkolnym*, WSiP, Warszawa 1995.

Garnarcz-Podlasko A., *Sytuacja psychospołeczna rodziców dzieci autystycznych w kontekście zespołu wypalenia sił*, w: *Autyzm wyzwaniem naszych czasów*, red. T. Gajkowski, J. Kossewska, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2001.

Gray D.E., *Ten years on: A longitudinal study of families of children with autism*, "Journal of Intellectual and Developmental Disability" 2002, 27, 3, p. 215–222.

Jelonkiewicz I., *Radzenie sobie rodziców z chorobą dziecka – wybrane zagadnienia*, „Nowiny Psychologiczne” 1992, nr 4, s. 101–108.

Kamińska-Reyman J., Kucyper K., *Między rezygnacją a wyzwaniem*, Wieczorek Press, Katowice 1994.

Kramarczyk E., *Upośledzenie dziecka jako niesprawiedliwość zadana przez los i ludzi. Doświadczenia matek*, „Psychologia wychowawcza” 1989, 4, s. 412–423.

Lausch-Żuk J., *Pedagogika osób z umiarkowanym, znacznym i głębokim upośledzeniem umysłowym*, w: *Pedagogika specjalna*, red. W. Dykcik, Wydawnictwo UAM, Poznań 2002, s. 153–154.

Maslach C., *Wypalenie – w perspektywie wielowymiarowej*, w: *Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie*, red. H. Sęk, PWN, Warszawa 2006.

Minczakiewicz E., *Dziecko upośledzone w rodzinie. Przystosowanie do Życia w Rodzinie* (dod.), „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1990, 5–6, s. 85–90.

Pasikowski T., *Polska adaptacja kwestionariusza Maslach Burnout Inventory*, w: *Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie*, red. H. Sęk, PWN, Warszawa 2006, s. 135–149.

Pagowska M., *Zespół wypalenia sił u rodziców dzieci z autyzmem – analiza społecznego kontekstu zjawiska*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo” 2013, Nr 4 (22).

Pisula E., *Psychologiczne problemy rodziców dzieci z zaburzeniami rozwoju*, Wydawnictwo UW, Warszawa 1998.

Pisula E., *Rodzice i rodzeństwo dzieci z zaburzeniami rozwoju*, WUW, Warszawa 2007.

Pisula E., *Stres rodzicielski i zespół wypalania się u rodziców dzieci autystycznych*, „Dziecko autystyczne” 1998, t. VI, nr 1.

Pisula E., *Zespół wypalenia sił u rodziców dzieci autystycznych*, „Nowiny Psychologiczne” 1994, s. 83–89.

Sekułowicz M., *Wypalenie się sił rodziców dzieci z niepełnosprawnością*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2013.

Stelter Ź., *Satysfakcja małżeńska rodziców dziecka z niepełnosprawnością intelektualną*, „Psychologia Rozwojowa” 2014, Tom 19, nr 1, s. 118.

Stelter Ź., *Sposób realizacji roli rodzicielskiej wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, „Polskie Forum Psychologiczne” 2014, XIX, 1, s. 87–109.

Terelak I.F., *Studia z psychologii stresu. Radzenie sobie ze stresem – uwarunkowania i strategie*, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1997.

Tucholska S., *Wypalenie zawodowe u nauczycieli. Psychologiczna analiza zjawiska i jego osobowościowych uwarunkowań*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003.

Twardowski A., *Wczesne wspomaganie rodzin wychowujących dzieci niepełnosprawnych intelektualnie*, w: *Człowiek z niepełnosprawnością intelektualną – wybrane problemy osobowości, rodzin i edukacji osób z niepełnosprawnością intelektualną*, red. Z. Janiszewska-Nieściopruk, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2003, s. 101–111.

Wojciechowska J., *Syndrom wypalenia zawodowego*, „Nowiny Psychologiczne” 1990, 5–6, s. 83–91.

Żyta A., *Życie z zespołem Downa. Narracje biograficzne rodziców, rodzeństwa i dorosłych osób z zespołem Downa*, Impuls, Kraków 2011.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, zaburzenia rozwojowe, opieka, rodzice, zespół wypalenia sił

Streszczenie

Niniejsze studium stanowi drugi z cyklu artykułów dotyczących sytuacji rodziców dzieci niepełnosprawnych lub zaburzonych w rozwoju. Przedmiotem badań są objawy zespołu wypalenia sił u rodziców dzieci z niepełnosprawnością zbadane kwestionariuszem Maslach Burnout Inventory (MBI). Jako czynniki różnicujące wyniki badań uwzględniono: płeć, miejsce zamieszkania oraz rodzaj niepełnosprawności. W badaniach uczestniczyło ogółem 315 osób, w tym 246 matek i 69 ojców. Wyróżniono sześć grup rodziców z uwagi na rodzaj niepełnosprawności lub zaburzeń rozwojowych ich dzieci, tj.: autyzm, zespół Aspergera, dziecięce porażenie mózgowe, zespół Downa, ADHD oraz upośledzenie umysłowe.

Key words: disability, developmental disorders, care, parents, burnout syndrome

BURNOUT OF PARENTS OF CHILDREN WITH DISABILITIES

Abstract

This study is the second in a series of articles dealing with the situation of parents of children with disabilities or developmental disorders. The subject of the research are the symptoms of the burnout syndrome in the parents of children with disabilities as examined using the Maslach Burnout Inventory (MBI) questionnaire. With respect to the factors differentiating the study's results, gender, place of residence and the type of disability were taken into account. A total of 315 people participated in the study, 246 mothers and 69 fathers. Six groups of parents were distinguished, based on the type of disability or developmental disorder of their children, i.e.: autism, Asperger syndrome, cerebral palsy, Down syndrome, ADHD and mental retardation.

Historia artykułu:

Otrzymano: 18.04.2019   Zaakceptowano: 15.11.2019   Opublikowano: 16.12.2019

DOI: 10.5604/01.3001.0013.3340

Artykuł Oryginalny

Autor do korespondencji: Mieczysław Dudek; e-mail: m.dud@interia.pl

---

Konrad Burdziak¹

**ART. 10 § 2 K.K. I ART. 94 U.P.N. Z PERSPEKTYWY
ART. 40 UST. 3 KONWENCJI O PRAWACH
DZIECKA, CZYLI KILKA SŁÓW NA TEMAT
ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ NIELETNICH**

Cel pracy

Celem niniejszej pracy jest analiza przypadków, w których nieletni może zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej, z perspektywy art. 40 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka, w szczególności zaś – analiza przypadku przewidzianego w art. 94 u.p.n.², zgodnie z którym: „Jeżeli nieletni, wobec którego orzeczono umieszczenie w zakładzie poprawczym, ukończył lat 18 przed rozpoczęciem wykonania orzeczenia, sąd rodzinny decyduje, czy wykonać orzeczony środek, czy od jego wykonania odstąpić i wymierzyć sprawcy karę. Wymierzając karę sąd stosuje nadzwyczajne jej złagodzenie. W szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd może odstąpić od wymierzenia kary, zwłaszcza gdy w zachowaniu sprawcy nastąpiła istotna poprawa. W razie wymierzenia kary pozbawienia wolności albo kary ograniczenia wolności czas jej trwania nie może przekroczyć okresu, jaki pozostaje do ukończenia przez sprawcę lat 21”³.

---

¹ Dr Konrad Burdziak, Uniwersytet Szczeciński, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, adres e-mail: konrad.burdziak@usz.edu.pl

² Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2018, poz. 969 t.j.).

³ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 nr 120, poz. 526, ze zm.).

Metoda badawcza

Metodą badawczą wykorzystaną w niniejszej pracy jest metoda dogmatyczno-prawna. Analizy przypadków, w których nieletni może zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej z perspektywy art. 40 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka dokonano więc przede wszystkim w drodze analizy materiału normatywnego odnoszącego się do wszystkich poruszanych w pracy kwestii.

Wzmiankowanej analizie dokonano przy tym w oparciu o derywacyjną koncepcję wykładni prawa. Oczywiście, nie jest to jedyna koncepcja wykładni tekstu prawnego wypracowana w polskiej nauce prawa. Niemniej to właśnie derywacyjna koncepcja wykładni – w przekonaniu autora niniejszej pracy – najpełniej i zarazem najprecyzyjniej opisuje przebieg wykładni tekstu prawnego, a przy tym – jest koncepcją zintegrowaną z innymi koncepcjami wykładni, co również stanowiło istotny argument na rzecz jej wykorzystania⁴.

Rozważania

W aktualnie obowiązującym polskim prawie przewidziane zostały wyłącznie dwa przypadki, w których nieletni może zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej⁵. Pierwszy z tych przypadków przewidziany został w art. 10 § 2 k.k., zgodnie z którym: „Nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne”; drugi zaś w art. 94 u.p.n., którego treść przywołana została powyżej.

---

⁴ Zob. K. Burdziak, *Prowokacja. Analiza prawnokarna*, Poznań 2018, s. 35.

⁵ Zasadą jest bowiem brak odpowiedzialności karnej nieletniego (zob. m.in. art. 10 § 1 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2019, poz. 1950 t.j.), dalej jako: k.k.).

Oczywiście, w kontekście art. 94 u.p.n. postawić można pytanie: czy rzeczywiście przewiduje on możliwość pociągnięcia (nieletniego) sprawcy czynu zabronionego do odpowiedzialności karnej? Podkreślenia wymaga jednak, że ustawodawca wyraźnie wspomina w art. 94 u.p.n. o „wymierzeniu sprawcy kary”, a w konsekwencji nie sposób uznać, że przewidziana w rzeczonym przepisie kompetencja do odstąpienia od wykonania środka poprawczego i – powtórzmy – wymierzenia sprawcy kary jest czymś innym niż kompetencją do pociągnięcia (nieletniego) sprawcy czynu zabronionego do odpowiedzialności karnej; kompetencją – dodajmy – przyznaną specyficznemu organowi (sądowi rodzinnemu) i realizowaną w specyficznej (przewidzianej przez Ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich) i nie do końca jasnej procedurze (ustawodawca nie wskazuje m.in. jakie okoliczności winien wziąć pod uwagę sąd, decydując, czy wykonać orzeczony środek poprawczy, czy od jego wykonania odstąpić i wymierzyć sprawcy karę; ustawodawca nie wskazuje również, czy w sytuacji zasadności wymierzenia sprawcy kary konieczne jest uprzednie ustalenie możliwości przypisania mu winy w czasie popełnienia czynu zabronionego, czy też nie⁶).

Wątpliwości pojawiają się wszakże w kontekście każdego z wyżej wymienionych przypadków – nie tylko tego z art. 94 u.p.n., lecz również z art. 10 § 2 k.k. Ten drugi przypadek (przypadek przewidziany w art. 10

---

⁶ Zdaniem T. Bojarskiego: „Powstaje (...) problem dotyczący zasady winy, rysujący się tutaj ostrzej niż w sytuacji wskazanej w uchylonym art. 13 u.p.n., który obowiązywał do 2 stycznia 2014 r. (...) Z art. 94 u.p.n. łączy się pewna komplikacja (...). Wspomniana komplikacja łączy się z tym, że kara może zostać orzeczona za przestępstwo, odpowiedzialność za przestępstwo jest natomiast warunkowana stwierdzeniem winy, co wszak nie nastąpiło w czasie rozpoznawania sprawy nieletniego o czyn karalny. Zastosowanie kary w miejsce zakładu poprawczego ze względu na osiągnięty przez nieletniego wiek może być życiowo, praktycznie uzasadnione. Nie może jednak oznaczać jakiegoś automatyzmu w zakresie tego przekształcenia. Oznacza więc konieczność powrócenia do danej sprawy i ponownego merytorycznego jej rozpoznania na podstawie zgromadzonego wówczas materiału, w tym opinii opiniodawczego zespołu sądowych specjalistów, niezbędnej w postępowaniu poprawczym. Trzeba więc wypowiedzieć się na podstawie tego poprzedniego materiału, czy analizowany w czasie orzeczenia o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym czyn nieletniego można uznać za zawiniony; innymi słowy – czy nieletniemu można przypisać winę w zakresie rozpatrywanego czynu karalnego. Por. krytyczną opinię V. Konarskiej-Wrzošek (...). Jest to działanie, które może nasuwać wątpliwości (ocena zdarzenia przeszłego raz już ocenianego), jednakże tego praktycznego rozwiązania nie należy kwestionować” (T. Bojarski, *Komentarz do 94 u.p.n.*, w: *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, Warszawa 2016, s. 273–274).

§ 2 k.k.), mimo że niezwykle precyzyjnie określony przez ustawodawcę (wszak ustawodawca w sposób wyraźny wskazuje: 1) granicę wieku, którą musi przekroczyć sprawca czynu zabronionego w czasie popełnienia tego czynu, by możliwa była jego odpowiedzialność karna; 2) czyny zabronione, jakich musi dopuścić się sprawca, by możliwa była jego odpowiedzialność karna; 3) inne okoliczności, które sąd musi wziąć pod uwagę decydując o zasadności bądź jej braku pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej), okazuje się być taki bowiem wyłącznie na pierwszy rzut oka. W kontekście wskazanego przepisu postawić można w końcu następujące (niezwykle trudne – dodajmy – do udzielenia na nie jednoznacznej odpowiedzi) pytania: 1) czy rzeczywiście zasadne jest pociąganie do odpowiedzialności karnej osoby, która w czasie popełnienia czynu zabronionego miała wyłącznie 15 lat?⁷; 2) w którym momencie

⁷ Zob. B. Czarnecka-Działuk, Z. Ostrihanska, D. Wójcik, *Zasady odpowiedzialności nieletnich wobec kodyfikacji karnej*, „Państwo i Prawo” 1998, nr 9–10, s. 203–206. Jak wynika z uzasadnienia Kodeksu karnego: „Kodeks z 1997 r. utrzymuje kodeksową zasadę przyjmującą odpowiedzialność karną za czyny zabronione popełnione po ukończeniu 17 lat. Podobnie także do kodeksu karnego z 1969 r. przewidziano możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej nieletnich w razie popełnienia przez nich niektórych przestępstw wymienionych taksatywnie w art. 10 § 2. W odróżnieniu jednak od kodeksu karnego z 1969 r. obniża on granicę takiej wyjątkowej odpowiedzialności – na 15 lat. Za takim obniżeniem przemawia stopień zagrożenia społeczeństwa ze strony zdemoralizowanych, często bardzo brutalnych sprawców” (*Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 123). Nie mogąc sobie zatem poradzić z niektórymi, nieletnimi sprawcami czynów zabronionych pod groźbą kary, państwo zdecydowało się ich karać, a przynajmniej umożliwić ich karanie w wyjątkowych wypadkach. Ogromną rolę z pewnością odegrała tutaj także potrzeba zaspokojenia społecznego poczucia sprawiedliwości (por. W. Wolter, *Komentarz do art. 9 k.k.*, w: *Kodeks karny z komentarzem*, I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, Warszawa 1973, s. 61–62). Nie rozstrzygając w tym miejscu kwestii zasadności (bądź nie) pociągania do odpowiedzialności karnej osób, które w czasie popełnienia czynu zabronionego miały wyłącznie 15 lat, stwierdzić należy, że w przypadku uznania takiej praktyki za zasadną, jako minimum należałoby przyjąć, że: „Stopień socjalizacji jednostki, w tym stopień asymilacji przez nią obowiązujących w danej społeczności reguł postępowania, jest jednym z warunków umożliwiających jednostce podjęcie zachowania zgodnego z powinnością wyrażoną w normie. Jednostkę można uczynić odpowiedzialną tylko wówczas, gdy osiągnęła ona wymagany w społeczeństwie stopień socjalizacji. Pokłosiem zasady «im większa możliwość po stronie jednostki, tym więcej społeczeństwo może od niej wymagać i tym większa jest jej odpowiedzialność» jest konkluzja, że **dziecka, które nie poznało określonych reguł społecznych, które następnie swoim zachowaniem naruszyło, nie można uczynić odpowiedzialnym, gdyż nie miało ono możliwości zachowania się zgodnie z naruszonymi regułami. Od tego zaś, które poznało wskazane reguły i nauczyło się pojęcia odpowiedzialności, można wymagać zachowania się zgodnego z tymi regułami, a za ich naruszenie uczynić je odpowiedzialnym. Karać można więc osoby, na które obawa**

sprawca musi mieć ukończone 15 lat, by możliwe było pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej za dany czyn zabroniony (czy konieczne jest, by sprawca miał ukończone 15 lat przez cały czas popełniania czynu zabronionego pod groźbą kary, czy też wystarczy, że będzie miał je ukończone w ostatnim momencie popełniania tego czynu)?; 3) jakiego czynu zabronionego musi dopuścić się sprawca, by możliwe było pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej (czy może to być wyłącznie czyn przewidziany wprost w art. 10 § 2 k.k., czy też mogą to być również jego formy stadialne i zjawiskowe)?; 4) czy katalog czynów zabronionych pod groźbą kary określony w art. 10 § 2 k.k. jest rzeczywiście adekwatny (dlaczego bowiem – dla przykładu – przewidziano w art. 10 § 2 k.k. rozbój z art. 280 k.k., a nie przewidziano kradzieży rozbójniczej i wymuszenia rozbójniczego z art. 281 i 282 k.k.); 5) czy rzeczywiście wszystkie okoliczności przewidziane w art. 10 § 2 k.k. (każda z osobna, a jednocześnie wszystkie razem) muszą przemawiać w danym, konkretnym przypadku za pociągnięciem sprawcy do odpowiedzialności karnej (ustawodawca wyraźnie wskazuje niby, że pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności możliwe jest wyłącznie wówczas, gdy: „okoliczności sprawy **oraz** stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają”); 6) czy zasadne jest uwzględnianie (przy podejmowaniu decyzji o zasadności pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej) faktu uprzedniego stosowania wobec sprawcy środków wychowawczych lub poprawczych i tego, że okazały się one bezskuteczne?⁸

Podkreślenia wymaga wszakże, że art. 10 § 2 k.k. – pomimo wielu pojawiających się w jego kontekście wątpliwości – spełnia minimalne wymagania przewidziane w art. 40 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka, zgodnie z którym: „Państwa-Strony będą sprzyjały tworzeniu praw, procedur

---

kary mogłyby wyrzucić choć najmniejszy wpływ (pogrub. K.B.)” (P. Zakrzewski, *Stopniowanie winy w prawie karnym* [online], Wolters Kluwer, 15.08.2019, godz. 17:55, <https://sip.lex.pl/#/monograph/369395151/312331>, dostęp: 04.09.2019, godz. 10:03). Na powyższe zwraca uwagę również ustawodawca, wymagając w art. 10 § 2 k.k. uwzględnienia przy decyzji o zasadności (bądź nie) pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności karnej stopnia jego rozwoju, jego właściwości i warunków osobistych.

⁸ Zob. w tym zakresie w szczególności: Ł. Pohl, *Ponownie w sprawie zakresu odpowiedzialności karnej osoby nieletniej według Kodeksu karnego z 1997 r. (zagadnienie form popełnienia czynu zabronionego) – uwagi o metodzie rozwiązania problemu*, „Prawo w Działaniu” 2018, nr 35, s. 116–141; A. Zoll, *Komentarz do art. 10 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1–52*, wyd. 5 [online], Wolters Kluwer, 10.04.2019, godz. 03:53, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587276763/510474>, dostęp: 08.07.2019, godz. 14:52.

organów oraz instytucji odnoszących się specjalnie do dzieci podejrzanych, oskarżonych bądź uznawanych winnymi pogwałcenia prawa karnego, a w szczególności: a) **ustanowieniu minimalnej granicy wieku, poniżej której dzieci będą posiadały domniemanie niezdolności do naruszenia prawa karnego**; b) **w przypadku, gdy jest to właściwe i celowe, stosowaniu innych środków postępowania z takimi dziećmi, bez uciekania się do postępowania sądowego, pod warunkiem pełnego poszanowania praw człowieka i gwarancji prawnych**". Po pierwsze – odpowiedzialność przewidziana w art. 10 § 2 k.k. to odpowiedzialność fakultatywna (nieletni „może”, a nie „musi”, odpowiadać na zasadach określonych w Kodeksie karnym), wymagająca – jak już wcześniej wspomniano – popełnienia przez nieletniego jednego z czynów zabronionych pod groźbą kary wymienionych w zamkniętym katalogu z art. 10 § 2 k.k., a nadto wymagająca uzasadnienia w okolicznościach sprawy oraz w stopniu rozwoju sprawcy, a także w jego właściwościach i warunkach osobistych. Po drugie zaś – jest to odpowiedzialność ograniczona wymogiem osiągnięcia przez sprawcę (nieletniego) w czasie popełnienia czynu zabronionego 15. roku życia, a więc – innymi słowy – w art. 10 § 2 k.k. (i to w sposób wyraźny) wyznaczona została minimalna granica wieku w czasie popełnienia czynu zabronionego, poniżej której odpowiedzialność karna nieletniego jest wyłączona.

Granicy tego rodzaju (granicy wieku w czasie popełnienia czynu zabronionego, poniżej której odpowiedzialność karna nieletniego jest wyłączona) nie przewidziano tymczasem w art. 94 u.p.n., a więc w regulacji będącej drugim z wyjątków od zasady z art. 10 § 1 k.k., zgodnie z którą – przypomnijmy – „Jeżeli nieletni, wobec którego orzeczono umieszczenie w zakładzie poprawczym, ukończył lat 18 przed rozpoczęciem wykonania orzeczenia, sąd rodzinny decyduje, czy wykonać orzeczony środek, czy od jego wykonania odstąpić i wymierzyć sprawcy karę. Wymierzając karę sąd stosuje nadzwyczajne jej złagodzenie. W szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd może odstąpić od wymierzenia kary, zwłaszcza gdy w zachowaniu sprawcy nastąpiła istotna poprawa. W razie wymierzenia kary pozbawienia wolności albo kary ograniczenia wolności czas jej trwania nie może przekroczyć okresu, jaki pozostaje do ukończenia przez sprawcę lat 21”.

Oczywiście można twierdzić, że skoro powyższa regulacja (regulacja art. 94 u.p.n.) dotyczy wyłącznie osób, wobec których orzeczono umieszczenie w zakładzie poprawczym, to chodzić może co najwyżej o osoby,

które w czasie popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary ukończone miały nie mniej niż lat 13 (zob. art. 10 u.p.n. w zw. z art. 1 § 1 pkt 2 u.p.n.). Dla przykładu – zdaniem V. Konarskiej-Wrzosek: „Wśród warunków, jakie muszą być spełnione, aby sąd mógł orzec wobec nieletniego umieszczenie go w zakładzie poprawczym (a w konsekwencji również – aby sąd mógł wymierzyć nieletniemu karę na podstawie art. 94 u.p.n. – dop. K.B.), jest jeszcze jeden, a mianowicie nieletni musi mieć ukończony 13. rok życia w chwili popełnienia czynu karalnego. **Przesłanka ta nie jest wyrażona wprost** (pogrub. K.B.), ale **dość jednoznacznie wynika** (pogrub. K.B.) z wymogu dopuszczenia się przez nieletniego czynu karalnego, a takiego określenia używa się tylko wobec grupy wiekowej nieletnich, która mieści się między 13. a 17. rokiem życia”⁹.

Podkreślenia wymaga jednak, że zgodnie z art. 10 u.p.n.: „Sąd rodzinny może orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego, o którym mowa w art. 1 § 2 pkt 2 lit. a, jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego”. Umieszczenie w zakładzie poprawczym dotyczy zatem nie osób, wobec których toczy się postępowanie w sprawie o czyn karalny, lecz osób, które dopuściły się takiego czynu. Tymczasem, w definicji legalnej z art. 1 § 2 pkt. 2 u.p.n., zgodnie z którą: „Ilekczo w ustawie jest mowa o «czynnie karalnym» – rozumie się przez to czyn zabroniony przez ustawę jako: a) przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo b) wykroczenie określone w art. 50a, art. 51, art. 69, art. 74, art. 76, art. 85, art. 87, art. 119, art. 122, art. 124, art. 133 lub art. 143 Kodeksu wykroczeń”, nie ma wzmianki na temat minimalnego wieku sprawcy w czasie popełnienia czynu zabronionego, którego osiągnięcie byłoby niezbędne dla uznania go (czynu zabronionego) za czyn karalny. Z art. 1 § 1 pkt 2 u.p.n. wprost wynika zaś, że czynu karalnego mogą dopuścić się nie tylko osoby, które ukończyły lat 13, wszak zgodnie z rzeczoną regulacją: „Przepisy ustawy stosuje się w zakresie postępowania w sprawach o czyny karalne – w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17”, a zatem można dopuścić się czynu karalnego także przed ukończeniem 13. roku życia, jak i po ukończeniu lat 17

---

⁹ V. Konarska-Wrzosek, *Komentarz do art. 10 u.p.n.*, w: *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2015, s. 101.

(w przeciwnym wypadku zupełnie niepotrzebne okazałyby się granice wieku przewidziane w art. 1 § 1 pkt 2 u.p.n.).

Nieletniemu sprawcy czynu zabronionego pod groźbą kary wymienionego w (zamkniętym, co prawda, ale niezwykle szerokim, wszak chodzi o czyny zabronione przez ustawę jako przestępstwa i przestępstwa skarbowe) katalogu z art. 1 § 2 pkt 2 lit. a u.p.n. wymierzyć można w konsekwencji karę (w sytuacji przewidzianej w art. 94 u.p.n.) niezależnie od jego (sprawcy) wieku w czasie popełnienia tego czynu, wszak – przypomnijmy: 1) środek poprawczy w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym orzeczony może zostać wobec nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego; 2) czynu karalnego może dopuścić się każdy nieletni, niezależnie od jego wieku w czasie popełnienia tego czynu; 3) art. 94 u.p.n. nie stawia żadnych ograniczeń w zakresie wieku nieletniego sprawcy czynu karalnego w czasie popełnienia tego czynu, by możliwe było odstąpienie od wykonania środka poprawczego i wymierzenie kary); sytuacja tego rodzaju pozostaje zaś w oczywistej sprzeczności z analizowanym wcześniej art. 40 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka.

Można by uznać, rzecz jasna, że rację ma Sąd Najwyższy, twierdząc, że: „Nieletni, o którym mowa w art. 10 u.p.n. jest osobą określoną w art. 1 § 1 pkt 2 u.p.n., i tylko wobec takiego nieletniego orzec można umieszczenie w zakładzie poprawczym”¹⁰ i uzasadniać to, odwołując się do funkcjonalnych (zwłaszcza celowościowych) dyrektyw wykładni (byłaby to przy tym – rzecz jasna – wykładnia na korzyść nieletniego). Podkreślenia wymaga jednak, że w kontekście art. 94 u.p.n. nie byłoby to rozwiązanie ani wystarczające, ani tym bardziej zadowalające. Zgodzić się należy wszakże (po pierwsze) z Ł. Pohlem, iż: „Stan (...) daleko idącej rozbieżności interpretacyjnej (choćby tylko potencjalnej – dop. K.B.) (...) jest niewątpliwie stanem wielce niepożądanym, gdyż mogącym wywoływać w praktyce sądowej niedające się pogodzić z wymaganiami konstytucyjnymi zjawisko nierównego traktowania obywateli przez prawo”¹¹.

Po drugie zaś, zgodzić się należy z V. Konarską-Wrzošek, że: „Możliwość zamiany na karę kryminalną (nawet nadzwyczajnie złagodzoną) orzeczonego, a niewykonanego umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym, budzi poważne wątpliwości co najmniej z dwóch (innych jeszcze

¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 2009 r., III KK 21/09, LEX nr 503249.

¹¹ Ł. Pohl, *Zakres odpowiedzialności karnej nieletniego w Kodeksie karnym z 1997 r. (o konieczności pilnej zmiany art. 10 § 2 k.k. – problem form popełnienia czynu zabronionego)*, „Prawo w Działaniu” 2017, nr 30, s. 17.

– dop. K.B.) powodów. Po pierwsze dlatego, że stanowi niezbyt uzasadnione odstępstwo od przyjętej w naszym systemie prawa zasady karnej nieodpowiedzialności sprawców nieletnich, a po drugie dlatego, że dla pociągnięcia do odpowiedzialności karnej i wymierzenia sprawcy kary kryminalnej za przestępstwo, niezbędne jest przypisanie mu winy (zob. art. 1 § 3 k.k.), co w przypadku sprawców nieletnich jest dopuszczone na zasadzie wyjątku, jedynie w razie popełnienia ciężkiego przestępstwa wyszczególnionego w art. 10 § 2 k.k. i to po ukończeniu lat 15. Przypisywanie nieletniemu winy i to po dłuższym czasie od merytorycznego rozpoznawania jego sprawy w związku z popełnieniem czynu karalnego, gdy to nie było przedmiotem analizy i dowodzenia przez sąd rodzinny orzekający o umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym¹², jest trudne do akceptacji, a tym bardziej orzekanie o karze bez ustalenia winy nieletniego sprawcy¹³.

---

¹² Z powyższym nie zgadza się P. Zakrzewski, zdaniem którego: 1) „Wydaje się, iż piąty element struktury «wina» powinien (...) odgrywać rolę priorytetową w przypadku środków poprawczych. Ustalenie winy (...), której przesłanką jest możliwość zachowania się zgodnie z treścią powinności wyrażonej w normie prawnej, wyznacza zakres zastosowania wobec nieletniego środków poprawczych. Konstatacja, że winy nieletniemu nie można przypisać z tej przyczyny, że jest on za młody, aby uznać go za w pełni zsocjalizowanego, lub nie poznał on jeszcze pojęcia odpowiedzialności, wyłącza możliwość zastosowania wobec takiego nieletniego środków poprawczych, zaś umożliwia zastosowanie tylko środków wychowawczych, których celem jest dokończenie procesu socjalizacji. Ustalenie, że nieletniemu nie sposób przypisać winy, gdyż nie rozumie znaczenia norm, które swoim zachowaniem naruszył, lub nie pojmuje jeszcze pojęcia odpowiedzialności, pozwala w zgodzie z koncepcją dziecka w niebezpieczeństwie oraz zasadą dobra dziecka na zastosowanie odpowiednich do danego przypadku środków wychowawczych” (P. Zakrzewski, *Stopniowanie winy w prawie karnym* [online], Wolters Kluwer, 15.08.2019, godz. 17:55, <https://sip.lex.pl/#/monograph/369395151/312331>, dostęp: 04.09.2019, godz. 10:03); 2) „Wydaje się (...), że zastosowanie środka poprawczego wymaga ustalenia wszystkich elementów struktury przestępstwa, w tym winy. Wniosek ten ma o tyle znaczenie, że na gruncie obecnie obowiązującej ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich zgodnie z art. 94 u.p.n. zachodzi możliwość wymierzenia sprawcy kary w miejsce orzeczonego środka poprawczego” (*ibidem*).

¹³ V. Konarska-Wrzosek, *Komentarz do art. 94 u.p.n.*, w: *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, s. 310. Zob. też: P. Kardas, *O podstawach odpowiedzialności nieletnich na zasadach określonych w Kodeksie karnym. Uwagi na tle sporów dotyczących wymierzenia nieletniemu kary*, w: *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009, s. 97–107; P. Kobes, *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce*, Warszawa 2015, s. 115–120; P. Kobes, *Prawny system przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich*, Warszawa 2011, s. 269–272; B. Stańdo-

Mając powyższe na względzie, postulować należy uchylenie art. 94 u.p.n. Wszelkie inne postępowanie (w tym jakiegokolwiek przeformułowanie wzmiankowanego przepisu czy też przepisu art. 10 u.p.n.) jawi się bowiem – wobec zaprezentowanych wyżej argumentów – jako jednoznacznie bezcelowe.

Wnioski

Podsumowując krótko powyższe rozważania, należy stwierdzić, że: 1) art. 10 § 2 k.k. spełnia minimalne wymogi przewidziane w art. 40 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka, 2) art. 94 u.p.n. nie spełnia minimalnych wymogów przewidzianych w art. 40 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka, 3) postulować należy uchylenie art. 94 u.p.n.

Bibliografia

Literatura

Bojarski T., *Komentarz do 94 u.p.n.*, w: *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, Warszawa 2016.

Burdziak K., *Prowokacja. Analiza prawnokarna*, Poznań 2018.

Czarnecka-Działuk B., Ostrihanska Z., Wójcik D., *Zasady odpowiedzialności nieletnich wobec kodyfikacji karnej*, „Państwo i Prawo” 1998, nr 9–10.

Kardas P., *O podstawach odpowiedzialności nieletnich na zasadach określonych w Kodeksie karnym. Uwagi na tle sporów dotyczących wymierzenia nieletniemu kary*, w: *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009.

Kobes P., *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce*, Warszawa 2015.

Kobes P., *Prawny system przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich*, Warszawa 2011.

-Kawecka, „Zamiana” umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym na karę. Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z 24 maja 2005 r., „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2006, nr 1, s. 235–238; B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 322–326.

Konarska-Wrzosek V., *Komentarz do art. 10 u.p.n.*, w: *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2015.

Konarska-Wrzosek V., *Komentarz do art. 94 u.p.n.*, w: *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, P. Górecki, V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2015.

Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Warszawa 1997.

Pohl Ł., *Ponownie w sprawie zakresu odpowiedzialności karnej osoby nieletniej według Kodeksu karnego z 1997 r. (zagadnienie form popełnienia czynu zabronionego) – uwagi o metodzie rozwiązania problemu*, „Prawo w Działaniu” 2018, nr 35.

Pohl Ł., *Zakres odpowiedzialności karnej nieletniego w Kodeksie karnym z 1997 r. (o konieczności pilnej zmiany art. 10 § 2 k.k. – problem form popełnienia czynu zabronionego)*, „Prawo w Działaniu” 2017, nr 30.

Stańdo-Kawecka B., *„Zamiana” umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym na karę. Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z 24 maja 2005 r.*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2006, nr 1.

Stańdo-Kawecka B., *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007.

Wolter W., *Komentarz do art. 9 k.k.*, w: *Kodeks karny z komentarzem*, I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, Warszawa 1973.

Zakrzewski P., *Stopniowanie winy w prawie karnym* [online], Wolters Kluwer, 15.08.2019, godz. 17:55, <https://sip.lex.pl/#/monograph/369395151/312331>, dostęp: 04.09.2019, godz. 10:03.

Zoll A., *Komentarz do art. 10 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1–52*, wyd. 5 [online], Wolters Kluwer, 10.04.2019, godz. 03:53, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587276763/510474>, dostęp: 08.07.2019, godz. 14:52.

Akty prawne

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2018, poz. 969 t.j.).

Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 nr 120, poz. 526, ze zm.).

Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2019, poz. 1950 t.j.).

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 2009 r., III KK 21/09, LEX nr 503249.

Słowa kluczowe: art. 10 Kodeksu karnego, art. 94 Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, nieletni, wiek sprawcy czynu zabronionego

Streszczenie

Celem pracy jest analiza przypadków, w których nieletni może zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej, w szczególności zaś – analiza przypadku przewidzianego w art. 94 Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, z perspektywy art. 40 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka. Metodą badawczą wykorzystaną w pracy jest metoda dogmatyczno-prawna. Analizy przypadków, w których nieletni może zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej, z perspektywy art. 40 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka dokonano więc przede wszystkim w drodze analizy materiału normatywnego odnoszącego się do wszystkich poruszanych w pracy kwestii. W następstwie przeprowadzonych rozważań stwierdzono, że: 1) art. 10 § 2 k.k. spełnia minimalne wymogi przewidziane w art. 40 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka, 2) art. 94 u.p.n. nie spełnia minimalnych wymogów przewidzianych w art. 40 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka, 3) postulować należy uchylene art. 94 u.p.n.

Key words: Article 10 of the Criminal Code, Article 94 of Juvenile Delinquency Proceedings, juveniles, age of the perpetrator of a prohibited act

**ARTICLE 10 SECTION 2 OF THE CRIMINAL CODE AND
ARTICLE 94 OF THE ACT ON JUVENILE DELINQUENCY
PROCEEDINGS IN THE VIEW OF ARTICLE 40 SECTION 3 OF
THE CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD: A FEW
WORDS ON CRIMINAL RESPONSIBILITY OF JUVENILES**

Abstract

The aim of this paper is to analyse cases where a juvenile may be held criminally responsible, particularly to analyse the case provided for in Article 94 of the Act on Juvenile Delinquency Proceedings in the view of Article 40 section 3 of the Convention on the Rights of the Child. The research method applied in the paper is the dogmatic-legal method. Therefore, the analyses of cases where a juvenile may be held criminally responsible from the perspective of Article 40 section 3 Convention on the Rights of the Child were performed by means of investigating normative material referring to all the matters covered in the paper. As a result of the conducted considerations it has been concluded that, 1) Article 10 paragraph 2 of the Criminal Code satisfied the minimum requirements provided for in Article 40 section 3 of the Convention on the Rights of the Child, 2) Article 94 of the said Act fails to satisfy the minimum requirements provided for in Article 40 section 3 of the Convention on the Rights of the Child, 3) it should be advocated that Article 94 of the said Act be revoked.

Historia artykułu:

Otrzymano: 09.07.2019   Zaakceptowano: 15.11.2019   Opublikowano: 16.12.2019

DOI: 10.5604/01.3001.0013.6118

Artykuł Oryginalny

Autor do korespondencji: Konrad Burdziak; adres e-mail: konrad.burdziak@usz.edu.pl

---

Izabela Jankowska-Prochot¹

**MIRANDA WARNING CZYLI „MASZ PRAWO
ZACHOWAĆ MILCZENIE...” W IRLANDZKIM
I POLSKIM PRAWIE KARNYM**

Wstęp

Nowoczesny model sprawiedliwości kryminalnej opiera się na swoistej dychotomii, czyli zapobieganiu fałszywym zeznaniom z jednej strony i zachowaniem humanizmu ustawodawcy z drugiej strony. Normatywnym wyrazem tej zasady jest prawo do zachowania milczenia, jego zaś częściową emanacją tzw. Ostrzeżenie Mirandy, czyli obowiązek skutecznego i zrozumiałego pouczenia zatrzymanego, który stał się niezwykle istotnym krokiem w eliminowaniu bezprawnych metod stosowanych przez funkcjonariuszy Policji w czasie przesłuchania.

Irlandzkie Prawo Mirandy (ang. *Miranda law*), czyli katalog gwarancji jakie funkcjonariusze *Garda Síochána* są zobowiązani przedstawić zatrzymanemu, nie ma stałej formuły. W praktyce sprowadza się to do tego, że dla zgodnego z prawem aresztowania konieczne jest poinformowanie zatrzymanego w sposób zrozumiały o prawie do zachowania milczenia i korzystania z pomocy adwokata. W Polsce tak sformułowanego oświadczenia nie ma. Istnieje co prawda konieczność przekazania osobie zatrzymanej informacji o „prawie do skorzystania z pomocy adwokata, radcy prawnego lub tłumacza oraz prawie do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia”, forma tego pouczenia jest jednak niejasna².

---

¹ Dr Izabela Jankowska-Prochot, adiunkt Wyższej Szkoły Bankowej w Warszawie, pracownik Komendy Głównej Policji w Warszawie, adres e-mail: izabela.maria@op.pl

² Zob. art. 244 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2018, poz. 1987 t.j.). Por. też wzór pouczenia o uprawnieniach zatrzymanego w postępowaniu karnym. Załącznik do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2015 r.

W praktyce więc zatrzymani bardzo często nie rozumieją swych uprawnień i bezrefleksyjnie podpisują podsuwane im dokumenty. Osobnym problemem jest też fakt, że do owego pouczenia dochodzi dopiero przy sporządzaniu protokołu zatrzymania osoby, a nie przy rzeczywistym jej zatrzymaniu przez funkcjonariuszy. Artykuł ten może posłużyć za ewentualny postulat pod adresem ustawodawcy, który będzie miał możliwość odpowiednio ustosunkować się do tej kwestii.

Twórczej inspiracji dla wyboru tematu dostarczyły anglosaskie filmy akcji, w których funkcjonariusze służb porządkowych wypowiadają tak popularną formułę prawną. „Masz prawo zachować milczenie (ang. *You have the right to remain silent*). Wszystko co powiesz może być użyte przeciwko Tobie w sądzie (ang. *Anything you say can be used against you in a court of law*). Masz prawo do obecności adwokata podczas aresztowania i przy przesłuchaniach (ang. *You have the right to have an attorney present now and during any future questioning*). Jeśli Cię na niego nie stać masz prawo do adwokata z urzędu (ang. *If you cannot afford an attorney, one will be appointed to you free of charge if you wish*)”.

1. „Ostrzeżenie Mirandy” a prawo do zachowania milczenia

Jedną z naczelných reguł postępowania karnego w państwach demokratycznych jest wspomniane już prawo do milczenia (ang. *right to silence*). Ma ono charakter uprawnienia i stanowi gwarancję wolności i swobód obywatelskich. Genezy jego istnienia należy poszukiwać w zasadzie *nemo se ipsum pcedere (accusore) tenetur*, zgodnie z którą nikt nie ma obowiązku dowodzenia swojej niewinności. Współcześnie zakres prawa do milczenia jest znacznie szerszy i obejmuje także etap aresztowania, gdy żadne zarzuty nie zostały przedstawione i w praktyce mogą nie być przedstawione kiedykolwiek. Wynikający z tej zasady standard gwarancyjny ma na celu umożliwienie nieujawniania pewnych faktów i okoliczności w przypadku wystąpienia kolizji interesu społecznego z interesem indywidualnym. Warto wspomnieć, że poza zmuszaniem zatrzymanego do autodenuncjacji zasada ta obejmuje również zakaz zobowiązania go do przedstawienia dowodów na rozprawie, dostarczania dowodów przeciwko sobie oraz możliwość uchylenia się od odpowiedzi na pytania.

---

w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach zatrzymanego w postępowaniu karnym (Dz.U. 2015, poz. 835).

Prawo do milczenia jest jedną z najistotniejszych części składowych tytułowego „Ostrzeżenia Mirandy”. Termin ten pochodzi od nazwiska zatrzymanego w Phoenix w Arizonie w 1966 r. Ernesto Mirandy. Mężczyzna był podejrzany o porwanie, gwałt i napad z bronią w rękę. Po dwugodzinnym przesłuchaniu na posterunku Policji przyznał się do zarzuconych mu czynów. Fakt ich popełnienia potwierdziła także ofiara, Carroll Cooley, która rozpoznała jego głos na przesłuchaniu. Następnie sprawca podpisał swoje zeznania łącznie z oświadczeniem „z pełną świadomością swych praw” (ang. *full awarness of their rights*)³. Na tej podstawie został skazany na karę 25 lat pozbawienia wolności. Sąd Apelacyjny (ang. *Court of Appeal*), do którego odwołał się Miranda, utrzymał w mocy zaskarżony wyrok. Uchylił go natomiast Sąd Najwyższy (ang. *United States Supreme Court*), który stwierdził, że przyczyną takiej decyzji jest fakt nie poinformowania oskarżonego o prawie do milczenia, możliwości skorzystania z pomocy adwokata oraz skutkach prawnych współpracy z Policją podczas aresztowania. Od czasu tego wydarzenia funkcjonariusze Policji w całym kraju zostali zaopatrzeni w kartoniki na których umieszczono treść ostrzeżenia. Zgodnie z nim byli oni zobowiązani do każdorazowego informowania podejrzanych (ang. *suspect*) i oskarżonych (ang. *accused or defendant*) o przysługującym im prawach.

1.1. *Miranda law* w irlandzkim prawie karnym

Prawo do milczenia można wyprowadzić w drodze interpretacji jak i odnaleźć *explicite* wyrażone w regulacjach ponadpaństwowych. Zgodnie z art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, „każdy ma prawo do rzetelnego procesu sądowego”⁴. Z kolei w myśl art. 67.9 (g) Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, oskarżony ma prawo do „ochrony przed przymusem zeznawania przeciwko sobie lub przyznania się do winy; prawo do milczenia, przy czym milczenie nie może być

---

³ Zob. *Miranda v. Arizona*, 384 U.S. 436 (1966). Por. też G.L. Stuart, *Miranda. The Story of America's Right to Remain Silent*, Arizona 2008, s. 7–27.

⁴ Zob. *Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wartości*, Rzym 4 listopada 1950, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf, dostęp: 27.07.2019. Warto przy tym wspomnieć, że z linii orzeczniczej Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, wykształconej na gruncie prawa do milczenia wynika, że art. 6 ust. 1 EKPC zawiera prawo każdego oskarżonego, w rozumieniu konwencji, do zachowania milczenia i niedostarczania dowodów przeciwko sobie. Zob. szerzej Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) z dnia 23 lutego 1993 r. w sprawie nr 10828/84 *Funke v. Francja*.

brane pod uwagę przy orzekaniu o winie lub niewinności oskarżonego”⁵. Natomiast zgodnie z art. 14.3.g Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r., „Każda osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa ma prawo do nieprzymuszania do zeznawania przeciwko sobie lub do przyznania się do winy”⁶.

Standardy gwarancyjne prawa do milczenia wynikają także z Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym⁷. Zgodnie z treścią pkt 24 i 25 przywołanego unormowania, ustawodawca za warunek konieczny dla respektowania zasady domniemania niewinności uznaje prawo do nieskładania wyjaśnień oraz prawo do nieobciążania siebie. Jak stanowi jednak pkt 26, skorzystanie z możliwości uchylecia się od odpowiedzi, może dotyczyć czynu zabronionego, o którego popełnienie dana osoba jest podejrzana lub oskarżona. Innymi słowy zasada *nemo se ipsum* nie ma zastosowania wobec pytań służących identyfikacji tych osób.

Kolejnym przepisem mającym fundamentalne znaczenie dla wykazania istoty prawa do milczenia jest pkt 27, który statuuje zakaz posługiwania się przymusem psychicznym lub fizycznym albo jego zagrożeniem wobec podejrzanych lub oskarżonych odmawiających podejmowania aktywności dowodowej. W dalszej części regulacji ustawodawca wskazuje, że szczegółowe rozstrzygnięcia dotyczące zakresu przedmiotowego i podmiotowego omawianej zasady winny być wyprowadzane w drodze interpretacji z prawa do rzetelnego procesu, o którym wspomina cytowany już art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

Dużą doniosłość praktyczną ma także pkt 28, z którego wynika, że rezygnacja ze składania wyjaśnień, odmowa ich złożenia lub nie udzielanie odpowiedzi na poszczególne pytania przez podejrzanego lub oskarżonego

---

⁵ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. 2003, nr 78, poz. 708).

⁶ *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych* otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38, poz. 167).

⁷ Zob. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L65/1.

nie może stanowić okoliczności obciążającej, a więc *per saldo* winno być obojętne dla oceny postawy sprawcy oraz wymiaru kary.

W Irlandii prawo do milczenia można wyprowadzić z brzmienia art. 38 Konstytucji, zgodnie z którym nikt nie może być sądzony „(..) pod jakimkolwiek zarzutem karnym bez zachowania należytej procedury prawnej”⁸. Uzasadnieniem dla jego wprowadzenia ma być szeroko rozumiana ostrożność, dotycząca w głównej mierze doświadczeń dowodowych, które mogą być uzyskane w wyniku przesłuchania oskarżonego. Trafnie obrazuje to wyrok w sprawie *In Attorney General v. Durnan*. W opinii sędziego orzekającego J. Murnaghama, przesłanki natury humanitarnej oraz potrzeba respektowania standardów „uczciwego procesu” (ang. *fair trial*) wymagają przyznania oskarżonemu prawa do nieskładania wyjaśnień, które mogłyby go obciążać⁹.

Analogiczne uzasadnienie przytoczył sędzia J. Costello w sprawie *Heaney v. Ireland*, zdaniem którego rzetelność procesu czy precyzyjniej osiągnięcie sprawiedliwości proceduralnej mogą udaremniać zdarzenia, do których doszło przed jego rozpoczęciem¹⁰. Egzemplifikacją takiego stanu rzeczy może być sytuacja, w której osoba przesłuchiwana przez funkcjonariuszy *Garda Síochána* nie zostanie uprzednio pouczone o przysługującym jej prawie do milczenia¹¹. Słuszność tego przekonania potwierdził także Sąd Najwyższy, który stwierdził, że uprawnienie to przysługuje również osobom przebywającym w areszcie policyjnym (ang. *police custody*). W opinii składu orzekającego, należyte przeprowadzenie postępowania dowodowego zarówno w stadium przygotowawczym, jak i jurysdykcyjnym wymaga także, by przysługiwało ono w stosunku do zgromadzonego materiału dowodowego oraz tych okoliczności faktycznych, które mogłyby być dla osób zatrzymanych i ich najbliższych obciążające. Za nadużywanie rzeczonych uprawnień i bezprzedmiotowe uchylanie się od odpowiedzi uznaje się z kolei milczenie w kwestiach nie prowadzących do samooskarżenia, lecz dotyczących takich zagadnień, jak pytania o dane personalne, stan rodzinny, miejsce zamieszkania czy wiek itp.

---

⁸ Konstytucja Irlandii (irl. *Bunreacht na hÉireann*) uchwalona przez Naród dnia 1 lipca 1937 r., weszła w życie dnia 29 grudnia 1937 r.

⁹ Zob. *In Attorney General v. Durnan* No. 2 [1983] IR 540 AT. 548, w: *Criminal Law in Ireland. Cases and Commentary*, L. Campbell, S. Kilcommins, C. O’Sullivan, Dublin 2010, s. 233.

¹⁰ Zob. *Heaney v. Ireland* [1994] 3 IR 593, <https://abusivelending.org/jurisprudence/heaney-v-ireland-1994-3-ir-593>, dostęp: 17.07.2019.

¹¹ Cyt. za: *Ibidem*.

W ramach podsumowania tego wątku warto zwrócić uwagę, że wynikające z „Ostrzeżenia Mirandy” prawo do milczenia nie może być utożsamiane z prawem do kłamstwa. Aresztowany i oskarżony mogą zatem skorzystać z przysługującego im uprawnienia do składania zeznań, ale muszą się też liczyć z możliwością skazania za fałszywe zeznania w przypadku podania nieprawdy. Inaczej zatem niż w Polsce czy innych systemach kontynentalnych, w których oskarżeni składają wyjaśnienia bez rygoru odpowiedzialności karnej, zakazane jest zatajanie prawdy lub zeznawanie nieprawdy¹².

1.2. Doktrynalne i judykacyjne uzasadnienie dla prawa do milczenia

W opinii irlandzkiej doktryny i judykatury, prawo do milczenia odnosi się przede wszystkim do materiałów dowodowych, które mogą być uzyskane w wyniku przesłuchania i statuuje prawo odmowy odpowiedzi na pytania, które mogą być obciążające dla zeznającego. Uprawnienia te dotyczą także osób podejrzanych i oskarżonych, które podczas przesłuchania przez funkcjonariuszy *Garda Síochána* lub inne służby mogą bez podania powodów odmówić odpowiedzi na poszczególne pytania lub też odmówić złożenia wyjaśnień. Jest to także prawo osób podejrzanych lub oskarżonych do zachowania milczenia w sądowym postępowaniu o czyn zabroniony.

Aksjologicznym uzasadnieniem dla zaprezentowanego stanowiska jest m.in.: fakt poszanowania przez irlandzki wymiar sprawiedliwości osobistej autonomii do pozostawania w milczeniu. Wynikać ono ma także z szeroko rozumianego prawa do prywatności (ang. *right to privacy*), zgod-

---

¹² Dopuszczalność uchylenia odpowiedzialności karnej za przestępstwo składania fałszywych zeznań przy zaistnieniu, pewnych szczególnych okoliczności wynika zarówno z art. 233 § 1 k. k., jak i art. 175 § 1 k.p.k. Na gruncie tych regulacji ustawodawca penalizuje jednak jedynie fałszywe zeznania, oświadczenia, opinie i tłumaczenia, nie zaś wyjaśnienia, które składa oskarżony (podejrzany). Zapewnienie prymatu gwarancjom tego ostatniego, ma stanowić zarazem praktyczną realizację prawa do obrony. Jak bowiem słusznie wskazuje A. Jaskuła skorzystanie z prawa do milczenia może skutkować zwiększonym zainteresowaniem ze strony organów ścigania, a ponadto „ujawnić jej powiązanie z przestępstwem i spowodować zintensyfikowanie działań mających na celu ustalenie jej udziału w zdarzeniu o charakterze czynu zabronionego”. Innymi słowy, zasadne wydaje się przyznanie mu prawa do „(...) stworzenia pozorów niewinności, co może zrobić, m.in. składając nieprawdziwe wyjaśnienia”. Oba cytaty za: A. Jaskuła, *Zasada nemo se ipsum accusare tenetur a odpowiedzialność za składanie fałszywych zeznań*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2012, z. 2 (5), s. 6.

nie z którym zagwarantowanie jednostce swobody co do zakresu tego, co chce powiedzieć na swój temat, dowodzi szacunku dla dóbr osobistych, godności i nietykalności człowieka.

W celu ochrony interesów podejrzanego lub oskarżonego, legislator w art. 6 (1) ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2007 r. (ang. *Criminal Justice Act 1984 as amended by Part 4 of the Criminal Justice Act 2007*) przewidział też konieczność pouczenia go o możliwości uchylenia się od odpowiedzi na pytania. Nieodzowną przesłanką takiej koncepcji jest przestroga, w myśl której osoba ta „nie jest zobowiązana do mówienia czegokolwiek, chyba, że chce to uczynić. W takiej sytuacji jednak wypowiedź ta zostanie odnotowana w protokole i może być później wykorzystana w charakterze dowodu”¹³.

Z uwagi na szeroko zakreślone granice prawa do obrony, rozsądniejsze wydaje się też przyznanie prawa do milczenia niż pośrednie zmuszanie zatrzymanego do kreowania określonej i korzystnej dla siebie wersji zdarzeń. Jak bowiem słusznie argumentował amerykański sędzia J. Goldberg w sprawie *Escobedo v. Illinois*, „(...) wszystkie systemy administracyjne, pokładające nadmierne zaufanie w «samo ujawnienie» sprawcy (ang. *self-disclosure*) muszą ponieść z tego tytułu oczywiste szkody”. Upodobanie to ma bowiem skutkować „samozadowoleniem z niekompletnych i nierzetelnych dowodów, a w konsekwencji prowadzić do zagrożenia interesów sprawiedliwych”¹⁴. Słuszność tego stwierdzenia zdaje się potwierdzać irlandzkie orzecznictwo, z którego wynika, że bardzo często motywacją, którą kieruje się sprawca, dobrowolnie powiadamiający organy wymiaru sprawiedliwości o popełnieniu przez siebie przestępstwa bywa przekonanie, że nie będzie podlegać karze lub że wymierzona mu kara będzie łagodniejsza. Zamiarem i dążeniem przesłuchiwanego może być także chęć zatajania poważniejszego przestępstwa, którego się dopuścił. Zgłaszając bowiem organom śledczym fakt popełnienia czynu o niewielkim stopniu społecznej szkodliwości, sprawca zapewnia sobie alibi na popełnienie innego poważnego przestępstwa w tym samym czasie. Inną przyczyną samooskarżenia może być też chęć uchronienia innej osoby przed odpowiedzialnością karną, a więc *de facto* poplecznictwo. Wreszcie dobro

---

¹³ *The Criminal Justice Act 1984 as amended by Part 4 of the Criminal Justice Act 2007*, Irish Statute Book, Number 29 of 1996. Zob. też *Heaney v. Ireland* [1994] 3 IR 593... *op. cit.*

¹⁴ Oba cytaty za: *Escobedo v. Illinois*, 378 U.S. 478 (1964), <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/378/478/>, dostęp: 17.07.2019.

wolne zawiadomienie organów ścigania może być też skutkiem zaburzeń psychicznych.

Kontynuując zagadnienie, dotyczące pozostawienia oskarżonemu swobody co do zakresu jego aktywnego bądź biernego uczestnictwa w postępowaniu podnieść należy, że zaniechanie organów ścigania polegające na przyjęciu przedstawianej przez niego wersji zdarzenia może stać w sprzeczności z tzw. prawdą obiektywną, której ustalenie jest kluczowym celem postępowania karnego¹⁵. Dlatego też wyjaśnienia zatrzymanego *a priori* winny być oceniane ze szczególną ostrożnością, trudno bowiem mieć nadzieję na ustalenie prawdy materialnej na podstawie zeznań osoby, która jest rzeczywistym sprawcą przestępstwa.

Na uwagę zasługuje też argument, że prawo do zachowania milczenia, a pośrednio brak obowiązku dostarczania dowodów swojej winy, wynika bezpośrednio z obowiązków procesowych oskarżyciela publicznego. *In alia verba* to na nim spoczywa *onus probandi* w zakresie wykazania zaistnienia czynu i sprawstwa oskarżonego. Sam oskarżony zaś nie musi podejmować jakichkolwiek aktywności umożliwiającej wyjaśnienie okoliczności sprawy. Zasadę tę dobitnie prezentuje cytowany już sędzia J. Costello, stwierdzając że obowiązywanie reguły zakazującej przymuszanie zatrzymanego lub oskarżonego do aktywności dowodowej, jest wyrazem dążenia do utrzymania sprawiedliwej równowagi między państwem a jednostką. Zgodnie z nią to organ „dążący do ukarania jednostki sam winien przedstawić dowody przeciwko niej, a nie zmuszać go do tego przez proste, okrutne dążenie by oskarżenie padło z jego ust”¹⁶.

Mimo iż prawo do zachowania milczenia pozytywnie wpływa na status podejrzanego czy oskarżonego, to jednak bywa ono też ostro krytykowane. Jednym z najwybitniejszych jego przeciwników był angielski prawnik i humanista Jeremy Bentham, który w swym napisanym ponad 170 lat temu dziele pod tytułem *Traktat o dowodach sądowych* (ang. *Treatise on Judicial Evidence*) dowodził, że niewinność i prawda nie potrzebują milczenia, lecz właśnie możliwości głoszenia swych prawd¹⁷. Współcześnie

¹⁵ W polskim prawie procesowym odzwierciedleniem tego założenia jest art. 2 § 1 pkt 1 k.p.k.

¹⁶ Cyt. za: *Heaney v. Ireland* [1994] 3 IR 593... *op. cit.*

¹⁷ Jego zdaniem „(...) gdyby wszyscy kryminaliści, ze wszystkich klas społecznych zgromadzili się i stworzyli system zgodny z własnym życzeniem to reguła przyznająca prawo do milczenia byłaby jedną z pierwszych, którą by ustanowili dla własnego bezpieczeństwa”. Zdaniem autora bowiem, „niewinność nigdy nie odnosi korzyści z milczenia, ona zyskuje tylko wtedy, gdy mówi. To tylko wina powołuje się na przywilej milczenia”. Cyt. za: J. Bentham, *Traktat o dowodach sądowych*, Warszawa 1934, s. 240 i n.

trudno się jednak zgodzić z tą teorią a orzecznictwo sądów irlandzkich konsekwentnie stoi na stanowisku, że milczenie podejrzanego czy oskarżonego może być konsekwencją różnych stanów faktycznych.

Jedną z częściej wymienianych przyczyn jest rzeczywisty brak pamięci o wszystkich okolicznościach zdarzenia. Sytuacja ta może mieć miejsce zwłaszcza wtedy, gdy dana osoba nie była wcześniej zatrzymana lub aresztowana, a przebywając w warunkach stresu musi zdecydować, z których uprawnień i w jakim zakresie chce skorzystać. Dobrze obrazuje to wypowiedź sędziego J. Murray'a, w opinii którego „możliwa jest sytuacja, w której oskarżony umieszczony we wrogim otoczeniu, tj. wśród policjantów czy strażników więziennych, posługujących się przymusem psychicznym lub fizycznym albo ich zagrożeniem, może mylić fakty lub zapomnieć o ważnych sprawach, o których pamiętałby w korzystniejszym dla siebie i spokojniejszym otoczeniu”¹⁸.

Istotnego znaczenia nabiera także kwestia, w której ujawnienie przez zatrzymanego czy oskarżonego faktów uwalniających od odpowiedzialności karnej może jednocześnie prowadzić do naruszenia ważnego interesu prywatnego. Celem milczenia jest więc chęć ukrycia pewnych okoliczności czy faktów dyskredytujących, dyskwalifikujących lub poniżających. Mogą one dotyczyć życia intymnego, stanu zdrowia czy wstydlivej przeszłości. Irlandzka judykatura i doktryna zwracają też uwagę na możliwość niepamięci pewnych faktów czy zdarzeń z uwagi na niedawny stan upojenia alkoholowego lub odurzenia narkotykami¹⁹.

Przyczyną milczenia może być też chęć realnego i świadomego realizowania swoich procesowych interesów. Truizmem jest twierdzenie, że oskarżony nie zawsze ma świadomość, jaki czyn jest przedmiotem rozpoznania i jakie wynikają zeń konsekwencje w zakresie prawa materialnego. Dobrym przykładem opisywanych tendencji może być sytuacja, w której dotychczasowe oświadczenia dowodowe odbywały się w różnych dniach i dotyczyły różnych czynów zabronionych. Oskarżonemu może być więc trudno przypomnieć sobie, jakie pytania były mu postawione i jakie fakty mogą być później uznane za kluczowe w tej konkretnej sprawie.

---

¹⁸ Cyt. za: *People v. Coddington* (2000) – 23 Cal. 4th 529, 2 P.3d 1081, <https://www.courtlistener.com/opinion/2636899/people-v-coddington/>, dostęp: 17.07.2019.

¹⁹ *Ibidem*. Zob. też *Balance in the Criminal Law Review Group. The Right to Silence*. Interim Report, January 31 st. 2001, <http://www.justice.ie/en/JELR/InterimReport.pdf/Files/InterimReport.pdf>, dostęp: 26.06.2019.

Przybieranie postawy biernej, wyczekującej na wydanie przez sąd wyroku może także wynikać z faktu ograniczeń intelektualnych i problemów z właściwym wysławianiem oskarżonego. Niekiedy może mieć też miejsce sytuacja, w której podmiot postawiony w stan oskarżenia odmawia składania wyjaśnień czy odpowiedzi na pytania, albowiem boi się zemsty rzeczywistego sprawcy.

Niezależnie od powyższego warto podkreślić, że praktyka wymiaru sprawiedliwości dowodzi, iż zatrzymany lub oskarżony ma zazwyczaj świadomość, że odmawiając udzielania odpowiedzi na pytanie stawia się w niekorzystnym świetle i pośrednio przyznaje się do winy. Stąd też osoba, której zależy na zatajeniu faktu popełnienia przez siebie lub osoby sobie najbliższe czynu zabronionego, raczej nie skorzysta z prawa do milczenia, lecz zdecyduje się na kłamstwo.

1.3. Wyjątek od prawa do milczenia

Mimo szerokiego obowiązywania zasady *nemo se ipsum accusare tenetur*, w irlandzkim prawie karnym istnieje kilka wyjątków. Innymi słowy, w pewnych okolicznościach warunkiem koniecznym dla uniknięcia odpowiedzialności karnej, jest wymuszenie na zatrzymanym lub oskarżonym aktywnej formy dostarczania dowodów.

Pierwszym z nich jest przyjęcie przezeń linii obrony polegającej na powoływaniu się na przesłanki egzoneracyjne (ang. *statutory defence*), czyli takie stany faktyczne lub prawne, na podstawie których stara się on wykazać, że nie dopuścił się zaniechania, umyślności, braku rozważliwej czy działania w złą wiarę. Dla zobrazowania powyższego w irlandzkiej literaturze przedmiotu często przytacza się stan faktyczny, w którym osoba nieświadomie posiadająca narkotyki lub inne środki odurzające sama musi dowieść, że nie wiedziała o fakcie ich posiadania²⁰.

Kolejnym przewidzianym wyjątkiem od reguły *nemo se ipsum accusare tenetur* jest sytuacja, w której linia obrony podejrzanego lub oskarżonego opiera się na niepoczytalności (ang. *insanity*). W takich okolicznościach to na nim spoczywa obowiązek wykazania, że był niepoczytalny. Jest więc zobowiązany do poddania się badaniu, przedstawieniu dokumentów potwierdzających fakt leczenia w tamtym okresie czy przyjmowania leków.

---

²⁰ Art. 7 *Criminal Justice (Drug Trafficking)*, Act 1996, Irish Statute Book, Number 29 of 1996.

Trzeci z wyróżnionych warunków dotyczy naruszenia regulacji normatywnych ustawy Przepięstwa przeciwko Państwu (ang. *Offences against State Act, 1939*)²¹. Zgodnie z treścią art. 52 ust. 1 ww. aktu normatywnego, w związku z naruszeniem regulacji stypizowanych w części IV zatytułowanej przestępstwa różnorodne (ang. *miscellaneous*), funkcjonariusz *Garda Síochána* może zażądać pełnej informacji na temat jego dotychczasowej aktywności. Zatrzymany natomiast ma obowiązek podać okoliczności faktyczne zgodne z prawdą i bez zatajania czegokolwiek. Ponadto w celu należytego przeprowadzenia postępowania dowodowego w stadium przygotowawczym, funkcjonariusz organów ścigania może także domagać się informacji na temat jego relacji i kontaktów towarzyskich oraz innych osób. Z kolei w myśl ust. 2 przywołanego unormowania, odmowa udostępnienia rzeczonych informacji jak i podanie fałszywych lub wprowadzających w błąd danych (ang. *information which is false or misleading*) jest przestępstwem zagrożonym karą pozbawienia wolności nie przekraczającą sześciu miesięcy²². O obowiązku tym i skutkach odmowy udzielania odpowiedzi na pytanie sprawca musi zostać pouczony.

Tytułem przykładu warto przytoczyć głośny wyrok w sprawie *In People (DPP) v. Quilligan*²³. Dotyczył on dwóch mężczyzn, podejrzanych o członkostwo w nielegalnej organizacji oraz pomocnictwo w zamachu bombowym (ang. *proxy bomb attack*) w 1990 r. w Coshquin w hrabstwie Derry, w którym zginęło 6 osób. Ostatecznie uwolniono ich od obu tych zarzutów, jednak z uwagi na fakt, że odmówili składania zeznań w sprawie zostali uznani za winnych niezrealizowania obowiązku wynikającego z art. 52 ust. 1 i 2 ustawy o przestępstwach przeciwko Państwu i skazani na 3 miesiące pozbawienia wolności. Oskarżeni zakwestionowali wyrok stwierdzając, że

---

²¹ Ustawa o przestępstwach przeciwko Państwu 1939–1998 to seria aktów normatywnych uchwalonych przez irlandzki parlament (irl. *Oireachtas*) i penalizujących najbardziej niebezpieczne dla funkcjonowania Państwa przestępstwa. Wśród nich najczęściej wymienia się zamach na Prezydenta kraju lub członków jego rządu, parlamentu czy inne organy konstytucyjne. Surowo kryminalizowana jest także wszelka aktywność o charakterze terrorystycznym, ujawnianie i publikowanie zagrażających bezpieczeństwu Państwa dokumentów (ang. *trasonable, seditious or incriminating document*), zdrada państwowa (ang. *treason*), przestępstwa popełnianie na szkodę funkcjonariuszy państwowych oraz przynależność do nielegalnych organizacji i stowarzyszeń. Zob. *Offences against the State Act (Amendment)*, Act 1998, Irish Statute Book, Number 39 of 1998.

²² *Ibidem*.

²³ *In People (DPP) v. Quilligan* [1993] 2 IR 305, w: *Criminal Law in Ireland*, S.E. Queen, Dublin 2009. Paragraf 51.78.

narusza on art. 38.1 Konstytucji, gwarantujący im prawo do milczenia oraz art. 40.1 Konstytucji i wynikającą zeń zasadę równości wobec prawa. Sąd Najwyższy nie podzielił tego stanowiska, tylko wyraźnie zaakcentował, że gwarancja równości nie jest tożsama z jednolitością, oraz że dopuszczalna jest sytuacja, w której prawo dokonuje rozróżnienia między ludźmi.

Z kolei cytowany już sędzia J. Costello skonfrontował pojęcie prawa do zachowania milczenia w rozumieniu prawnokarnym z milczeniem pojmany w sposób tradycyjny. Zaakcentował przy tym, że termin który wykształcił się w irlandzkiej doktrynie prawa karnego, wynika przede wszystkim z wolności od bycia zmuszonym do udzielania odpowiedzi na pytania.

Mimo iż milczenia oskarżonego nie można traktować jako okoliczności obciążającej i z zasady winno ono być obojętne dla oceny jego postawy oraz wymiaru kar, to jednak w przypadku tzw. pytań umożliwiających wyciąganie wniosków podczas procesu możliwa jest inna ocena. Normatywnym wyrazem tego uprawnienia jest treść art. 18.1 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2007 r. Z brzmienia wzmiankowanego przepisu wynika, że skład orzekający może wyciągać wnioski z milczenia podejrzanego o popełnienie przestępstwa zagrożonego karą pięciu lat pozbawienia wolności lub surowszą (ang. *arrestable offences*). Następnie ustawodawca wymienia te okoliczności w sposób egzemplarywny. Dotyczą one osoby podejrzanego lub oskarżonego o popełnienie przestępstwa, która nie wytłumaczyła okoliczności posiadania określonego przedmiotu, substancji czy znaków na odzieży lub ciele, nie potwierdziła faktu przebywania w innym miejscu w czasie, gdy zostało popełnione przestępstwo lub przemilczała fakt istnienia określonych faktów, o których wspomniała później.

Konkludując, odmowa udzielenia odpowiedzi na tak sformułowane przez funkcjonariuszy *Garda Síochána* pytania nie dowodzi winy podejrzanego lub oskarżonego. Skorzystanie z tego prawa nie przesądza także o treści wyroku ławy przysięgłych (ang. *jury*) czy sędziego zawodowego (ang. *professional judge*) zwłaszcza wtedy, gdy brak jest innych dowodów w sprawie. Nie uzasadnia również wymiaru surowszej kary. Niewątpliwie jednak może wzmocnić podejrzenia popełnienia przestępstwa przez podejrzanego lub oskarżonego. Słuszność tego poglądu obrazuje orzeczenie wydane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawie *John Murray v. United Kingdom* (1996)²⁴. Zdaniem składu orzekającego, skoro nieodpowiadanie

---

²⁴ *John Murray v. United Kingdom* (1996) 22E.H.R.R.29, <http://www.legal-tools.org/en/doc/bd8dfc/>, dostęp: 17.07.2019.

na pytania jest ustawowym prawem zatrzymanego lub oskarżonego to automatyczne wyciąganie ujemnych konsekwencji nie byłoby uzasadnione. Trybunał miał się także wypowiedzieć, czy przy ocenie dowodów sądowni wolno jest się posługiwać argumentacją, jakoby utrudniał on proces oraz czy wyciąganie wniosków z milczenia oskarżonego nie narusza treści art. 6 EKPC.

Z powyższego judykatu jednoznacznie wynika, że w sytuacji, gdy wyrok byłby wydawany jedynie na podstawie milczenia podsądnego to stanowiłoby to naruszenie wspomnianego artykułu. Niezależnie od powyższego, Europejski Trybunał Praw Człowieka zaakceptował jednak legalność rozwiązania, w którym fakt milczenia podejrzanego lub oskarżanego może być niekiedy brany pod uwagę przy formułowaniu orzeczenia. Konieczne jest jednak równoległe ustalenie, czy został on pouczony o skutkach swego zachowania, czy je właściwie zrozumiał oraz czy miał możliwość skorzystania z pomocy prawnej.

1.4. Prawo do milczenia w Polsce

W polskiej ustawie zasadniczej, analogicznie jak w irlandzkiej, prawo do milczenia również nie zostało wyrażone wprost. Konstytucyjne gwarancje dotyczą natomiast prawa do obrony i prawa do sądu. Pierwsze z nich sprowadza się do sytuacji, że każdy przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę na zasadach określonych w ustawie lub też skorzystać z obrońcy z urzędu. Z kolei wyrazem drugiej z zasad jest prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Konsekwencją obu tych reguł jest zakaz przymuszania do zeznawania przeciwko sobie i do przyznania się do winy²⁵.

Na gruncie obecnie obowiązujących przepisów karnoprocesowych normatywnym wyrazem uprawnień oskarżonego jest art. 6 k.p.k., który nie tylko przydaje mu prawo do obrony, ale zobowiązuje też organy procesowe do pouczenia go o tym fakcie²⁶.

---

²⁵ Zob. art. 42 ust. 2 oraz art. 45 ust. 1 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483).

²⁶ Zgodnie z treścią art. 71 § 2 k.p.k., pod pojęciem oskarżonego należy rozumieć osobę, przeciwko której wniesiono oskarżenie do sądu lub wniesiono wniosek o skazanie bez rozprawy lub został złożony wniosek o warunkowe umorzenie postępowania.

Zasadę *nemo se ipsum poedere (accusore) tenetur* można także wyprowadzić z brzmienia art. 74 § 1 k.p.k., w myśl którego oskarżony nie ma obowiązku „dowodzenia swojej niewinności ani obowiązku dostarczania dowodów na swą niekorzyść”. Zakaz ten dotyczy jednak wyłącznie „aktywnych form dostarczania dowodów oskarżeniu”²⁷. W myśl bowiem paragrafu 2 przywołanego unormowania, ustawodawca określił czynności procesowe, którym oskarżony jest jednak zobowiązany się poddać. Należy do nich m.in.: poddanie oględzinom zewnętrznym ciała, badaniom psychologicznym i psychiatrycznym czy pobraniu przez funkcjonariusza Policji wymazu ze śluzówki policzków. Do powinności oskarżonego należy także umożliwienie pobranie odcisków placów, sfotografowanie jak i uczestniczenie w okazaniu w celach rozpoznawczych innym osobom.

Kolejnym przepisem, mającym ogromne znaczenie w tej materii, jest art. 175 § 1 k.p.k., zgodnie z którym oskarżony może „bez podania powodów odmówić odpowiedzi na poszczególne pytania lub odmówić składowania wyjaśnień”. Musi być też pouczony o tym prawie. Innymi słowy, może on zachować całkowitą bierność zaś, fakt ten nie może być podstawą zastosowania negatywnych konsekwencji wobec niego, czyli być podstawą do zastosowywania aresztu czy zaostżenia kary.

Emanacją uprawnień zatrzymanego jest z kolei art. 244 § 2 k.p.k., zgodnie z którym winien on być niezwłocznie poinformowany o prawie do skorzystania z pomocy adwokata lub radcy prawnego, do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim, oraz do złożenia oświadczenia i odmowy złożenia oświadczenia.

Co istotne, ochrona prawa do milczenia nie stanowi jedynie domeny regulacji konstytucyjnych czy też karnoproceduralnych, bowiem także prawo karne odnosi się do tej problematyki w ramach art. 240 § 3 k.k.²⁸ Zgodnie z nim nie podlega karze osoba, która nie zawiadomiła o pewnych przestępstwach z obawy przed grożącą jej odpowiedzialnością karną.

Jak widać, wachlarz normatywnych możliwości dla zagwarantowania obowiązywania zasady *nemo nemo se ipsum accusare tenetur* jest obszerny i mocno zróżnicowany. Mimo to, zastrzeżenie może budzić regulacja wyrażona w art. 244 § 2 k.p.k. Unormowanie to stanowi przykład prze-

---

²⁷ Cyt. za: D. Tarnowska, *Uprawnienia oskarżonego w świetle prawa do obrony*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 7–8, s. 134.

²⁸ Zob. ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2019, poz. 1950 t.j.).

pisu jedynie stwarzającego pozory uregulowania i dowodzi braku przystosowania norm prawnych do istniejącej rzeczywistości nie tyle w sensie formalnym, co realnym. Bardzo często bowiem zatrzymany nie ma świadomości o możliwości odmowy złożenia wyjaśnień.

Odrębnego zwrócenia uwagi wymaga fakt braku normatywnego zakazu przesłuchania w procesie karnym oraz wykorzystania dowodowego informacji dotyczących okoliczności popełnienia czynu zabronionego, pochodzących zarówno od osoby rozpytanej lub wypytanej przez przesłuchanie funkcjonariusza organu procesowego²⁹.

Sytuacja komplikuje się jeszcze bardziej, gdy weźmie się pod uwagę istniejące w judykaturze rozbieżności dotyczące dopuszczalności przeprowadzenia oraz czynienia ustaleń faktycznych na podstawie dowodu z zeznań funkcjonariusza organu procesowego, który przeprowadził rozpytanie. Obecnie w praktyce orzeczniczej można z tego względu wyróżnić trzy różne stanowiska na ten temat.

Pierwsze z nich opiera się na założeniu, że przeprowadzenie i procesowe wykorzystanie tak uzyskanego dowodu jest dopuszczalne bez żadnych ograniczeń. Egzemplifikacją tego stanu rzeczy jest wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2002 r., sygn. WA 9/02. Zgodnie z nim: „Ustawa, zezwalając osobom najbliższym oskarżonego lub pozostającym z nim w szczególnie bliskim stosunku osobistym na uchylanie się od składania zeznań w jego sprawie, nie zabrania jednocześnie korzystania z zeznań innych świadków, którzy stwierdzili okoliczności wiadome im z opowiadania wymienionych osób oraz dokonywania na podstawie tych zeznań odpowiednich ustaleń faktycznych. Osobami tymi mogą być nie tylko osoby prywatne, ale także ci, którzy zetknęli się ze świadkiem wykonując czynności służbowe, np. interweniujący policjant lub lekarz pogotowia, pod warunkiem, że nie odtwarzają treści złożonych przez niego zeznań”³⁰.

---

²⁹ O dopuszczalności takiego dowodzenia interesująco pisze D. Strzelecki, *Dopuszczalność przeprowadzenia i wykorzystania w postępowaniu karnym dowodu na okoliczność informacji uzyskanych od osoby rozpytanej albo wypytanej*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 7–8, s. 86–112. Analogiczne stanowisko zajmuje także M. Błoński, *Znaczenie zeznań funkcjonariuszy Policji opartych na czynnościach tzw. rozpytania*, „Prokuratura i Prawo” 2017 nr 9, s. 175.

³⁰ OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 104. Zob. też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 maja 2016 r., (sygn. akt. III KK 334/15) KZS 2016, nr 9, poz. 20 oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 4 lipca 2013 r., sygn. akt II AKa 114/13, LEX nr 1350423 oraz wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 29 grudnia 2009 r., sygn. II AKa 405/09, „Prokuratura i Prawo” 2010, dodatek „Orzecznictwo”, nr 11, poz. 21.

Drugi pogląd, o charakterze alternatywnym, został wyrażony w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2007 r., sygn. V KK 183/06. Zgodnie z jego treścią: „Dowód z zeznań funkcjonariusza Policji przeprowadzony na okoliczność wypowiedzi osoby rozpytywanej nie może zastąpić dowodu z wyjaśnień oskarżonego czy z zeznań świadka. Na podstawie tego dowodu nie wolno też czynić ustaleń faktycznych sprzecznych z wyjaśnieniami oskarżonego lub z zeznaniami świadka, wobec których dokonano czynności rozpytania, gdyż byłoby to usankcjonowanie nieformalnie przeprowadzonego dowodu z wyjaśnień lub z zeznań w sytuacji, gdy jego przeprowadzenie w formie określonej przez prawo dowodowe (tzw. dowód ścisły) jest bezwzględnie wymagane jako podstawa prawna rozstrzygnięcia w przedmiocie odpowiedzialności karnej”³¹.

Z kolei w myśl niekiedy przytaczanego stanowiska pośredniego, dowodowe wykorzystanie informacji pozyskanych przez funkcjonariuszy organów ścigania w drodze tzw. pozaprocesowych rozmów, jest możliwe po spełnieniu pewnych warunków. Dotyczą one jednak funkcjonariusza organu procesowego, który nie tylko przeprowadził rozpytanie, ale także wykonywał inne czynności procesowe w postępowaniu karnym³². Dobrze obrazuje to wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1976 r., sygn. II KR 252/76, w myśl którego „(...) zakaz odtwarzania zeznań osoby, która odmówiła następnie zeznań, nie odnosi się generalnie do jakichkolwiek wypowiedzi tej osoby, złożonych niezależnie od zeznań, lecz wyłącznie do jej zeznań w ścisłym tego słowa znaczeniu, a więc złożonych po pouczeniu przez uprawnioną do przesłuchania osobę o odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań i o prawie odmowy zeznań”³³. W dalszej części przytaczanego judykatu Sąd zastrzega, że ów zakaz winien dotyczyć osób urzędowych, tj. lekarza pogotowia czy funkcjonariusza publicznego, jednak jedynie wówczas, gdyby okazało się, że w okresie późniejszym miały one kontakt z prowadzonym postępowaniem przygotowawczym³⁴.

---

³¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2007 r., sygn. V KK 183/06. BPK 7/07. Taka wykładnia została też przyjęta przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 21 marca 2013 r., sygn. III KK 268/12, <https://www.saos.org.pl/judgments/101155>, dostęp: 26.07.2019.

³² Zob. szerzej D. Strzelecki, *op. cit.*, s. 88 i n.

³³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1976 r., sygn. II KR 252/76, OSNPG 1977, nr 2, poz. 17.

³⁴ Fakt ten wyraźnie akcentuje D. Strzelecki, *op. cit.*, s. 88 i n.

W charakterze ogólniejszego spostrzeżenia warto też w tym miejscu zaznaczyć, że „swobodne” rozpytywanie dla celów pozaprosesowych nie pouczony o swoich prawach zatrzymanego może ułatwić policjantom poszukiwanie dowodów na jego niekorzyść. Z praktycznych doświadczeń organów ścigania wynika też, że osoba podejrzewana, często młodociany, uspokojony ową „niezobowiązującą rozmową” oraz nęcący obietnicą wypuszczenia do domu dobrowolnie przyznaje się do popełnienia czynu zabronionego lub wskazuje miejsce jego popełnienia. I dopiero w następstwie autodenukcji stawiane są mu formalne zarzuty oraz składa on wyjaśnienia do protokołu.

Podsumowując, z uwagi na obszerny charakter i złożoność materii prawa do milczenia, a zwłaszcza ogrom wątpliwości związanych z interpretacją dowodowego wykorzystania zeznań funkcjonariuszy, którzy uzyskali informację o okolicznościach czynu zabronionego w wyniku rozpytania, autorka wysuwa postulat, by zmienić moment oraz formę udzielenia pouczenia. Dodatkowej argumentacji w tym kontekście dostarcza fakt, że zbyt późno udzielone pouczenie lub jego niezrozumiała formuła może skutkować zupełnie niezmiernym przekazaniem przez osobę podejrzewaną o popełnienie przestępstwa dowodów potwierdzających ten fakt.

Unormowanie w ustawie precyzyjnej i zrozumiałej formuły pouczenia, w myśl której zatrzymany jest natychmiast informowany, że złożone przez niego oświadczenia mogą zostać wykorzystane przeciw niemu oraz że może nie odpowiadać na żadne pytanie, winno być standardem każdego demokratycznego państwa prawnego.

Uzasadnione byłoby też normatywne obostrzenie, że w razie nieinformowania o tych gwarancjach, złożone oświadczenia nie mogą być wykorzystane w charakterze dowodu procesowego. Osobną kwestią byłoby też realizowanie szeroko zakrojonych działań edukacyjnych w tym zakresie.

Zakończenie

Spojrzenie komparatystyczne na funkcjonowanie prawa do milczenia w polskim i irlandzkim prawie karnym prowadzi do dwojakich wniosków.

Po pierwsze, zarówno w Polsce, jak i w Irlandii prawa do milczenia, czy też szerzej do obrony, nadano normę rangi konstytucyjnej, co tylko dowo-

dzi jej znaczenia. Obaj ustawodawcy stoją też na stanowisku, że normatywne ukonstytuowanie prawa do odmowy udzielania odpowiedzi na pytania w ustawach karnoproceduralnych podyktowane jest szeroko rozumianym *ratio legis*. Bezzasadne wydaje się rozwiązanie nakazujące stawianie innej osoby w położeniu przymusowym, w którym zmuszona jest kłamać lub zeznawać prawdę, a zarazem obciążyć siebie lub osobę sobie najbliższą.

Po drugie, w Irlandii treść pouczenia zatrzymanego nie została co prawda sformułowana w akcie normatywnym, ale znajduje zastosowanie w zdecydowanej większości przestępstw. Zgodnie z nią zatrzymany każdorazowo jest, w sposób dla niego zrozumiały, pouczany o możliwości odmówienia odpowiedzi na poszczególne pytania lub całkowitego odmówienia złożenia wyjaśnień. W przypadku zaś, gdy wyrazi zgodę na dalsze przesłuchanie, podpisuje przedłożone mu oświadczenie, że zrzeka się swoich praw. W Polsce natomiast, choć obowiązek kompleksowego poinformowania zatrzymanego o przysługujących prawach istnieje, to jednak wybór czasu na wygłoszenie owego pouczenia oraz jego forma niejednokrotnie skutecznie uniemożliwiają mu skorzystanie z tych uprawnień.

Bibliografia

Literatura

Balance in the Criminal Law Review Group. The Right to Silence, Interim Report, January 31 st. 2001, <http://www.justice.ie>

Bentham J., *Traktat o dowodach sądowych*, Warszawa 1934.

Błoński M., *Znaczenie zeznań funkcjonariuszy Policji opartych na czynnościach tzw. rozpytania*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 9.

Jaskuła A., *Zasada nemo se ipsum accusare tenetur a odpowiedzialność za składanie fałszywych zeznań*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2012, z. 2 (5).

Moriarty B., Massa E., *Human Rights Law*, Fourth Edition, Oxford 2012.

Strzelecki D., *Dopuszczalność przeprowadzenia i wykorzystania w postępowaniu karnym dowodu na okoliczność informacji uzyskanych od osoby rozpytanej albo wypytanej*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 7–8.

Stuart G.L., *Miranda. The Story of America's Right to Remain Silent*, Arizona 2008.

Tarnowska D., *Uprawnienia oskarżonego w świetle prawa do obrony*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 7–8.

Akty prawne

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym (Dz. Urz. UE L65/1).

Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wartości, Rzym 4 listopada 1950, <https://www.echr.coe.int>

Konstytucja Irlandii (irl. *Bunreacht na hÉireann*) uchwalona przez Naród dnia 1 lipca 1937 r., weszła w życie dnia 29 grudnia 1937.

Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38, poz. 167).

Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. 2003, nr 78, poz. 708).

The Criminal Justice Act 1984 as amended by Part 4 of the Criminal Justice Act 2007. Irish Statue Book, Number 29 of 1996.

The Offences against the State Act (Amendment), Act 1998, Irish Statue Book Number 39 of 1998.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2019, poz. 1950 t.j.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2018, poz. 1987 t.j.).

Orzecznictwo

Escobedo v. Illinois, 378 U.S. 478 (1964), <https://supreme.justia.com>

Heaney v. Ireland [1994] 3 IR 593, <https://abusivelending.org>

In Attorney General v. Durnan No. 2 [1983] IR 540 AT. 548, w: *Criminal Law in Ireland. Cases and Commentary*, L. Campbell, S. Kilcommins, C. O’Sullivan, Dublin 2010.

In People (DPP) v. Quilligan [1993] 2 IR 305, w: *Criminal Law in Ireland*, S.E. Queen, Dublin 2009. Paragraph 51.78.

John Murray v. United Kingdom (1996) 22E.H.R.R.29, <http://www.legal-tools.org>

Miranda v. Arizona, 384 U.S. 436 (1966), w: *Miranda. The Story of America's Right to Remain Silent*, G.L. Stuart, Arizona 2008.

People v. Coddington (2000) – 23 Cal. 4th 529, 2 P.3d 1081, <https://www.courtlistener.com>

Postanowienie Sądu Najwyższego z 22 lutego 2007 r., sygn. V KK 183/06.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) z dnia 23 lutego 1993 r. w sprawie nr 10828/84 *Funke v. Francja*, „Przegląd Orzecznictwa Europejskiego Dotyczącego Spraw Karnych” 2006, z. 3 (obejmuje okres 1 lipca – 30 września 2006 r.).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 4 lipca 2013 r., sygn. AKa 114/13, LEX nr 1350423.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 29 grudnia 2009 r., sygn. II AKa 405/09, „Prokuratura i Prawo” 2010, dodatek „Orzecznictwo”, nr 11, poz. 21.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 października 1976 r., sygn. II KR 252/76 OSNPG 1977, nr 2, poz. 17.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2013 r., sygn. III KK 268/12, <https://www.saos.org.pl>

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 maja 2016 r., sygn. III KK 334/15 KZS 2016, nr 9, poz. 20.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2002 r., sygn. WA 9/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 104.

Słowa kluczowe: prawo do milczenia, prawo Mirandy, odmowa odpowiedzi na pytania, prawo do obrony, przesłuchanie

Streszczenie

W niniejszym artykule autorka przedstawiła rolę i znaczenie kluczowego elementu tzw. Ostrzeżenia Mirandy (ang. Miranda Warning), czyli prawa do zachowania milczenia w irlandzkim procesie karnym. Wzrost poznawczy ma także zestawienie tej reguły z obowiązującym w Polsce karnoprosesowym prawem odmowy złożenia oświadczenia przez zatrzymanego.

Key words: right to remain silent, Miranda law, refusal to give answers to questions, right to defence, interrogation

MIRANDA WARNING, I.E. “YOU HAVE THE RIGHT TO REMAIN SILENT...” IN THE IRISH AND POLISH CRIMINAL LAW

Abstract

This article presents the role and the meaning of the key element of the Miranda Warning, i.e. the right to remain silent in the Irish criminal proceedings. The cognitive value is also reflected in the comparison of that rule with the right to refuse to make a statement by the detained, applicable in the Polish criminal procedural law.

Historia artykułu:

Otrzymano: 28.06.2019   Zaakceptowano: 15.11.2019   Opublikowano: 16.12.2019

DOI: 10.5604/01.3001.0013.6099

Artykuł Oryginalny

Autor do korespondencji: Izabela Jankowska-Prochot; adres e-mail: izabela.maria@op.pl

---

Łukasz Kwadrans¹, Ivan Rác²

**OBJAWY I ZAGROŻENIA NADMIERNEGO
KORZYSTANIA Z INTERNETU PRZEZ MŁODYCH
LUDZI. PRÓBA DEFINICJI ZJAWISKA I RAPORT
Z BADAŃ**

Wprowadzenie

Internet i sieci społecznościowe przynosić mogą przyjemność i relaks. Problem pojawia się, gdy czas w Internecie przekracza rozsądny poziom, zaburza spokój i staje się niezastąpioną częścią życia młodego człowieka. Współcześnie pojawia się coraz więcej młodych ludzi, którzy niemal uzależnili się od aktywności w Internecie. Kwestia ta jest związana z pojęciem „netoholizmu”, określanym jako uzależnienie od Internetu.

Media społecznościowe oraz Internet są częścią naszego życia i zwykle z nich korzystamy, ale musimy też być świadomi towarzyszącego ryzyka i konsekwencji. Kwestia oddziaływań mediów społecznościowych jest bardzo aktualna, dzięki wielu badaniom, dowiadujemy się, że problem nadużywania Internetu przez młodych ludzi rośnie i wiąże się z dużym ryzykiem. Współcześnie większość dzieci i młodzieży spędza znaczną część dnia przed komputerem. Ich śmiech, radość znikają wraz z zaabsorbowaniem nierealną rzeczywistością. Spędzają wolny czas grając w gry online, przeglądając zdjęcia lub oglądając nowe prośby o przyjaźń na portalach społecznościowych. To właśnie media społecznościowe mogą stać się nieodłączną częścią życia.

Nawiązując do ryzyka związanego z nadmiernym korzystaniem z Internetu i sieci społecznościowych, chcemy zaproponować polskiemu czytelnikowi

---

¹ Dr Łukasz Kwadrans, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Śląski w Katowicach, adres e-mail: lukaszkwadrans@poczta.fm

² PhDr. Ivan Rác, PhD. Wydział Nauk Społecznych i Zdrowia, Uniwersytet Konstantyna Filozofa w Nitrze, Słowacja, adres e-mail: irac@ukf.sk

kowi analizę zjawiska „netoholizmu” na podstawie zagranicznej literatury, szczególnie czeskiej i słowackiej, a także badań własnych, aby mógł odnieść to do raportów i publikacji polskich autorów. Wcześniej na łamach „Probacji” nawiązywaliśmy do zjawiska przemocy międzyrówieśniczej, dlatego w tym tekście ograniczymy się do zagadnień nadużywania przez dzieci i młodzież Internetu oraz środków komunikacji elektronicznej. Natomiast zjawiskiem agresji elektronicznej i cyberbullyingu w swoich licznych publikacjach zajmuje się Jacek Pyżalski³. Podobnie jak we wcześniejszych naszych tekstach (np. dotyczących szykanowania), chcemy wskazać na problemy dotyczące młodych ludzi, których nie sposób nie dostrzec we współczesnym świecie, a w kontekście prewencji, probacji, wczesnego reagowania na zjawiska społecznie patologiczne, stają się one wyzwaniem zarówno dla zmian przepisów prawa, profilaktyki, diagnozowania, jak reakcji służb pomocowych czy realizacji funkcji wychowawczej szkoły.

1. Definicja problemu

Niemiecki psychiatra, Manfred Spitzer, w przedmowie swojej publikacji, przytacza dane zawarte w opublikowanym 22 maja 2012 roku corocznym sprawozdaniu pełnomocnika niemieckiego rządu ds. uzależnień, Mechthilda Dyckmansa: „Około dwustu pięćdziesięciu tysięcy osób między czter nastym a dwudziestym czwartym rokiem życia uznaje się za uzależnione od internetu, a milion czterysta tysięcy użytkowników internetu zalicza się do grupy zagrożonych tym uzależnieniem. Podczas gdy konsumpcja alkoholu, nikotyny oraz twardych i miękkich nielegalnych narkotyków wykazuje tendencję spadkową, uzależnienie od komputera i internetu nasila się w sposób dramatyczny. Rząd przygląda się temu bezradnie. Jedyne, na co się do tej pory zdobył, to podwyższenie kar dla właścicieli lokali, którzy zezwalają nieletnim na korzystanie z automatów do gry”⁴. Nicholas Carr⁵

---

³ Zob. J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży*, Gdańsk 2009; J. Pyżalski, *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Kraków 2012.

⁴ M. Spitzer, *Digitale Demenz: wie wir uns und unsere Kinder um den Verstand bringen* [Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci] Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk 2013, s. 11.

⁵ N. Carr, *Nebezpečná Měličina: Jak internet mění náš mozek*. [Niebezpieczna mielizna: W jaki sposób Internet zmienia nasz mózg] Praha: Dauphin, 2017, s. 398.

podaje alarmujące fakty z eksperymentu przeprowadzonego przez psychologa Marcka Bermanna we współpracy z naukowcami z Michigan University. Eksperymenty obejmowały grupę osób, które mierzyły swoją pamięć i zdolność do zarządzania swoją uwagą w oparciu o wymagający i wyczerpujący psychicznie test. Po trudnym teście, ludzie zostali podzieleni na dwie grupy, jedna połowa przeniesiona do natury, a druga połowa do hałaśliwego miasta. Po długim marszu przeszli test ponownie. Naukowcy odkryli, że ludzie idący przez las znacznie poprawili wydajność w rozwiązywaniu wymagającego testu i wykazali większą uwagę. Z kolei ludzie przemierzający przez hałaśliwe miasto wykazywali zupełnie odwrotne wyniki i nie było poprawy w wymagającym teście. Carr⁶ chciał, aby ten eksperyment przyciągnął uwagę do Internetu, ponieważ hałaśliwe miasto porównuje się właśnie do Internetu i mediów społecznościowych. Wzmocnienia, które mają miejsce w sieciach społecznościowych, są takie same, jak impulsy w hałaśliwym mieście, zachęcające i inspirujące. Jednak z drugiej strony są wyczerpujące oraz zakłócają koncentrację i uwagę. Zdenka Macková⁷ informuje, że Internet stał się operatorem mediów społecznościowych, które są częścią codziennego życia młodych ludzi z dużym zainteresowaniem technologią cyfrową. Jak twierdzi Ľudmila Velichová⁸, wraz z rozwojem nowych technologii (Internet, portale społecznościowe, czaty), pojawiają się nowe nałogi i te zależności mają wspólne nazewnictwo, tj. zależności komunikacyjne. Według Ingrid Hupkovej i Kristíny Liberčanovej⁹, objawy nadmiernego korzystania z Internetu określa się w sześciu kryteriach diagnostycznych, które wyznaczają zagrożenie i charakteryzują uzależniające zachowania. Należą do nich silne pragnienie zwane „głodem”, problemy z kontrolą, zwiększoną tolerancją, niezdolność do samokontroli, brak innej aktywności, zaniedbanie interesów i kontynuowanie ryzykownych działań, pomimo niebezpiecznych konsekwencji. Velichová¹⁰ informuje również, że trzy czwarte ludzi w Europie korzysta z sieci społecznościowych i liczba ta

---

⁶ *Ibidem.*

⁷ Z. Macková, *Vzťah ako „droga“*, w: *Aktuálne problémy drogovej závislosti v SR i v ďalších krajinách EÚ, zborník príspevkov [Relácia jako „narkotyk“*, w: *Aktuálne problémy narkomanii v SR i w innych krajach UE, zbiór tekstów*] Bratislava 2010.

⁸ Ľ. Velichová, *Facebook a závislosť*, w: *Aktuálne problémy drogovej závislosti v SR i v ďalších krajinách EÚ, zborník príspevkov [Facebook i uzależnienie*, w: *Aktuálne problémy narkomanii v SR i w innych krajach UE, zbiór tekstów*] Bratislava 2010.

⁹ I. Hupková, K. Liberčanová, *Drogové závislosti a ich prevencia*, [Narkomania i jej zapobieganie] Trnava 2012.

¹⁰ Ľ. Velichová, *op. cit.*

stale rośnie (nienormowany rozwój przeżywa komunikacja przez tak zwane portale społecznościowe)¹¹.

Istnieją tak zwane profile, które pozwalają innemu użytkownikowi sieci zostać zaproszonym do określonej grupy. Ta procedura tworzy grupy przyjaciół. Grupy te opierają się na komunikacji online i stwarzają możliwość udostępniania materiałów, takich jak zdjęcia, różne teksty, muzyka, wideo, gry komputerowe online i wiele innych. Portale społecznościowe, takie jak Pokec, Instagram, Facebook, MySpace, Icq, Youtube stają się dla młodzieży namiastką społeczeństwa obywatelskiego, symulacją budowania relacji. Młodzi ludzie posiadają profile na portalach społecznościowych, które widzą inni użytkownicy, w tym informacje prywatne (wiek, płeć, zainteresowania, filmy, adres, numer telefonu, zdjęcia itp.). Sieć społecznościowa staje się dla młodych ludzi substytucją kontaktu „tworzą w twarz” i ułatwia nawiązanie i utrzymywanie relacji. Wielkim niebezpieczeństwem jest utrata prywatności i pojawienie się uzależnienia¹². Użytkownicy śledzą wirtualne relacje bez względu na płeć i wiek, w Internecie potrafią pokonać różne bariery komunikacyjne, a nawet zmienić status społeczny. Spitzer¹³ dodaje, że anonimowość to potężne narzędzie, które umożliwia posiadanie fałszywych profili, pseudonimów i ukrytych intencji.

1.1. Netoholizm

Slavomil Fischer i Jiří Škoda¹⁴ w swojej publikacji wskazują, że uzależnienie od Internetu w angielskiej literaturze pojawia się jako IAD (*Internet Addiction Disorder*, zespół uzależnienia od Internetu), a nazwę wprowadził psychiatra Ivan Goldberg. Nowoczesne technologie i komunikacja online przyniosły także nowe rodzaje uzależnienia i zmiany w postrzeganiu świata zewnętrznego. W swoim artykule Ludvík Nábělek¹⁵ pisze o Internecie, który oferuje wiele korzyści i jest integralną częścią życia codziennego. Są też osoby, które uległy atrakcyjnym internetowym, a teraz uważają się za uzależnionych od Internetu. Pojawiła się nowa koncepcja – weboholizm. Kwe-

---

¹¹ L. Nábělek, *Hazardné hranie mládeže, internet a sociálne médiá*, „Sociálna prevencia: mediálna výchova” [*Hazard, Internet i media spoločnosti*] 2010, roč. 5, č. 1, s. 16.

¹² E. Velichová, *op. cit.*

¹³ M. Spitzer, *op. cit.*

¹⁴ I. Fischer, J. Škoda, *Sociální patologie [Patologie společnosti]* 1. vyd. Praha 2014, s. 232.

¹⁵ L. Nábělek, *K problematice nelátkových závislostí*. Sociálna prevencia nelátkových návykových chorôb [*W problematyce substancji uzależniających*] 2007, roč. 2, č. 2, s. 9–11.

stię tę rozwiązują różne instytucje badawcze, psychiatrzy, eksperci i testują metody leczenia (m.in. grupy samopomocy). Spitzer¹⁶ w swojej publikacji stwierdza, że media cyfrowe – komputery, telefony komórkowe, telewizja – zasadniczo zmieniają nasze życie. Autor przypomina również badanie z 2009 r., w którym wzięło udział 43 500 uczniów z Niemiec. Badanie to pokazuje, że uczeń klasy dziewiątej w szkole podstawowej spędza 7,5 godziny dziennie na działalności mediów cyfrowych (w tym telefon komórkowy i smartfon nie zostały policzone jako urządzenia do korzystania z Internetu). Fischer, Škoda¹⁷ o uzależnieniu pisali, że jeśli poszkodowany długo zaniedbuje swoje obowiązki w szkole, relacje i kontakty społeczne, to pojawiają się zaburzenia psychosomatyczne (zaburzenie zachowania, koncentracji, uwagi, bóle pleców, oczu). Luboslava Sejčová¹⁸ dodaje, że osoba uzależniona ma świadomość narastającego napięcia i opisuje je jako uczucie dyskomfortu, podwyższonego ciśnienia, a nawet wybuch agresji. Osoba dotknięta chorobą opisuje stan podniecenia i satysfakcji podczas wykonywania działania impulsywnego. Czuje ulgę w napięciu, ale w niektórych przypadkach istnieje poczucie żalu lub skruchy.

Uzależnieniem od Internetu zajmowali się również Nick Nykodym i inni¹⁹, opisując kryteria zależności w Internecie jako:

- niemożność przejścia czasu spędzonego w Internecie,
- brak kontroli nad czasem spędzonym w Internecie,
- działania w Internecie wiążące się z poczuciem euforii,
- nieustanne ponaglanie do wykonywania czynności w Internecie,
- zaniedbanie przyjaciół, rodzin, szkół i obowiązków zawodowych,
- brak odpowiedniej prędkości, niezadowolenie z dostępu do Internetu,
- okłamywanie rodziny, oszukiwanie pracodawcy i nauczycieli na temat czasu spędzonego w Internecie,
- problemy związane ze szkołą, wpływ uzależnienia na relacje i znajomości młodych ludzi,
- problemy z pracą,
- poczucie winy, lęku, wstydu, a ostatecznie depresji w wyniku czasu spędzonego w Internecie,

---

¹⁶ M. Spitzer, *op. cit.*

¹⁷ I. Fischer, J. Škoda, *op. cit.*

¹⁸ L. Sejčová, *Mladí v sieti závislosti [Młodzi w sieci uzależnieni]* Bratislava 2011, s. 224.

¹⁹ N. Nykodym et. al., *Computer Addiction and Cyber Crime [Uzależnienie od komputera i cyberprzestępczość]* 2009, <http://nabusinesspress.homestead.com/JLAE/nykodym.pdf>, dostęp: 21.06.2019.

- zmiany nawyków, na przykład mniej snu,
- występowanie problemów zdrowotnych (ciśnienie oczu, problemy z kręgosłupem, zmiany masy ciała, chroniczny brak snu i wiele innych problemów),
- akceptacja negatywnych konsekwencji,
- utrata zainteresowania swoim hobby i relacjami interpersonalnymi,
- problem z rosnącym zainteresowaniem seksualnością w Internecie (wirtualne zdrady i cyberseksualizm),
- problem z rosnącym zainteresowaniem wirtualnymi relacjami.

1.2. Zagrożenia i wpływ sieci społecznościowych

Josef Prokeš²⁰ stwierdza, że korzystanie z Internetu, podobnie jak innych mediów przynosi zarówno dobre, jak i złe skutki. Zapewniając przestrzeń do różnych działań, Internet stał się bowiem stałym narzędziem komunikacji, ale także narzędziem możliwych nadużyć. Internet ze względu na łatwą dostępność, dużą liczbę użytkowników, anonimowość i otwartość usług jest środkiem komunikacji, który jest podatny na nadużycia, takie jak oszustwa, manipulacja, molestowanie, kradzież tożsamości, wykorzystywanie danych osobowych i wiele innych. Michal Rybka i Ondřej Malý²¹ donoszą, że internauci często nie zdają sobie sprawy, że mogą łatwo stać się potencjalną ofiarą. Ľubomír Lukič i Pavol Sokol²² w swojej publikacji odnoszą się do kilku pytań, na które szukają odpowiedzi. Pytają, czy ludzie znają portale społecznościowe, czy portale społecznościowe znają ludzi? I czy przypadkiem media społecznościowe nawet nie znają ludzi lepiej niż oni sami? Czy naprawdę właściwie jest oznaczyć swojego przyjaciela na zdjęciu bez jego zgody? Jak ludzie zachowują się w sieci społecznościowej, w jaki sposób komunikują się, co udostępniają tworząc profil i jaką mają reputację w przestrzeni wirtualnej? Bardzo ważne jest, aby świadomie publikować wiadomości w Internecie, pamiętając o prywatności, ponieważ ujawnione zbyt wiele danych osobistych prowadzi do problemów i zagro-

---

²⁰ J. Prokeš, *Človek a počítač, aneb Svítání digitální kultury* [Człowiek i komputer, czyli Świt kultury cyfrowej] Praha 2000, s. 86.

²¹ O. Malý, M. Rybka, *Jak komunikovat elektronicky* [Jak komunikować się drogą elektroniczną] Praha 2002, s. 92.

²² Ľ. Lukič, P. Sokol, *(Ne)bezpečie sociálnych sietí* [(Nie)zabezpieczenie sieci społecznościowych] 1. vyd. Košice 2014, s. 72.

zeń. Iveta Malá i Zuzana Hamadová²³ uzupełniają listę najbardziej typowych zagrożeń związanych z Internetem oraz mediami społecznościowymi, wymieniając wśród nich: negatywny wpływ na społeczne umiejętności komunikacyjne dzieci i młodzieży, negatywne zjawiska (agresja, cyberprzemoc, uwodzenie), niewłaściwe wykorzystywanie danych osobowych, rozpowszechnianie nieprawidłowych i szkodliwych zawartości (przemoc, narkotyki, anoreksja, bulimia, samobójstwa, depresja), zagrożenia dla zdrowia, poznawanie niebezpiecznych ludzi i ostatecznie uzależnienie.

Serwisy społecznościowe i grooming

Monika Gregussová i Miroslav Drobný²⁴ twierdzą, że sieci społecznościowe umożliwiają szybkie kontakty ludzi, którzy inaczej by się nie poznali, ale wiąże się to również z ryzykiem, a niektóre osoby padają nawet ofiarą oszustów. W rzeczywistości widzimy wiele czynników, które pomagają nam poznać drugą osobę, jak się zachowuje, mówi, wygląda. Na podstawie tych czynników możemy ocenić, czy dana osoba mówi prawdę lub oszukuje, a dzięki temu możemy lepiej oszacować niebezpieczeństwo. W mediach społecznościowych łatwiej jest wprowadzić w błąd lub oznaczyć inną osobę, łatwo jest stworzyć fałszywy profil. Tacy oszuści występują na czatach lub portalach randkowych. Częstym ryzykiem jest poznanie agresora seksualnego, który ukrywa się pod fałszywą tożsamością i łatwiej jest mu zwabić ofiarę na spotkanie w Internecie niż w rzeczywistości. Wykorzystywanie seksualne przez Internet jest określane jako „uwodzenie”, w języku angielskim *grooming*, co oznacza przygotowanie. Agresor seksualny przygotowuje się, dopada ofiarę, czyniąc się jej najlepszym przyjacielem. W większości przypadków agresor w Internecie (w sieci społecznościowej) może łatwo znaleźć podatną ofiarę.

---

²³ I. Malá, Z. Hamadová, *Internet ako zdroj informácií, kontaktov a rizik v dnešnej spoločnosti u mladých ľudí*, w: *Význam internetu a sociálnych sietí a riziká pri ich využití, zborník príspevkov [Internet jako źródło informacji, kontaktów i zagrożeń we współczesnym społeczeństwie wśród młodzieży, w: Znaczenie Internetu i sieci społecznych oraz ryzyko ich wykorzystania, zbiór tekstów]* Trnava 2013, s. 30.

²⁴ M. Gregussová, M. Drobný, *Deti v sieti: ako chrániť seba a naše deti na internete [Dzieci w sieci: jak chronić siebie i nasze dzieci w Internecie]* Lučenec 2013, s. 111.

Cyberprzemoc (cyberszykanowanie)

Varholíková²⁵ et al. opisują cyberszykanowanie jako powtarzające się działanie mające na celu zranienie, krzywdę i upokorzenie ofiary przez Internet. W praktyce zjawisko to zaobserwowano jako jednorazowe i powtarzające się. Działanie jednorazowe koncentruje się na szkodzeniu innej osobie przez Internet, nie jest zjawiskiem cyberprzemocy, ale jest zjawiskiem negatywnym. W przypadku powtarzających się szkód dla osoby za pośrednictwem Internetu, jest to cyberszykanowanie. W Instytucie Psychologii Dziecka i Patofizjologii na Słowacji zrealizowano badania prowadzone przez Gregussovą²⁶ et al., w których wzięło udział 303 uczniów. Badania wskazują, że młodzi ludzie (49,8%) w Internecie napotykają najczęściej wyzwiska i drwiny. Drugim najczęstszym faktem jest zniesławienie i dystrybucja fałszywych informacji w przestrzeni wirtualnej (42,6%). Trzecie miejsce to cyberszykanowanie, które zgłosiło 5,9% respondentów. Škodáček²⁷ dodaje, że cyberdręczenie to niewłaściwe wykorzystanie poczty lub mediów społecznościowych do rozpowszechniania negatywnych i agresywnych wiadomości. Júlia Vančíková²⁸ widzi cyberprzemoc jako przejaw mobbingu prowadzonego przez komunikację, technologię informacyjną, gdzie agresor pozostaje anonimowy, a ofiara nigdy nie może dowiedzieć się, kto był agresorem.

Nieodpowiednie treści publikowane przez sieci społecznościowe

Gregussová, Drobný²⁹ donoszą, że dzieci i młodzież będąc ciekawymi, próbując odkryć coś nowego, nieznanego i nierozpoznanego, często napotykać nieodpowiednie treści w Internecie. Nieodpowiednie treści dotyczą

---

²⁵ J. Varholíková et al., *Používanie Facebooku deťmi a adolescentm* [Korzystanie z Facebooka przez dzieci i młodzież] 2012, http://www.vudpap.sk/sub/vudpap.sk/images/vystupyZkontraktov/2013/Spravy_z_riesenia_uloh/pouzivanie_facebooku_detmi_a_adolescentami.pdf, dostęp: 21.06.2019.

²⁶ M. Gregussová et al., *Dospievajúci vo virtuálnom svete: výskumná správa* [Nauczyciele w świecie wirtualnym: raport z badań] Bratislava 2011, s. 27.

²⁷ I. Škodáček, *Pôsobenie médií na správanie detí a mládeže*, Sociálna prevencia [Wpływ mediów na zachowanie dzieci i młodzieży] 2014, roč. 4, č. 2, s. 8–10.

²⁸ J. Vančíková et al., *Vplyv médií na psychiku detí: prehľad literatúry a prieskum*, „Psychiatria – Psychoterapia – Psychosomatika” [Wpływ mediów na psyche dzieci: przegląd literatury i ankiety] 2012, roč. 2, č. 2, s. 30–34.

²⁹ M. Gregussová, M. Drobný, *op. cit.*

seksualności, anoreksji lub bulimii, przemocy, agresji, nagości, narkotyków, a także nieodpowiednich przekazów w mediach społecznościowych, które mogą powodować depresję, lęk i niepokój, samookaleczenia czy samobójstwa u dzieci i młodzieży.

Seksualność i molestowanie seksualne w Internecie

Jak zauważono w badaniach Gregussovej³⁰ i innych, molestowania seksualnego doświadczają dziewczęta i również chłopcy, jednak w większym stopniu te pierwsze. W ramach molestowania seksualnego rozumiane są również sygnały o charakterze seksualnym w formie komentarzy na portalu społecznościowym, które można także nazywać seksizmem. Gregussová i Drobny³¹ w swojej publikacji odnoszą się do zjawiska zaspokajania potrzeb seksualnych przez flirtowanie w środowisku wirtualnym czy wysyłanie wiadomości lub fotografii o charakterze erotycznym. Badania Gregussovej³² i innych pokazują, że 37% dziewcząt i 22% chłopców ma doświadczenie z sygnałami o charakterze seksualnym. W badaniu wzięło udział 303 uczniów. Ingrid Hupková³³, podobnie jak Stanislav Kunák³⁴, wśród zagrożeń cyberseksualnych zauważa fora internetowe, portale, strony pornograficzne, które stanowią największe zagrożenie dla rozwoju psychicznego oraz moralnego dzieci i młodzieży.

Ryzyko pogawędki

Rozmowa może być zagrożeniem w postaci uzależnienia, szczególnie dla osoby, która ma problemy w prawdziwych związkach. Komunikacja online zapewnia wiele korzyści. Zapewnia czas na odpowiedź lub celowe unikanie odpowiedzi, ucieczkę od rzeczywistości, tworzenie tożsamości zgodnie z własnymi życzeniami. Mimo to Światowa Organizacja Zdrowia na ten moment oficjalnie nie umieściła uzależnienia od Internetu ani

---

³⁰ M. Gregussová et al., *op. cit.*

³¹ M. Gregussová, M. Drobny, *op. cit.*

³² M. Gregussová et al., *op. cit.*

³³ I. Hupková, *Sociálne patologické javy*, w: *Aktuálne problémy drogovej závislosti v SR i v ďalších krajinách EÚ, zborník príspevkov* [Zjawiska socjopatologiczne, w: *Aktualne problemy narkomanii w SR i w innych krajach UE, zbiór tekstów*] Bratislava 2010, s. 62.

³⁴ S. Kunák, *Vybrané možnosti primárnej prevencie negatívnych vplyvov na deti a mládež* [Wybrane możliwości prewencyjnego zapobiegania negatywnym skutkom dla dzieci i młodzieży] Bratislava 2007, s. 145.

czatowania³⁵ na liście chorób. Norbert Vrabec³⁶, wśród zagrożeń związanych z czatowaniem, stwierdza anonimowość, niewłaściwe wykorzystanie danych osobowych, nieprawdziwe treści rozpowszechniane w serwisach społecznościowych.

Nadużycie danych osobowych

Głównym ryzykiem jest niewłaściwe wykorzystanie danych osobowych za pośrednictwem mediów społecznościowych. Problem pojawia się, gdy dane osobowe docierają do osoby, której intencją jest ich nadużywanie. Jeśli dane osobowe zostaną opublikowane np. na Facebooku, osoba traci nad nimi kontrolę i mogą zostać niewłaściwie wykorzystane. Oprócz danych osobowych, również informacje z kart kredytowych, zdjęcia i wskaźniki ekonomiczne mogą być użyte niezgodnie z przeznaczeniem. W przypadku nadużycia danych bankowych wyłudzenie informacji prywatnych to działanie, które może doprowadzić do uzyskania danych o karcie kredytowej³⁷.

2. Zwiększenie czasu spędzonego w Internecie i sieciach społecznościowych w kontekście zmian w nawykach życia codziennego – badania własne

Na przełomie 2017 i 2018 roku przeprowadziliśmy badania ilościowe (sondaż diagnostyczny) w szkołach średnich na Słowacji wśród młodzieży w wieku 18 i 19 lat, na próbie 115 respondentów. Celem badania było ustalenie, czy istnieje związek między wybranymi cechami opisowymi a nadmiernym korzystaniem przez młodych ludzi z sieci społecznościowych oraz Internetu. Dodatkowo celem było również ustalenie, w jaki sposób przejawia się to nadużywanie i jakie jest jego oddziaływanie na nawyki dnia codziennego młodzieży. W oparciu o cel główny ustaliliśmy pytania szczegółowe, dotyczące m.in. tego, czy istnieje związek między płcią a czasem

---

³⁵ I. Hupková, *op. cit.*

³⁶ N. Vrabec, *On-line generácia: informácie, komunikácia a digitálna participácia mládeže v informačnej spoločnosti: vjskumná správa [Pokolenie online: informácia, komunikácia i uczestnictwo młodzieży w społeczeństwie informacyjnym: raport z badań]* Bratislava 2009, s. 61.

³⁷ *Zneužitie osobných údajov*, 2018, <https://www.zodpovedne.sk/index.php/sk/ohrozenia/zneužitie-osobnych-udajov>, dostęp: 21.06.2019.

spędzonym w Internecie. Czy czas spędzony w Internecie wpływa na klasyfikację szkolną uczniów? Czy dziewczęta spędzają więcej czasu na czatach niż chłopcy? Jakie są przejawy i skutki nadmiernego używania Internetu?

Podstawowym podejściem metodologicznym w naszej pracy stało się tzw. podejście ilościowe. W celu uzyskania odpowiednich informacji, posłużyliśmy się bowiem kwestionariuszem ankiety, który wybraliśmy do gromadzenia danych empirycznych. Jest to najczęściej używane, powszechne ze względu na czas i środki przeznaczane na badania, narzędzie przy badaniu postaw, pytaniu o deklaracje młodych ludzi wobec wielu zjawisk świata współczesnego. Kwestionariusz w naszych badaniach składał się z 19 pytań. Były to pytania rozstrzygnięcia, zamknięte z jedną lub więcej odpowiedziami. Większą część kwestionariusza stanowiły jednak pytania częściowo zamknięte, które dodają jedną opcję ponadto – „inne”. Wybraliśmy tę możliwość, ponieważ respondent miał szansę wyrażenia opinii, jeśli nie zgadzał się z zaproponowanymi odpowiedziami. Treść kwestionariusza dotyczyła czasu, który uczniowie spędzają w Internecie, oraz znaczenia sieci społecznościowych dla ich życia codziennego. Próbę stanowili młodzi ludzie – uczniowie szkół średnich w wieku od 18 do 19 lat. Całkowita liczba respondentów była próbą badawczą z udziałem 115 uczniów. Dobór próby był zamierzonym zabiegiem, zdeterminowanym przez cel badań. Celowy wybór, nazywany też wyborem kwotowym, opiera się na kilku zmiennych, w naszym przypadku był to wiek, celowaliśmy w uczniów szkół średnich oraz ich dostęp do Internetu. Warunkiem za włączeniem do próby była dobrowolność i zgoda na udział w badaniach respondenta. Obszarem badań była Obchodná akadémia [Akademia Biznesu] i Piaristické gymnázium sv. Jozefa Kalazanského w Nitrze na Słowacji.

2.1. Rejestracja respondentów na portalach społecznościowych

Odnośnie korzystania z mediów społecznościowych uzyskaliśmy interesujące, choć może nie zaskakujące informacje. Z ogólnej liczby respondentów tylko jeden respondent nie był zarejestrowany w żadnej sieci społecznościowej (0,87%). Najmniej interesująca sieć społecznościowa wśród badanych to Badoo, która została wybrana przez 27 respondentów, co stanowi 23,48%. Wśród respondentów Google+ należy do mniej interesujących stron społecznościowych, ale ma dużą liczbę rejestracji – 73 zarejestrowanych respondentów (63,48%). Podobny wskaźnik sukcesu

(65,22%) osiągnął słowacki serwis społecznościowy Pokec, który został wybrany przez 75 respondentów. Wśród młodych uczniów preferowana sieć społecznościowa Instagram to 71,3% respondentów – 82 na 115 respondentów. Badania wykazały, że Twitter, należy do drugiej najczęściej używanej sieci społecznościowej. Został wybrany przez 89 badanych (77,39%). Pierwszą najczęściej używaną siecią społecznościową wśród 99 respondentów jest Facebook, 86,09% respondentów. Ciekawostką jest to, że 110 respondentów przyznaje, że rejestruje się również na innych, mniej znanych sieciach społecznościowych. Prawie jedna czwarta respondentów była zarejestrowana na portalu Badoo, co było nieoczekiwanym, negatywnym zjawiskiem ze względu na niski wiek badanych i charakter tej grupy społecznościowej.

2.2. Czas spędzony w Internecie

Okazało się, że spośród 115 respondentów najliczniejszą grupą byli uczniowie spędzający w Internecie od 2 do 4 godzin dziennie. Grupę tę reprezentowało 27 respondentów (23,48%). Druga co do wielkości grupa to 24 respondentów – dziennie w Internecie od 1 do 2 godzin (20,87%). Badania wykazały, że 19 respondentów (16,52%) to osoby, które spędzają swój wolny czas w Internecie od 4 do 6 godzin dziennie, a 11 respondentów potwierdzało, że ponad 6 godzin pracuje w wirtualnym świecie. Takie interwały czasowe można potraktować jako ekstremalne, a wynik 9,57% jest niepokojący. Z drugiej strony badania wykazały, że 18 respondentów, 15,65% spędza tylko pół godziny dziennie w Internecie. Mniej niż pół godziny korzysta z Internetu 15 respondentów (13,04%). Badania wykazały, że uczniowie spędzają codziennie w Internecie najczęściej od 1 do 4 godzin, co zapewne jest zbyt długim czasem i budzić powinno niepokój.

2.3. Częstotliwość odwiedzania sieci społecznościowych

Największą grupę stanowią respondenci, którzy odwiedzają portale społecznościowe codziennie, ich liczba to 55, co stanowi 47,83% ogólnej liczby badanych. Drugą grupą z kolei są respondenci, którzy są uczestnikami mediów społecznościowych przez 4 do 5 dni w tygodniu (26), co stanowi prawie jedną czwartą badanych (22,6%). Mniej liczna grupa to 18 respondentów, którzy odwiedzają sieci społecznościowe od 2 do 3 dni w tygodniu (15,65%). Tylko 8,7% respondentów odwiedza portale spo-

łecznościowe raz w tygodniu, w sumie 10 uczniów. Respondenci, którzy odwiedzają serwisy społecznościowe od 1 do 3 razy w miesiącu, nie mają regularnych doświadczeń z portalami społecznościowymi stanowią 4,35% badanych. Z badań wynika, że ponad połowa młodych ludzi w wieku poniżej 19 lat codziennie przebywa w sieciach społecznościowych.

2.4. Nieprzyjemne uczucia podczas spędzania większej ilości czasu w Internecie

Respondenci zaznaczali średnio 3 odpowiedzi, które świadczyły o ich dyskomforcie związanym z nadmiernym używaniem Internetu. Okazało się, że spośród ogólnej liczby respondentów, 99 uczniów (86,09%) zauważyło dyskomfort w jedzeniu podczas czatu lub grania w Internecie. Kolejna duża grupa, bo 83 respondentów, skarży się na ból pleców (72,18%). Prawie połowa ankietowanych uczniów cierpi na bóle głowy, aż 55 respondentów (47,83%) zmagają się z tym dyskomfortem. Wśród nieprzyjemnych uczuć, gdy spędzają więcej czasu w Internecie, pojawia się ból oczu lub kończyn. Ten pierwszy zgłosiło 31 respondentów (26,96%), podczas gdy drugi, 12,17% badanych, 14 uczniów. Z ogólnej liczby respondentów tylko 21 osób nie miało problemu z dłuższym spędzaniem czasu w Internecie, co stanowi 18,26% odpowiedzi. Ośmiu badanych wskazało inne doświadczenia (6,96%), zwracając uwagę na: „lenistwo”, „zmęczenie”, „apatię lub opuszczenie rzeczywistości”, „inną dolegliwość”. Badania wykazały negatywny wpływ długich pobytów w sieciach społecznościowych na młodych ludzi, łącznie z nieprawidłowościami w przyjmowaniu pokarmu lub bólami pleców, głowy, oczu i kończyn. Fakt ten wskazuje na negatywny wpływ nadmiernego czasu spędzanego w Internecie na ogólny stan fizyczny i psychiczny organizmu młodego człowieka.

2.5. Przejawy nadużywania Internetu przez respondentów

Respondenci zaznaczyli 427 odpowiedzi świadczących o przejawach nadużywania czasu spędzanego w Internecie. Pokazuje to, że wśród najliczniejszych przejawów nadmiernego używania sieci społecznościowych respondenci wskazywali używanie Internetu za ważny w życiu jednostki. Opinia ta jest szeroko rozpowszechniona wśród respondentów, a ogólna liczba zgadzająca się z tym, to 102 respondentów (88,7%). Kolejna duża grupa respondentów obejmuje 81 uczniów, którzy wskazali, że uzależnie-

nie przejawia się w objawach abstynencji (70,43%). Badania wykazały, że zmiany nastroju są również oznaką nadmiernego czasu spędzanego w Internecie, ponieważ twierdziło tak 75 respondentów (65,22%). Wzrost ilości czasu spędzanego w środowisku online należy do głównych objawów nadużywania i znacząco wpływa na życie 66 respondentów (57,39%). Ponad 51 respondentów (44,35%) kłóci się z bliskimi i przyjaciółmi o ilość czasu spędzonego w wirtualnym środowisku. Według 40 respondentów (34,78%) uzależnienie od sieci społecznościowych wiąże się z nawrotem i tendencją do powtarzania pierwotnych wzorców niechcianych zachowań. Z ogólnej liczby respondentów tylko 12 uczniów (10,71%) wskazało inną odpowiedź niż wspomniana w kwestionariuszu. Ta grupa uczniów nie charakteryzowała się bliższą znajomością przejawów uzależnień, z wyjątkiem jednego, utraty zainteresowania środowiskiem rówieśniczym, lokalnym, który uważa za znaczący wyraz uzależnienia od Internetu. Ustalenia dotyczące tego problemu są niekorzystne, ponieważ prawie wszyscy respondenci z wyjątkiem około 10%, umieścili dostęp do Internetu za najważniejszą aktywność w życiu człowieka.

W odniesieniu do problemu nadmiernego korzystania przez dzieci i młodzież z sieci społecznościowych ważne jest, aby zwracać na to uwagę samych rodziców. Badania zatytułowane „Bezpieczeństwo dzieci w zakresie korzystania z Internetu i telefonu komórkowego”³⁸ były zorientowane na to, czy rodzice zwracają wystarczającą uwagę i kontrolują aktywność, poczynania swoich dzieci w Internecie. Badania wykazały, że 11,8% rodziców kontroluje swoje dzieci (w wieku od 16 do 19 lat). Odsetek rodziców młodszych dzieci (w wieku od 10 do 15 lat) wzrósł do 30,4%. Rodzice najmłodszych dzieci (w wieku od 6 do 9 lat) poddają je najwyższej kontroli (68,4%). Jednak w badaniach pojawiają się odpowiedzi rodziców, którzy nie mają kontroli nad dziećmi i są obojętni na to, jakie działania preferują ich podopieczni w Internecie. Rodzic powinien również rozważyć sposób połączenia z Internetem w celu lepszej kontroli nad działaniami swojego dziecka. Jak stwierdzono, ogromna liczba dzieci w tym wieku (67%) loguje się do Internetu we własnym pokoju³⁹. Rodzice za najbardziej niebezpieczną z aktywności uważają czas spędzony na czacie internetowym, wskazało tak 68,9%, na drugim miejscu komunikację i używanie telefonu

³⁸ „Bezpieczeństwo dzieci w zakresie korzystania z Internetu i telefonu komórkowego” 2008, <https://medialnavychova.sk/prieskum-bezpecnost-deti-na-internete>, dostęp: 09.12.2019.

³⁹ S. Sláviková, *Závislosť od internetu u detí školského veku*, Diplomová práca [Uzależnienie od Internetu u dzieci w wieku szkolnym. Praca dyplomowa] Nitra 2016, s. 95 i 121.

oraz kamery internetowej (55,4%), na trzecim miejscu (40,8%) wskazali zakupy online. Na podstawie badań można stwierdzić, że młodzi ludzie w Internecie najczęściej wybierają aktywność na czacie (95,65% respondentów). Na podstawie tego możemy podsumować, że młodzież poprzez sieci społecznościowe zastępuje komunikację „twarzą w twarz”.

W odniesieniu do problemów szczegółowych, należy jeszcze wskazać, że z badań wynika, iż czas spędzony w Internecie nie wpływa znacząco na klasyfikację szkolną uczniów. Spośród 115 respondentów ponad połowa potwierdziła, że używanie Internetu i media społecznościowe nie zmieniły ich wyników w nauce (66 respondentów – 57,39%). Pogorszenie średniej wyników w szkole, na podstawie osobistych doświadczeń, potwierdziło 31 respondentów (26,96%). Badania wykazały, że problemów z nauką nie zauważało 18 respondentów, co stanowi 15,65%. Stwierdziliśmy zatem, że negatywny wpływ Internetu na klasyfikację szkolną uczniów nie potwierdził się. Wyniki badania wskazują również, że Internet jako źródło informacji ma bardzo powszechne zastosowanie wśród uczniów. Zgodnie z oświadczeniami 95,65% respondentów, a zatem większość z nich, czatuje (110 respondentów). Kolejny znaczący wynik to udział młodych ludzi w sieciach społecznościowych (90,43%, 104 respondentów). Nie dostrzegliśmy jednak żadnych różnic w czasie spędzonym na czacie przez dziewczęta i chłopców. Z wyników badań można dostrzec, że nie istnieje związek między płcią a czasem spędzonym w Internecie. Taki fakt nie został potwierdzony przez nasze badania.

Zakończenie

Głównym celem niniejszego artykułu było zwrócenie uwagi na coraz większą liczbę młodych ludzi nadużywających korzystania z Internetu, w szczególności mediów społecznościowych. Odnosząc to do praw człowieka i jego wolności, w szczególności należy zwrócić jednak uwagę na szereg zagrożeń dla bezpieczeństwa podczas korzystania z Internetu i używania sieci w ogóle. Poprzez realizowane badania, chcieliśmy wskazać na drugie oblicze komunikacji za pośrednictwem *social media*. Dbłość o respektowanie praw jednostki i zwiększanie zakresu jej wolności wymusza jednocześnie na użytkownikach Internetu większą odpowiedzialność.

Użytkownicy Internetu powinni zdawać sobie sprawę z tego, że prywatność jest zagrożona pomimo wszelkich środków ostrożności. Wszystko co

umieszczamy na portalu społecznościowym (zdjęcia, informacje o naszym statusie, dane osobowe) nie jest bezpieczne, wobec tego, że mogą mieć do tego dostęp osoby, dla których informacji tych nie przeznaczamy i nie powinni ich wykorzystywać. Młodzi ludzie, zwłaszcza dzieci, tworząc wirtualne przyjaźnie na portalach społecznościowych swojej działalności nie poddają głębszej refleksji. Paradoksalnie zazwyczaj w prawdziwym życiu rodzice uczą dzieci jak komunikować się z obcymi, by zachować ostrożność i mieć do nich ograniczone zaufanie. Badania własne potwierdzają niepokojące wnioski z analizowanych prac, raportów i publikacji innych Autorów. Stanowi to jedynie opis i diagnozę problemu, który może skłonić do podejmowania dalszych badań, studiów, analiz, a także poszukiwania jego rozwiązań czy formułowania zaleceń. Należy zwrócić uwagę na możliwości prowadzenia badań porównawczych w tym obszarze.

Zagrożenie dla młodych ludzi stanowią zatem zarówno opisane szczegółowo zjawiska związane z ogólnie traktowanym nadmiernym korzystaniem z Internetu i mediów społecznościowych, jak i społeczny kontekst w postaci kosztów, konsekwencji, skutków jakie wywołują. Przyczyny funkcjonowania coraz większej liczby osób nadużywających Internetu, a także negatywnego wykorzystywania technik informacyjno-komunikacyjnych leżą u podstaw dostępności mediów elektronicznych, ale przede wszystkim są wynikiem dysfunkcji podstawowych środowisk wychowawczych, takich jak rodzina, szkoła czy grupa rówieśnicza i jednocześnie prowadzą do ich dezorganizacji. Możemy sklasyfikować tę kategorię zjawisk społecznie patologicznych jak inne uzależnienia, aby analizować je na wielu poziomach, od mikro, poprzez mezo, makro i mega społeczny.

Zatem zagrożenie stanowią m.in.:

- dewiacyjne sposoby funkcjonowania jednostki, dotyczące jej samej w kontekście zdrowotnym i społecznym, ale i relacji z otoczeniem czy też możliwości stania się ofiarą stalkerów, hejterów, przestępców seksualnych, przemocy, molestowania, szykanowania itp.;
- dysfunkcje rodziny, szkoły, grupy rówieśniczej, ze względu na powierzchowność kontaktów, brak zainteresowania, kontroli, niewłaściwe wypełnianie funkcji wychowawczej kompensowanej w wirtualnym świecie;
- dezorganizacja społeczna, rozluźnienie więzi międzyludzkich, powierzchowność kontaktów, powstawanie organizacji przestępczych wykorzystujących Internet i sieci społecznościowe jako narzędzie do popełniania czynów zabronionych prawem;

- anonimowość i niemal nieograniczony zasięg działania z wykorzystaniem środków elektronicznego komunikowania, mające ponadnarodowy charakter.

Możliwe konsekwencje można by również omawiać na każdym z poziomów, jednak przede wszystkim należy wskazać, że nie różnią się one od innych zjawisk społecznie patologicznych. Obok skutków w postaci zagrożenia zdrowia i życia jednostki należy wskazać na nieprawidłowości w jej społecznym funkcjonowaniu, które prowadzą do kosztów dla całego społeczeństwa, a stają się obecnie problemem światowym. Pomimo podejmowanych środków ochrony, administrowania i kontroli treści umieszczanych w sieci, trudno jest służbom wykonującym te zadania prowadzić skuteczną profilaktykę i prewencję, a możliwości ścigania popełnianych w Internecie przestępstw czy reakcji na nadużycia, stanowią reakcję *post factum*.

Należałoby zatem również wskazać, że przeprowadzona analiza zjawisk społecznych, wraz z ich klasyfikacją i uzupełnieniem w postaci zaprezentowanych badań własnych winna być traktowana jako nie jedynie sygnalizacja problemu, a wskazanie do przełożenia na praktykę stosowania prawa i/lub praktykę jego tworzenia. Mamy tu na myśli konkretne propozycje dotyczące umieszczenia tej formy uzależnienia we wszelkich ich klasyfikacjach, obok uzależnienia od alkoholu, środków psychoaktywnych, pracy, seksu, hazardu itp. Zasadne wydaje się włączenie do programów profilaktycznych dotyczących innych uzależnień, najczęściej od alkoholu i narkotyków, również działań związanych z zapobieganiem „netoholizmowi”. Szczególną rolę winna odegrać w tym zakresie szkoła, w kontekście dostrzeżonego problemu związanego z ograniczonym wypełnianiem przez nią funkcji wychowawczej. Wszystko to winno być wsparte właściwą diagnozą uzależnienia od Internetu i sieci społecznościowych poprzez instytucje do tego powołane, jak poradnie psychologiczno-pedagogiczne czy okręgowe zespoły specjalistów. W te działania należałoby włączyć zarówno instytucje państwowe (m.in. pozostające w domenie resortów zdrowia, sprawiedliwości, edukacji, rodziny, pracy i polityki społecznej), urzędy wojewódzkie, jak i samorządowe na wszystkich poziomach, urzędów marszałkowskich, starostw powiatowych, ale przede wszystkim urzędów gmin. Można by do tego doprowadzić, wpisując na przykład zadania do programów przyjmowanych każdego roku, jak robi się to w kontekście zadań wynikających z Ustawy o przeciwdziałaniu alkoholizmowi i wychowaniu w trzeźwości, Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie czy Ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Istotne wydawałoby się włączenie do systemu profilaktyki, wsparcia i terapii gmin-

nych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, ośrodków pomocy społecznej, właściwych jednostek organizacyjnych samorządu, ale i sądów rodzinnych, a przede wszystkim kuratorskiej służby sądowej, poprzez zespoły kuratorów wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich. Odnosnie dzieci i młodzieży można bowiem w ramach obowiązujących przepisów prawa reagować zarówno w wymiarze prewencyjnym, jak w kontekście skutków takiego nadużywania, a przede wszystkim w związku z popełnieniem przestępstwa przy użyciu Internetu.

Wspomniane wyżej wnioski nie stanowią może konkretnych rekomendacji, ale wierzymy, że mogą zainspirować do rozwijania studiów na temat nadmiernego korzystania przez młodych ludzi z Internetu. Zapewne pozwoliły na zdefiniowanie podstawowych pojęć, a poprzez prezentację wyników badań zainspirują do podjęcia działań o charakterze interwencyjnym w kontekście praktyki stosowania prawa, jak i też ewentualnych jego zmian w obszarach pozwalających na prowadzenie profilaktyki, diagnozy, a także terapii i właściwej reakcji społeczeństwa na ten rodzaj zjawisk społecznie patologicznych.

Bibliografia

Literatura

Carr N., *Nebezpečná Měľčina: Jak internet mění náš mozek* [*Niebezpieczna mielizna: W jaki sposób Internet zmienia nasz mózg*] Praha 2017, s. 398.

Ficher I., Škoda J., *Sociální patologie* [*Patologia społeczna*] 1. vyd. Praha 2014, s. 232.

Gregussová M. et al., *Dospievajúci vo virtuálnom svete: výskumná správa* [*Nauczyciele w świecie wirtualnym: raport z badań*] Bratislava 2011, s. 27.

Gregussová M., Drobny M., *Deti v sieti: ako chrániť seba a naše deti na internete*, [*Dzieci w sieci: jak chronić siebie i nasze dzieci w Internecie*] Lučnec 2013, s. 111.

Hupková I., Liberčanová K., *Drogové závislosti a ich prevencia* [*Narkomania i jej zapobieganie*] Trnava 2012, s. 154.

Hupková I., *Sociálno patologické javy*, w: *Aktuálne problémy drogovej závislosti v SR i v ďalších krajinách EÚ, zborník príspevkov* [*Zjawiska socjopatologiczne*, w: *Aktualne problemy narkomanii w SR i w innych krajach UE, zbiór tekstów*] Bratislava 2010, s. 62.

Kunák S., *Vybrané možnosti primárnej prevencie negatívnych vplyvov na detí a mládež* [Wybrane możliwości prewencyjnego zapobiegania negatywnym skutkom dla dzieci i młodzieży] Bratislava 2007, s. 145.

Lukič L., Sokol P., *(Ne)bezpečie sociálnych sietí [(Nie)zabezpieczenie sieci społecznościowych]* 1. vyd. Košice 2014, s. 72.

Macková Z., *Vzťah ako „droga“*, w: *Aktuálne problémy drogovej závislosti v SR i v ďalších krajinách EÚ, zborník príspevkov* [Relacja jako „narkotyk“, w: *Aktuálne problémy narkomanii w SR i w innych krajach UE, zbiór tekstów*] Bratislava 2010, s. 62.

Malá I., Hamadová Z., *Internet ako zdroj informácií, kontaktov a rizík v dnešnej spoločnosti u mladých ľudí*, w: *Význam internetu a sociálnych sietí a riziká pri ich využívaní, zborník príspevkov* [Internet jako źródło informacji, kontaktów i zagrożeń we współczesnym społeczeństwie wśród młodzieży, w: *Znaczenie Internetu i sieci społecznych oraz ryzyko ich wykorzystania, zbiór tekstów*] Trnava 2013, s. 30.

Malý O., Rybka M., *Jak komunikovat elektronicky* [Jak komunikować się drogą elektroniczną] Praha 2002, s. 92.

Nábělek L., *K problematike nelátkových závislostí, Sociálna prevencia nelátkových návykových chorôb* [W problematyce substancji uzależniających] 2007, roč. 2, č. 2, s. 9–11.

Nábělek L., *Hazardné hranie mládeže, internet a sociálne médiá, „Sociálna prevencia: mediálna výchova“* [Hazard, Internet i media społecznościowe] 2010, roč. 5, č. 1, s. 16–17.

Prokeš J., *Člověk a počítač, aneb Svítání digitální kultury* [Człowiek i komputer, czyli Świt kultury cyfrowej] Praha 2000, s. 86.

Pyżalski J., *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Kraków 2012.

Sejčová Ľ., *Mladí v sieti závislosti* [Młodzi w sieci uzależnień] Bratislava 2011, s. 224.

Sláviková S., *Závislost od internetu u detí školského veku: Diplomová práca* [Uzależnienie od Internetu u dzieci w wieku szkolnym: Praca dyplomowa] Nitra 2016, s. 121.

Spitzer M., *Digitale Demenz: wie wir uns und unsere Kinder um den Verstand bringen.* [Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci] Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk 2013, s. 11.

Škodáček I., *Pôsobenie médií na správanie detí a mládeže, Sociálna prevencia* [Wpływ mediów na zachowanie dzieci i młodzieży] 2014, roč. 4, č. 2, s. 8–10.

Vančíková J. et al., *Vplyv médií na psychiku detí: prehľad literatúry a prieskum*, „Psychiatria – Psychoterapia – Psychosomatika” [Wpływ mediów na psyche dzieci: przegląd literatury i ankiety] 2012, roč. 2, č. 2, s. 30–34.

Velichová Ľ., *Facebook a závislosť*, w: *Aktuálne problémy drogovej závislosti v SR i v ďalších krajinách EÚ*, zborník príspevkov [Facebook i uzależnienie, w: *Aktualne problemy narkomanii w SR i w innych krajach UE*, zbiór tekstów] Bratislava 2010, s. 62.

Vrabec N., *On-line generácia: informácie, komunikácia a digitálna participácia mládeže v informačnej spoločnosti: výskumná správa* [Pokolenie online: informacja, komunikacja i uczestnictwo młodzieży w społeczeństwie informacyjnym: raport z badań] Bratislava 2009, s. 61.

Źródła internetowe

„Bezpieczeństwo dzieci w zakresie korzystania z Internetu i telefonu komórkowego” 2008, <https://medialnavychova.sk/prieskum-bezpecnost-deti-na-internete>, dostęp: 09.12.2019.

Nykodym N. et al., *Computer Addiction and Cyber Crime* [Uzależnienie od komputera i cyberprzestępczość] 2009, <http://nabusinesspress.homestead.com/JLAE/nykodym.pdf>, dostęp: 21.06.2019.

Varholíková J. et al., *Používanie Facebooku deťmi a adolescentmi* [Korzystanie z Facebooka przez dzieci i młodzież] 2012, http://www.vudpap.sk/sub/vudpap.sk/images/vystupyZkontraktov/2013/Spravy_z_riesenia_uloh/pouzivanie_facebooku_detmi_a_adolescentami.pdf, dostęp: 21.06.2019.

Zneužitie osobných údajov, 2018, <https://www.zodpovedne.sk/index.php/sk/ohrozenia/zneužitie-osobnych-udajov>, dostęp: 21.06.2019.

Słowa kluczowe: uzależnienie, Internet, sieci społecznościowe, „netoholizm”, grooming, cyberprzemoc, zagrożenia, ochrona danych osobowych, młodzież, dzieci, profilaktyka, diagnoza, terapia

Streszczenie

Tekst stanowi analizę zjawiska „netoholizmu” na podstawie zagranicznej literatury, szczególnie czeskiej i słowackiej, a także badań własnych. Autorzy wskazują na problemy dotyczące młodych ludzi i wyzwania w zakresie prewencji, probacji, wczesnego reagowania na uzależnienie od Internetu. Staje

się to wyzwaniem zarówno dla zmian przepisów prawa, profilaktyki, diagnozowania czy reakcji służb pomocowych, jak i realizacji funkcji wychowawczej szkoły. Autorzy proponują włączenie do programów profilaktycznych dotyczących innych uzależnień, najczęściej od alkoholu i narkotyków, również działań związanych z zapobieganiem „netoholizmowi”. Badania własne potwierdzają niepokojące wnioski z analizowanych prac, raportów i publikacji innych Autorów. Stanowi to jedynie opis i diagnozę problemu, która może skłonić do podejmowania dalszych badań, studiów, analiz, a także poszukiwania jego rozwiązań czy formułowania zaleceń. Tekst na pewno pozwolił na zdefiniowanie podstawowych pojęć, a poprzez prezentację wyników badań zainspiruje do podjęcia działań o charakterze interwencyjnym w kontekście praktyki stosowania prawa, jak i też ewentualnych jego zmian w obszarach pozwalających na prowadzenie profilaktyki, diagnozy, a także terapii i właściwej reakcji społeczeństwa na ten rodzaj uzależnienia.

Key words: addiction, Internet, social networks, netoholism, grooming, cyberbullying, threats, protection of personal data, youth, children, prevention, diagnosis, therapy

THREATS AND SYMPTOMS OF EXCESSIVE USE OF THE INTERNET BY YOUNG PEOPLE. AN ATTEMPT TO DEFINE THE PHENOMENON AND A RESEARCH REPORT

Abstract

The text is an analysis of the phenomenon of netoholism based on foreign literature, especially Czech and Slovak literature, as well as own research. The authors point out problems affecting young people and challenges in the field of prevention, probation, and early response to Internet addiction. It becomes a challenge both for changes in the law, prevention, diagnosis, or reaction of assistance services, to the implementation of the educational function of the school. The authors propose inclusion in preventive programs regarding other addictions, most often from alcohol and drugs, also activities related to the prevention of netoholism. Own research confirms disturbing conclusions from the analysed works, reports and publications of other authors. This is only a description and diagnosis of the problem, which may lead to further research, studies, analyses, as well as seeking its solutions or formulating recommenda-

tions. The text certainly allowed to define basic concepts, and through the presentation of research results it will inspire to take intervention measures in the context of the practice of applying the law, as well as its possible changes in the areas allowing prevention, diagnosis and treatment as well as proper public response to this type of addiction.

Historia artykułu:

Otrzymano: 13.06.2019   Zaakceptowano: 15.11.2019   Opublikowano: 16.12.2019

DOI: 10.5604/01.3001.0013.6104

Artykuł Oryginalny

Autor do korespondencji: Łukasz Kwadrans; adres e-mail: lukaszkwadrans@poczta.fm

---

Patrycja Stolarczyk¹

**WYWIAD ŚRODOWISKOWY KURATORA
SĄDOWEGO W SPRAWACH OPIEKUŃCZYCH
W ŚWIECIE BADAŃ AKTOWYCH**

**1. Wywiad środowiskowy kuratora sądownego
w świetle przepisów prawnych**

Umieszczenie wywiadu środowiskowego kuratora sądownego w przepisach prawnych jest nieco nieuporządkowane, ponieważ znajduje się w wielu aktach prawnych o różnych rangach. Nadto niektóre przepisy prawne dotyczące wywiadów środowiskowych w sprawach opiekuńczych zawierają odwołania do innych dotyczących *stricte* wywiadów w sprawach karnych i nakaz ich odpowiedniego stosowania, co może rodzić problemy interpretacyjne.

Podstawą przeprowadzenia wywiadu środowiskowego kuratora sądownego w sprawach opiekuńczych jest w pierwszej kolejności art. 570¹ § 1 k.p.c.², na mocy którego sąd rodzinny powinien zarządzić przeprowadzenie wywiadu środowiskowego zawsze wtedy, gdy prawidłowe rozstrzygnięcie sprawy jest uwarunkowane zebraniem obszernych informacji dotyczących małoletniego i jego środowiska. Postępowanie dowodowe ograniczone bowiem do zeznań świadków i przesłuchania uczestników postępowania jest niewystarczające w sprawach rodzinnych, z uwagi na obowiązek wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności sprawy³. Należy mieć na względzie również naczelną zasadę prawa rodzinnego, jaką jest dobro dziecka.

---

¹ Mgr Patrycja Stolarczyk, doktorantka, Katedra Prawa Rodzinnego i Prawa Nietletnich, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, adres e-mail: stolarczyk-p@wp.pl

² Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2019, poz. 1460 t.j.).

³ A. Zieliński, *Komentarz do art. 570¹*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2016, Legalis, teza 2.

Nie bez znaczenia pozostaje umiejscowienie art. 570¹ § 1 k.p.c. w przepisach ogólnych dotyczących postępowania w zakresie innych spraw rodzinnych oraz spraw opiekuńczych rozpoznawanych w trybie nieprocesowym. Ma to znaczenie z punktu widzenia zastosowania wywiadu środowiskowego jako środka dowodowego w następujących sprawach (kwalifikowanych jako inne sprawy rodzinne i opiekuńcze): sprawy z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi, sprawy o przysposobienie, sprawy o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką i dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem⁴.

Istotne znaczenie ma również art. 570¹ § 1¹ k.p.c., który został wprowadzony ustawą z dnia 12 października 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi oraz ustawy o ochronie zdrowia psychicznego⁵. Umożliwia on sądowi opiekuńczemu zarządzenie przeprowadzenia wywiadu środowiskowego kuratorowi sądowemu przed wszczęciem postępowania z urzędu, tuż po powzięciu wiadomości o zdarzeniu uzasadniającym wszczęcie takiego postępowania, w celu weryfikacji tej wiadomości. Powyższy przepis ma zastosowanie w sprawach oznaczanych w wydziałach rodzinnych i nieletnich sądów rejonowych pod sygnaturą Nmo. Stanowi znaczną wartość dowodową dla postępowań wszczętych i następnie prowadzonych w trybie art. 109 i 111 k.r.o.⁶, tj. o ograniczenie lub pozbawienie władzy rodzicielskiej.

Artykuł 570¹ § 1 k.p.c. stwarza sądowi opiekuńczemu realne możliwości ustalenia danych dotyczących małoletniego i jego środowiska, a w szczególności zachowania się, warunków wychowawczych, przebiegu nauki, sposobu spędzania wolnego czasu, kontaktów środowiskowych, a także zapoznania się z sytuacją bytową rodziny. Za pomocą wywiadu środowiskowego kuratora sądowego, sąd może zasięgnąć informacji, które pozwolą ocenić funkcjonowanie rodziny w środowisku, w której przebywa na co dzień⁷. Ma również możliwość ustalenia stosunku rodzi-

⁴ N. Krej, *Komentarz do art. 570¹*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marzałkowska-Krześ, Legalis 2018, teza 11.

⁵ Ustawa z dnia 12 października 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi oraz ustawy o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. 2017, poz. 2245).

⁶ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 2019, poz. 2086 t.j.).

⁷ N. Krej, *Komentarz do art. 570¹*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marzałkowska-Krześ, Legalis 2016, teza 1–2.

ców lub opiekunów do małoletniego, podejmowanych oddziaływań wychowawczych, stanu zdrowia i uzależnień małoletniego.

Zwrot „w szczególności” zawarty w powyższym przepisie sugeruje, że jest to katalog otwarty okoliczności, jakie mogą być ustalone w drodze wywiadu środowiskowego kuratora sądowego. Sąd rodzinny ma szerokie uprawnienia w zakresie ustalenia danych dotyczących małoletniego i jego rodziny, ponieważ może zlecić kuratorowi zgromadzenie innych informacji niż wskazane wprost w treści przepisu. Zakres informacji niezbędnych do ustalenia przez kuratora w drodze wywiadu środowiskowego zależy od rodzaju i charakteru sprawy⁸.

Fakultatywność wykorzystania dowodu z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego w sprawach opiekuńczych została wyrażona przez zwrot „sąd opiekuńczy może” w art. 570¹ § 1 k.p.c. Jednakże mając na uwadze cel postępowania opiekuńczego, jakim jest ochrona interesu małoletniego, sądy powinny zawsze zarządzać przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w sprawach opiekuńczych, ponieważ dane uzyskane w ich wyniku często są podstawą trafnego rozstrzygnięcia o ograniczeniu, zawieszeniu lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej⁹. Nie ulega więc wątpliwości, że obowiązkiem sądu opiekuńczego jest skorzystanie z przewidzianego w art. 570¹ § 1 k.p.c. środka dowodowego w celu pozyskania wiedzy o małoletnim i jego rodzinie, jeśli rodzaj i charakter sprawy uzasadniają taką potrzebę¹⁰.

Zarządzenie sądu o przeprowadzeniu wywiadu środowiskowego na podstawie art. 570¹ § 1 k.p.c. powinno zawierać określenie okoliczności, tj. niezbędnych do ustalenia w sprawie informacji lub konkretnych faktów. Decyzja sądu opiekuńczego co do aktualnych danych wymagających ustalenia w konkretnej sprawie ułatwia współpracę z właściwymi organami, jak również przyspiesza pracę kuratora sądowego, sprzyja także obowiązkowi wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy¹¹. Lepszym bowiem rozwiązaniem jest zawężenie zakresu wywiadu środowiskowego w konkretnej sprawie niż przeprowadzanie go na wszystkie możliwe okoliczności i tym samym tworzenie sprawozdania z wywiadu w formie ogólnych informacji o rodzinie.

⁸ A. Zieliński, *Komentarz do art. 570¹*, w: *Kodeks...*, red. A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2016, Legalis, teza 2.

⁹ *Ibidem*; N. Krej, *Komentarz do art. 570¹*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2019, teza 2.

¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2013 r., SNO 35/13, Legalis nr 753861.

¹¹ T. Żyznowski, *Komentarz do art. 570¹*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. T. II. Komentarz. Art. 367–729*, red. K. Piasecki, Legalis 2016, teza 4.

Status prawny kuratora sądowego reguluje Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych¹² (dalej: u.o.k.s.), która wskazuje zasady organizacji i obowiązki tej grupy zawodowej w strukturze wymiaru sprawiedliwości, ich kwalifikacje, uprawnienia, ścieżkę awansu, odpowiedzialność oraz kompetencje samorządu zawodowego kuratorów. Zgodnie z art. 1. u.o.k.s., kuratorzy realizują określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu. Termin „zadania” wskazuje na misję i posłannictwo, a także świadczy o wyższym stopniu złożoności powierzonych im obowiązków, wymagających od nich wysokich kwalifikacji i profesjonalizmu¹³.

Kuratorami sądowymi są kuratorzy zawodowi oraz kuratorzy społeczni. Kurator sądowy wykonujący orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich to kurator rodzinny. Jedynie dla odróżnienia należy wskazać, że kuratorzy sądowi wykonujący orzeczenia w sprawach karnych są kuratorami dla dorosłych. Kuratorzy rodzinni z kolei, to organ pomocniczy sądu rodzinnego, a ich celem jest współpraca z sądem rodzinnym w zakresie realizacji istoty sądownictwa rodzinnego, a więc udzielania ochrony prawnej rodzinie¹⁴.

Status kuratora rodzinnego i reguły przeprowadzania wywiadu środowiskowego reguluje również akt wykonawczy – wydany na podstawie art. 12 u.o.k.s. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych¹⁵. W § 6 tego rozporządzenia wskazano, że kurator rodzinny przeprowadzając wywiad środowiskowy, ustala okoliczności określone przez sąd lub sędziego albo kontroluje sposób wykonywania orzeczenia przez uprawnione podmioty. W § 7 określono obowiązki kuratora po przeprowadzeniu wywiadu, którymi są: sporządzenie pisemnego sprawozdania z wywiadu, złożenie sprawozdania z wy-

¹² Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2018, poz. 1014 t.j.).

¹³ A. Martuszewicz, A. Rzepniewski, *Ustawa o kuratorach sądowych. Fakty i komentarz do wybranych zasad ustrojowych kurateli sądowej*, w: *Kurator w społeczeństwie obywatelskim*, red. J. Lipski, A. Chodyra, „Biuletyn Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu” 2003, nr 7 (51), Warszawa, s. 153–154.

¹⁴ H. Haak, *Ochrona prawna udzielana przez sąd opiekuńczy*, Toruń 2002, s. 167; H. Haak, *Rola kuratora rodzinnego w realizacji ochrony prawnej udzielanej przez sąd rodzinny*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak, K. Stasiak, Warszawa 2008, s. 384.

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (Dz.U. 2014, poz. 989 t.j.).

wiadu oraz uzupełnienie wywiadu na polecenie sądu. Nadto określono, jakie informacje powinno zawierać sprawozdanie z wywiadu środowiskowego: imię i nazwisko osoby przeprowadzającej wywiad, opis wykonywanych czynności, datę przeprowadzenia wywiadu i podpis osoby przeprowadzającej wywiad. Termin składania sprawozdania został określony na 14 dni od otrzymania zarządzenia o jego przeprowadzeniu, chyba że w zarządzeniu został wyznaczony inny termin.

Ponadto dla przeprowadzenia wywiadu środowiskowego stosuje się odpowiednio § 1 ust. 1 i 2, § 2, § 3, § 4 i 7 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 2003 r. w sprawie regulaminu czynności w zakresie przeprowadzania wywiadu środowiskowego oraz wzoru kwestionariusza tego wywiadu¹⁶. Odpowiednie zastosowanie tych przepisów na gruncie prawa rodzinnego wskazuje, że wywiad środowiskowy przeprowadza się miejscu zamieszkania i pobytu osób objętych postępowaniem opiekuńczym oraz w miejscu ich pracy lub nauki. Z kolei, jeżeli osoby te mają miejsce pobytu, pracy lub nauki w miejscowości znajdującej się poza okręgiem, w którym właściwy kurator działa, możliwe jest zwrócenie się do innego odpowiedniego kuratora o przeprowadzenie wywiadu w określonym zakresie (tzw. wywiad w drodze pomocy sądowej). Kurator ma obowiązek zebrać niezbędne informacje od rodziny i sąsiadów oraz instytucji, które mogą posiadać niezbędną wiedzę na temat osób objętych postępowaniem opiekuńczym. Wywiad może być przeprowadzony w godzinach od 6.00 do 22.00. Natomiast przed przystąpieniem do zbierania informacji, kurator powinien okazać legitymację służbową oraz poinformować osoby udzielające informacji o nazwie i adresie organu zarządzającego przeprowadzenie wywiadu oraz o jego celu. W § 7 wyżej wskazanego rozporządzenia wskazano termin przeprowadzenia wywiadu środowiskowego, tj. 14 dni od dnia otrzymania zarządzenia o jego przeprowadzeniu, chyba że sąd wyznaczył inny termin.

Załącznik do wyżej wskazanego rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości zawiera wzór kwestionariusza wywiadu środowiskowego, który obejmuje następujące informacje do uzupełnienia: oznaczenie podmiotu, któremu zlecono przeprowadzenie wywiadu środowiskowego, imię i nazwisko osoby przeprowadzającej wywiad, sygnatura akt sprawy, data i miejsce przeprowadzenia wywiadu. Kolejne informacje dotyczą osób objętych postępowaniem

---

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 2003 r. w sprawie regulaminu czynności w zakresie przeprowadzania wywiadu środowiskowego oraz wzoru kwestionariusza tego wywiadu (Dz.U. nr 108, poz. 1018).

i są to: imię i nazwisko, imiona rodziców, data i miejsce urodzenia, wykształcenie, zawód, praca zawodowa. Następny punkt uwzględnia charakterystykę środowiska osób objętych postępowaniem, z uwzględnieniem warunków bytowych rodziny. Kolejna informacja to charakterystyka środowiska szkolnego małoletniego, z uwzględnieniem wyników nauczania i trudności wychowawczych, a następna – stanu zdrowia osób objętych postępowaniem. Ostatni z punktów to własne spostrzeżenia i konkluzje osoby sporządzającej wywiad. Wzór kwestionariusza wywiadu środowiskowego jest uniwersalny dla każdego przypadku, ponieważ jego zadanie to stanowienie punktu wyjścia dla każdego wywiadu środowiskowego kuratora sądowego z możliwością indywidualnego dopasowania do konkretnej sprawy.

Wzór legitymacji kuratora rodzinnego, którą jest on obowiązany okazać przed rozpoczęciem wywiadu środowiskowego, został określony w zarządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2002 r. w sprawie określenia wzorów legitymacji kuratora zawodowego, aplikanta kuratorskiego oraz legitymacji kuratora społecznego¹⁷. W legitymacji powinny znaleźć się m.in.: fotografia kuratora, oznaczenie sądu, w którym wykonuje zadania, miejscowość i data wydania legitymacji, stopień służbowy, podpis prezesa sądu okręgowego lub rejonowego.

Aktem wykonawczym do u.o.k.s. jest również rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie wynagrodzeń kuratorów zawodowych i aplikantów kuratorskich¹⁸, które określa szczegółowe zasady wynagradzania kuratorów zawodowych i aplikantów kuratorskich, mnożniki wynagrodzenia, stawki dodatków oraz okoliczności uzasadniające przyznanie kuratorom zawodowym dodatku specjalnego.

Niestety wywiady środowiskowe w żaden sposób nie są wliczane do standardów obciążenia pracą kuratorów, co zostało wprost uregulowane rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2003 r. w sprawie standardów obciążenia pracą kuratora zawodowego¹⁹. Jak wskazano w § 2 powyższego rozporządzenia, standardy obciążenia pracą kuratorów zawodowych nie obejmują przeprowadzania wywiadów środowiskowych oraz obecności przy kontaktach rodziców z dziećmi ustalonych przez sąd opiekuńczy.

---

¹⁷ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2002 r. w sprawie określenia wzorów legitymacji kuratora zawodowego, aplikanta kuratorskiego oraz legitymacji kuratora społecznego (Dz. Urz. MS nr 3, poz. 14).

¹⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie wynagrodzeń kuratorów zawodowych i aplikantów kuratorskich (Dz.U. 2016, poz. 1547 t.j.).

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2003 r. w sprawie standardów obciążenia pracą kuratora zawodowego (Dz.U. nr 116, poz. 1100).

Oznacza to, że realne obciążenie pracą kuratorów jest znacznie wyższe niż to wynikające z przepisów prawnych. Jedynie przykładowo można wskazać, że w 2016 r. kuratorzy zawodowi przeprowadzili 281 761, a kuratorzy społeczni 33 172 wywiadów środowiskowych. W przeliczeniu na poszczególnych pracowników średnio na jeden etat kuratora zawodowego przypada ponad 142 wywiady środowiskowe rocznie, wg danych z 2016 r.²⁰

2. Analiza i prezentacja wyników badań aktowych dotyczących wywiadu środowiskowego kuratora sądowego w sprawach opiekuńczych

2.1. Cel, zakres badań i metodologia

Celem drugiej części artykułu jest przedstawienie wyników badań dotyczących przeprowadzania dowodu z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego przez sąd opiekuńczy w sprawach o ingerencję sądu we władzę rodzicielską. Badania te, w dalszej części pracy, będą nazywane „badaniami własnymi”. Autorka w tej części artykułu skupia się m.in. na czasie oczekiwania sądu na przeprowadzenie wywiadu środowiskowego przez kuratora sądowego w poszczególnych sprawach, charakterystyce sprawozdania z wywiadu środowiskowego, osobach, z którymi wywiad jest przeprowadzony i innych istotnych okolicznościach.

Do opracowania niniejszego artykułu posłużono się materiałem badawczym w postaci 300 akt sądowych w sprawach o ograniczenie, zawieszenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej. Badaniem zostały objęte losowo wybrane sprawy prawomocnie rozpoznane w okresie od stycznia 2016 r. do lipca 2018 r. przez następujące sądy: Sąd Rejonowy w Radzynie Podlaskim, Sąd Rejonowy w Wołominie, Sąd Rejonowy w Legionowie, Sąd Rejonowy dla Warszawy Mokotowa w Warszawie, Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi-Południe w Warszawie, Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie.

Narzędziem badawczym, jakim się posłużono, był opracowany kwestionariusz do badania akt sądowych, zawierający następujące działy: informacje wstępne (czas trwania postępowania i inicjatorzy jego wszczęcia), informacje dotyczące rodziców, informacje dotyczące małoletnich, informacje dotyczą-

---

²⁰ Dane: Ministerstwo Sprawiedliwości, MS-S40 Sprawozdanie z działalności kuratorskiej służby sądowej za rok 2016, Zespoły Kuratorskiej Służby Sądowej – Polska.

ce opinii Opiniodawczego Zespołu Sądowych Specjalistów²¹, informacje dotyczące wywiadu środowiskowego kuratora sądowego, informacje dotyczące innych dowodów przeprowadzonych w sprawie, ocena autorki badań.

Wskazany wyżej kwestionariusz zawierał dwa załączniki: pierwszy z nich to odpowiednik działu dotyczącego opinii OZSS, drugi natomiast stanowił korelat działu dotyczącego wywiadu środowiskowego kuratora sądowego. Wskazane załączniki zostały wykorzystane w sprawach, w których sąd przeprowadził dowód z więcej niż jednej opinii OZSS lub więcej niż jednego wywiadu środowiskowego, na których analizę nie pozwalały ramy kwestionariusza. Konieczne zatem było badanie dodatkowych opinii biegłych i wywiadów środowiskowych przy wykorzystaniu załączników odpowiadających treścią poszczególnym działom kwestionariusza.

W niniejszym artykule zaprezentowane zostaną wyniki badań własnych z działu dotyczącego wywiadów środowiskowych kuratorów sądowych oraz niektóre wybrane informacje wstępne, mające na celu wprowadzenie do tematu.

2.2. Hipotezy badawcze

Głównymi problemami badawczymi niniejszego artykułu są okoliczności dotyczące sposobu uzyskania informacji przez kuratora sądowego w drodze wywiadu środowiskowego w sprawach opiekuńczych, w tym m.in.: czas oczekiwania sądu na sprawozdanie z wywiadu środowiskowego; zakres zagadnień wskazanych kuratorowi przez sąd w zarządzeniu przeprowadzenia wywiadu środowiskowego; osoby, z którymi kurator sądowy przeprowadza wywiad środowiskowy, jak również sam rodzaj informacji zawartych w sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego.

Przystępując do badania przyjęto następujące hipotezy badawcze:

1. Wywiad środowiskowy kuratora sądowego to najczęściej przeprowadzany dowód w sprawach o ingerencję sądu we władzę rodzicielską.
2. Czas oczekiwania sądu opiekuńczego na sprawozdanie z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego wynosi maksymalnie 14 dni.
3. Kurator sądowy rzadko przeprowadza wywiad środowiskowy z ojcem małoletniego objętego postępowaniem opiekuńczym.
4. Sąd opiekuńczy zazwyczaj nie wskazuje okoliczności, które kurator sądowy powinien ustalić w toku przeprowadzania wywiadu środowiskowego.

---

²¹ Dalej: OZSS.

- Większość sprawozdań z wywiadów środowiskowych kuratorów sądowych zawiera sugestie co do sposobu rozstrzygnięcia przez sąd sprawy opiekuńczej.

2.3. Podstawowe informacje dotyczące postępowania opiekuńczego w badanych sprawach

Prawidłowa analiza i prezentacja wyników badań aktowych dotyczących wywiadu środowiskowego kuratora sądowego w sprawach opiekuńczych wymaga w pierwszej kolejności przedstawienia podstawowych, ogólnych informacji dotyczących tych postępowań.

W większości prezentowanych tabel w niniejszym podpunkcie 100% stanowi liczba 300 spraw sądowych, których akta zbadano. W pozostałych przypadkach, gdzie zastosowanie takiego sposobu liczenia danych rozmyślałoby rzeczywiste wyniki badań, wykorzystano inne przeliczniki procentowe. W takich sytuacjach informacja o tym, jaka liczba w danej tabeli stanowi 100% została szerzej objaśniona w opisie tabeli oraz zawarta w uwagach do tabeli.

Tabela 1. Rodzaj badanych spraw

Rodzaj badanych spraw	Badane sprawy w liczbach bezwzględnych (w procentach)
Ograniczenie władzy rodzicielskiej	237 (79%)
Zawieszenie władzy rodzicielskiej	2 (0,7%)
Pozbawienie władzy rodzicielskiej	61 (20,3%)
Ogółem	300 (100%)

Źródło: Badania własne.

Mając na uwadze specyfikę postępowania opiekuńczego, sprawy stanowiące przedmiot badań aktowych podzielono z uwagi na ich charakter. Pierwszą kategorię spraw określono mianem spraw o ograniczenie władzy rodzicielskiej (237 spraw), drugą skonkretyzowano jako sprawy o pozbawienie władzy rodzicielskiej (61 spraw), a trzecią scharakteryzowano jako sprawy o zawieszenie władzy rodzicielskiej (2 sprawy). Mimo małej liczby spraw o zawieszenie władzy rodzicielskiej, nie pominięto tego typu

rozstrzygnięcia, z uwagi na konieczność zobrazowania częstotliwości zapadania orzeczeń w tym zakresie w wydziałach rodzinnych i nieletnich sądów rejonowych i idących za tym wniosków.

Tabela 2. Czas trwania postępowania opiekuńczego w badanych sprawach

Czas trwania postępowania opiekuńczego	Badane sprawy			Ogółem
	Ograniczenie władzy rodzicielskiej	Zawieszenie władzy rodzicielskiej	Pozbawienie władzy rodzicielskiej	
Do 1 (jednego) miesiąca	15 (5%)	0	3 (1%)	18 (6%)
Ponad 1 miesiąc do 2 miesięcy	42 (14%)	0	6 (2%)	28 (16%)
Ponad 2 miesiące do 3 miesięcy	62 (20,7%)	0	12 (4%)	74 (24,7%)
Ponad 3 miesiące do 6 miesięcy	72 (24%)	2 (0,7%)	25 (8,3%)	99 (33%)
Ponad 6 miesięcy do 1 roku	40 (13,3%)	0	13 (4,3%)	53 (17,6%)
Powyżej 1 roku	6 (2%)	0	2 (0,7%)	8 (2,7%)
Ogółem	237 (79%)	2 (0,7%)	61 (20,3%)	300 (100%)

Źródło: Badania własne.

Przyjęto, że czas trwania postępowania opiekuńczego to okres od dnia wpływu do sądu wniosku o wszczęcie postępowania opiekuńczego (jeśli postępowanie zostało zainicjowane na wniosek) lub od dnia podjęcia przez sąd pierwszej czynności procesowej (jeśli postępowanie zostało wszczęte z urzędu) do daty wydania orzeczenia w przedmiocie ingerencji sądu we władzę rodzicielską. Z powyższej tabeli (nr 2) wynika, że większość spraw o ograniczenie, zawieszenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej trwała od ponad 3 do 6 miesięcy (33%). Duży odsetek stanowiły także sprawy trwające od ponad 2 do 3 miesięcy (24,7%). Zastanawiająca jest duża liczba spraw, w których czas procedowania wynosił powyżej 6 miesięcy do 1 roku (17,6%). Zdarzały się nawet postępowania trwające ponad 1 rok (2,7%), a dwie spośród spraw

w tej grupie trwały ponad 2 lata. Pozytywnie należy ocenić postępowania opiekuńcze, których czas trwania wynosił ponad 1 miesiąc do 2 miesięcy (16%). Pod wątpliwość wypada jednak poddać sprawy trwające do 1 miesiąca (6%), bowiem tak krótki czas postępowania może spowodować niedokładne i mało wnikliwe rozpoznanie problemów danej rodziny.

Tabela 3. Zestawienie dowodów przeprowadzonych przez sąd opiekuńczy w badanych sprawach

Dowody przeprowadzone przez sąd opiekuńczy	Badane sprawy			Ogółem*
	Ograniczenie władzy rodzicielskiej	Zawieszenie władzy rodzicielskiej	Pozbawienie władzy rodzicielskiej	
Dowód z dokumentu	215 (71,7%)	2 (0,7%)	60 (20%)	277 (92,3%)
Zeznania świadków	52 (17,3%)	2 (0,7%)	35 (11,7%)	89 (29,7%)
Wywiad środowiskowy kuratora sądowego	235 (78,3%)	2 (0,7%)	59 (19,7%)	296 (98,7%)
Opinia OZSS	23 (7,7%)	0	7 (2,3%)	30 (10%)
Dokumentacja medyczna	48 (16%)	2 (0,7%)	12 (4%)	62 (20,7%)
Opinia szkoły	83 (27,7%)	1 (0,3%)	8 (2,7%)	92 (30,7%)
Opinia OPS	69 (23%)	0	9 (3%)	78 (26%)
Opinia PCPR	17 (5,7%)	1 (0,3%)	7 (2,3%)	25 (8,3%)
Notatka służbowa Policji	103 (34,3%)	0	14 (4,7%)	117 (39%)
Dowód z akt innej sprawy	108 (36%)	2 (0,7%)	22 (7,3%)	132 (44%)
Przesłuchanie stron	187 (62,3%)	2 (0,7%)	48 (16%)	237 (79%)
Inne	20 (6,7%)	2 (0,7%)	7 (2,3%)	29 (9,7%)

* Procenty nie sumują się do 100, ponieważ w jednej sprawie mogło być przeprowadzonych kilka dowodów.

Źródło: Badania własne.

Z analizy danych zawartych w tabeli nr 3 wynika, że w sprawach o ograniczenie, zawieszenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej standardem było przeprowadzanie dowodu z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego (98,7%) oraz dowodu z dokumentu (92,3%), w tym zwłaszcza z odpisów skróconych aktu urodzenia dzieci, aktu małżeństwa i zgonu. Często sąd korzystał również z dowodu z przesłuchania stron (79%). Można było zauważyć tendencję do dążenia do przesłuchania stron w każdej badanej sprawie, jednakże w wielu z nich było to niemożliwe, z uwagi na niestawiennictwo rodziców bądź reprezentowanie jego z rodziców przez kuratora dla nieznanego z miejsca pobytu. Dowód z akt innej sprawy (karnej, rozwodowej, alimentacyjnej, dotyczącej ustalenia pochodzenia dziecka, skierowania rodzica na przymusowe leczenie odwykowe itp.) został przeprowadzony w 44%, a w 39% badanych spraw wykorzystano notatki służbowe Policji (najczęściej dotyczące Niebieskiej Karty). Opinia szkoły i opinia Ośrodka Pomocy Społecznej stanowiły dowód odpowiednio w 30,7% i 26% badanych spraw. Z kolei dowód z zeznań świadków występował w 29,7%, a dokumentacja medyczna zaledwie w 20,7% spraw opiekuńczych. Bardzo rzadko sąd opiekuńczy korzystał z dowodu z opinii OZSS (10%) oraz opinii PCPR (8,3%). Inne dowody (9,7%) przeprowadzone w badanych sprawach o ograniczenie, zawieszenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej to: fotografie, wydruki korespondencji e-mail, sms, listy, dyplomy, bilety do kina, zaświadczenia o zarobkach, zaświadczenia o zatrudnieniu. W jednej sprawie rodzic wnioskował o przeprowadzenie dowodu z nagrań, które dotyczyły zachowania drugiego rodzica wobec dziecka, jednak sąd nie dopuścił tego dowodu. Podsumowując, niestety należy stwierdzić, że prowadzone przez sąd opiekuńczy postępowania dowodowe były w większości niepełne. Można zauważyć tendencję do wykorzystywania przez sądy w pierwszej kolejności dowodu z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego.

Z analizy danych zawartych w tabeli nr 4 wynika, że na 217 spraw (100%), w których zapadło rozstrzygnięcie o ograniczeniu władzy rodzicielskiej, najczęściej stosowanym przez sąd rodzinny sposobem tego ograniczenia było poddanie wykonywania władzy rodzicielskiej pod stały nadzór kuratora (82,8%). W 41,9% tego rodzaju spraw wydano wyżej wskazane orzeczenie wobec obojga rodziców, w 21,6% wobec matki, zaś w 19,3% wobec ojca. Sąd ograniczając władzę rodzicielską przez nadzór kuratora w 180 badanych sprawach w większości spraw wskazywał częstość składania sprawozdań z nadzoru przez kuratora w następujących okresach czasu: raz na trzy miesiące (56,1%), raz na jeden miesiąc (12,2%), raz na sześć

miesiący (8,9%), raz na dwa miesiące (7,8%), raz na dwa tygodnie (0,5%). Ciekawym rozstrzygnięciem było ograniczenie władzy rodzicielskiej przez poddanie jej wykonywania pod stały nadzór kuratora z określeniem częstotliwości składania sprawozdań na żądanie sądu (14,4%).

Tabela 4. Treść rozstrzygnięcia sądu opiekuńczego w badanych sprawach

Rodzaj rozstrzygnięcia sądu opiekuńczego w badanych sprawach*	Podmioty, których dotyczyło rozstrzygnięcie sądu opiekuńczego**		
	Oboje rodzice	Matka	Ojciec
Ograniczenie władzy rodzicielskiej przez nadzór kuratora sądowego	91 (41,9%)	47 (21,6%)	42 (19,3%)
Ograniczenie władzy rodzicielskiej przez zobowiązanie rodziców do określonego postępowania	56 (25,8%)	22 (10,1%)	64 (29,5%)
Ograniczenie władzy rodzicielskiej przez umieszczenie w pieczy zastępczej	10 (4,6%)	8 (3,7%)	1 (0,5%)
Ograniczenie władzy rodzicielskiej do współdecydowania o istotnych sprawach dziecka	0	2 (0,9%)	9 (4,1%)
Ograniczenie władzy rodzicielskiej do prawa informacji o istotnych sprawach dziecka	0	1 (0,5%)	8 (3,7%)
Zawieszenie władzy rodzicielskiej	0	1 (25%)	3 (75%)
Pozbawienie władzy rodzicielskiej	11 (18,6%)	4 (6,8%)	44 (74,6%)
Umorzenie postępowania	20 (100%)	0	0

* 100% stanowią liczby 217, 4, 59, 20, tj. ogół spraw, w których zapadły rozstrzygnięcia: o ograniczeniu władzy rodzicielskiej, o zawieszeniu władzy rodzicielskiej, o pozbawieniu władzy rodzicielskiej, inne rozstrzygnięcia (o umorzeniu postępowania i o oddaleniu wniosku).

** Procenty nie sumują się do 100 w przypadku spraw o ograniczenie władzy rodzicielskiej, ponieważ wobec każdego z rodziców mogło zapaść kilka różnych rozstrzygnięć o ograniczeniu władzy rodzicielskiej (np. wobec obojga rodziców orzeczono ograniczenie władzy rodzicielskiej w postaci poddania jej wykonywania pod stały nadzór kuratora w stosunku do jednego dziecka, a ograniczenie władzy rodzicielskiej przez umieszczenie w pieczy zastępczej pozostałych dzieci).

Źródło: Badania własne.

W 65,4% spraw z rozstrzygnięciem o ograniczeniu władzy rodzicielskiej sąd zobowiązał oboje rodziców (25,8%), matkę (10,1%) lub ojca (29,5%), do określonego postępowania. W tej grupie można wyróżnić zobowiązania do działania oraz do zaniechania. W pierwszej podgrupie mieszczą się zobowiązania do: podjęcia pracy zarobkowej, systematycznego łożenia na dziecko, zapewnienia małoletnim opieki podczas wyjazdu za granicę, zapewnienia małoletnim właściwej opieki lekarskiej, leczenia małoletniego, kontroli obowiązku szkolnego, kontaktu ze szkołą, regularnego sprawdzania zeszytów i książek małoletnich, pomocy dziecku przy lekcjach, pomocy małoletniemu w opanowaniu języka polskiego, dbania o właściwą atmosferę wychowawczą, współpracy z asystentem rodziny, uczestniczenia w zajęciach szkoły dla rodziców, konsultacji dziecka w Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej, podjęcia terapii rodzinnej, poprawy warunków bytowych rodziny, uwrażliwienia na potrzeby dzieci. W zakresie drugiej podgrupy sąd zobowiązał do: powstrzymania się od używania narkotyków, powstrzymania się od nadużywania alkoholu, zaniechania przemocy wobec członków rodziny, zaniechania wszczynania awantur. Relatywnie nietypowym rozstrzygnięciem sądu na tle badanych spraw było poddanie wykonywania zobowiązania nałożonego na danego rodzica przez sąd pod nadzór asystenta rodziny i składanie przez niego sprawozdań do sądu. Taka praktyka została zauważona zaledwie w kilku badanych sprawach i może stanowić ciekawe rozwiązanie w zakresie odciążenia kuratorów rodzinnych od nadmiaru obowiązków w ich pracy, o ile asystenci rodziny okażą się kompetentni do wyznaczonych im przez sąd zadań. Ponadto, takie rozstrzygnięcie jest trafne, jeśli asystent rodziny współpracuje już z daną rodziną, a nie został wyznaczony jedynie do kontroli wykonywania przez rodziców zobowiązań nałożonych na nich przez sąd. Jedynie w 19 sprawach (8,8%) zastosowano ograniczenie władzy rodzicielskiej przez umieszczenie dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej lub w rodzinie zastępczej. Epizodyczny charakter miały zaś orzeczenia o ograniczeniu władzy rodzicielskiej do współdecydowania o istotnych sprawach dziecka (5%) lub do prawa informacji o istotnych sprawach dziecka (4,2%).

Rozstrzygnięcia o pozbawieniu władzy rodzicielskiej zapadły z kolei w 59 sprawach (100%), co stanowiło 19,7% ogółu badanych spraw. Sąd orzekł o pozbawieniu władzy rodzicielskiej obojga rodziców w 18,6% spraw, matki w 6,8% spraw, a ojca aż w 74,6% spraw zakończonych pozbawieniem władzy rodzicielskiej. W 4 sprawach (100%) sąd orzekł zawieszenie władzy rodzicielskiej wobec jednego z rodziców (25% wobec matki, 75%

wobec ojca). Inne rozstrzygnięcia (20 spraw) to: umorzenie postępowania (17 spraw) i oddalenie wniosku (3 sprawy).

2.4. Informacje dotyczące wywiadu środowiskowego w badanych sprawach

Jak wynika z przeprowadzonych badań własnych, dowód z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego został przeprowadzony w 296 badanych sprawach, co oznacza, że zaledwie w 2 sprawach o ograniczenie i w 2 sprawach o pozbawienie władzy rodzicielskiej sąd nie dysponował sprawozdaniem z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego. Wywiady środowiskowe w badanych sprawach były przeprowadzane zarówno przez kuratorów społecznych, jak i przez kuratorów zawodowych – mniej więcej w równych proporcjach. Każde sprawozdanie z wywiadu środowiskowego przeprowadzonego przez kuratora społecznego zostało zatwierdzone przez kuratora zawodowego.

W większości przedstawionych w niniejszym podpunkcie tabel 100% stanowi liczba 336, tj. ogół wszystkich wywiadów przeprowadzonych w badanych sprawach. Wskazana liczba wskazuje, iż sąd mógł wykorzystać w jednej sprawie więcej niż jeden wywiad środowiskowy. W pozostałych przypadkach, gdzie wykorzystano inne przeliczniki procentowe, informacja o tym, jaka liczba w danej tabeli stanowi 100%, została zawarta w uwagach do tabeli. W przypadkach, gdzie przyporządkowano więcej niż jedną informację do jednego wywiadu, procenty te nie sumują się do 100 (każdy taki przypadek wskazano w uwagach pod tabelą).

Tabela 5. Czas oczekiwania sądu na sprawozdanie z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego

Czas oczekiwania sądu na sprawozdanie z wywiadu środowiskowego	Badane sprawy			Ogółem
	Ograniczenie władzy rodzicielskiej	Zawieszenie władzy rodzicielskiej	Pozbawienie władzy rodzicielskiej	
Do 7 dni	36 (10,7%)	2 (0,6%)	3 (0,9%)	41 (12,2%)
Powyżej 7 do 14 dni	61 (18,2%)	0	17 (5%)	78 (23,2%)

Powyżej 14 do 30 dni	115 (34,2%)	0	27 (8%)	142 (42,2%)
Powyżej 1 do 2 miesięcy	46 (13,7%)	0	12 (3,6%)	58 (17,3%)
Powyżej 2 do 3 miesięcy	3 (0,9%)	0	4 (1,2%)	7 (2,1%)
Powyżej 3 miesięcy	5 (1,5%)	0	5 (1,5%)	10 (3%)
Ogółem	266 (79,2%)	2 (0,6%)	68 (20,2%)	336 (100%)

Źródło: Badania własne.

Z analizy danych zawartych w powyższej tabeli (nr 5) wynika, że w większości przypadków czas oczekiwania sądu na sprawozdanie z wywiadu środowiskowego przeprowadzonego przez kuratora sądowego wynosił powyżej 14 do 30 dni (42,2%). Znaczna liczba wywiadów środowiskowych została przeprowadzona w terminie powyżej 7 do 14 dni (23,2%) oraz powyżej 1 do 2 miesięcy (17,3%). Do rzadkości należały wywiady przeprowadzone w czasie do 7 dni (12,2%). Epizodyczny charakter miały sprawozdania z wywiadów środowiskowych przesłane do sądu w czasie powyżej 2 do 3 miesięcy (2,1%) oraz powyżej 3 miesięcy (3%). Sąd zazwyczaj wyznaczał kuratorom sądowym czas na przeprowadzenie wywiadu środowiskowego w terminie 7 lub 14 dni. Podkreślić należy, że jedynie sprawozdania z wywiadów zleconych w trybie pilnym (do 7 dni) zostały sporządzone we wskazanym okresie. Dotyczyły one przede wszystkim spraw nagłego zagrożenia dobra dzieci objętych postępowaniem, co stanowiło motywację do szybkiego rozpoznania sprawy.

Tabela 6. Zestawienie osób objętych wywiadem środowiskowym przeprowadzonym przez kuratora sądowego

Osoby, z którymi kurator przeprowadził wywiad środowiskowy	Badane sprawy			Ogółem*
	Ograniczenie władzy rodzicielskiej	Zawieszenie władzy rodzicielskiej	Pozbawienie władzy rodzicielskiej	
Matka	219 (65,2%)	2 (0,6%)	50 (14,9%)	271 (80,6%)
Ojciec	108 (32,1%)	0	27 (8%)	135 (40,1%)

Małoletni	80 (23,8%)	0	14 (4,2%)	94 (28%)
Dziadkowie małoletnich	55 (16,4%)	0	14 (4,2%)	69 (20,6%)
Dalsza rodzina	10 (3%)	0	8 (2,4%)	18 (5,4%)
Sąsiedzi	41 (12,2%)	1 (0,3%)	9 (2,7%)	51 (15,2%)
Kurator	17 (5%)	0	5 (1,5%)	22 (6,5%)
Pracownicy opieki społecznej	71 (21,1%)	1 (0,3%)	14 (4,2%)	86 (25,6%)
Pracownicy instytucji opiekuńczych	4 (1,2%)	0	2 (0,6%)	6 (1,8%)
Funkcjonariusze Policji	26 (7,7%)	0	2 (0,6%)	28 (8,3%)
Pracownicy szkoły	38 (11,3%)	1 (0,3%)	7 (2,1%)	46 (13,7%)
Konkubenci rodziców	6 (1,8%)	0	7 (2,1%)	13 (3,9%)
Inne osoby	10 (3%)	0	3 (0,9%)	13 (3,9%)

* Procenty nie sumują się do 100, ponieważ jeden wywiad środowiskowy mógł być przeprowadzany z kilkoma osobami.

Źródło: Badania własne.

Z powyższej tabeli (nr 6) wynika, że w sprawach o ograniczenie, zawieszenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej wywiad środowiskowy najczęściej przeprowadzano z matką małoletniego (80,6%), z ojcem małoletniego (40,1%) oraz z małoletnim (28%). Znaczna była także liczba wywiadów środowiskowych przeprowadzonych z pracownikami opieki społecznej (25,6%), z dziadkami małoletnich (20,6%), z sąsiadami rodziny (15,2%) oraz z pracownikami szkoły (13,7%). Niewielki odsetek stanowiły natomiast sprawy, w których wywiady środowiskowe przeprowadzono z funkcjonariuszami Policji (8,3%), z kuratorami sądowymi prowadzącymi nadzór w sprawach karnych (6,5%) oraz z dalszą rodziną (5,4%). Epizodyczny charakter miały wywiady środowiskowe przeprowadzone z konkubentami rodziców (3,9%) oraz z pracownikami instytucji opiekuńczych (1,8%). Inne osoby (3,9%), które brały udział w wywiadzie środowiskowym kuratora sądowego, to: duchowni, kandydaci na rodzinę

zastępczą, psycholog i ojczym małoletniego. Należy wskazać, iż dane zawarte w tabeli 6 zostały ustalone na podstawie informacji podanych przez kuratorów sądowych w sprawozdaniach z wywiadów środowiskowych o osobach, z którymi przeprowadzili wywiad. Zdarzało się, iż kuratorzy wskazywali tylko jedną osobę, a z treści sprawozdania wynikało, iż rozmowa została przeprowadzona też z innymi osobami, jednakże nie uwzględniono tego w powyższej tabeli, z uwagi na występujące jedynie prawdopodobieństwo, a nie pewność danych.

Tabela 7. Zakres zagadnień wskazanych przez sąd kuratorom sądowym w zarządzeniu przeprowadzenia wywiadu środowiskowego

Zagadnienie wskazane przez sąd kuratorom sądowym w zarządzeniu przeprowadzenia wywiadu środowiskowego	Badane sprawy			Ogółem
	Ograniczenie władzy rodzicielskiej	Zawieszenie władzy rodzicielskiej	Pozbawienie władzy rodzicielskiej	
Sytuacja opiekuńczo-wychowawcza	5 (1,5%)	0	2 (0,6%)	7 (2,1%)
Sytuacja osobista, materialna i ewentualne nałogi rodziców	5 (1,5%)	0	12 (3,6%)	17 (5%)
Tryb życia rodziców	1 (0,3%)	0	0	1 (0,3%)
Na okoliczność złożonego wniosku	0	0	5 (1,5%)	5 (1,5%)
Zasadność umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej	2 (0,6%)	0	0	2 (0,6%)
Zasadność ingerencji sądu we władzę rodzicielską	5 (1,5%)	0	0	5 (1,5%)
Brak pytań	248 (73,8%)	2 (0,6%)	49 (14,6%)	299 (89%)
Ogółem	266 (79,2%)	2 (0,6%)	68 (20,2%)	336 (100%)

Źródło: Badania własne.

Z analizy danych zawartych w tabeli nr 7 wynika, że w większości spraw sąd nie wskazał kuratorom sądowym zakresu zagadnień w zarządzeniu przeprowadzenia wywiadu środowiskowego (91,9%). Zaledwie w 2,1% przypadków sąd zarządził przeprowadzenie wywiadu środowiskowego kuratorowi sądowemu na okoliczność sytuacji opiekuńczo-wychowawczej, także w 2,1% wywiadów na okoliczność sytuacji osobistej, materialnej i ewentualnych nałogów rodziców. W 5 zleceniach wywiadu środowiskowego (1,5%) pojawiło się stwierdzenie „na okoliczność złożonego wniosku”. W takiej samej liczbie wywiadów środowiskowych (1,5%) sąd skierował do kuratorów rodzinnych pytanie o zasadność ingerencji we władzę rodzicielską, w następującej formie: „Czy konieczna jest ingerencja sądu we władzę rodzicielską?”. W 2 sprawach pojawiło się pytanie o zasadność umieszczenia małoletnich w rodzinie zastępczej (0,6%), a w 1 sprawie o tryb życia rodziców (0,3%).

Tabela 8. Informacje znajdujące się sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego w badanych sprawach

Informacje znajdujące się w sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego		Badane sprawy			Ogółem*
		Ograniczenie władzy rodzicielskiej	Zawieszenie władzy rodzicielskiej	Pozbawienie władzy rodzicielskiej	
Dane personalne osób objętych postępowaniem		249 (74,1%)	2 (0,6%)	55 (16,4%)	306 (91,1%)
Szczegółowa charakterystyka rodziców	Wiek	250 (74,4%)	2 (0,6%)	64 (19%)	316 (94%)
	Wykształcenie	225 (67%)	2 (0,6%)	59 (17,5%)	286 (85,1%)
	Źródła utrzymania	217 (64,6%)	2 (0,6%)	53 (15,8%)	272 (81%)
	Wysokość wynagrodzenia	128 (38,1%)	1 (0,3%)	16 (4,8%)	145 (43,2%)
	Stan zdrowia	168 (50%)	2 (0,6%)	31 (9,2%)	201 (59,8%)
	Informacje o karalności	165 (49,1%)	1 (0,3%)	25 (7,4%)	191 (56,8%)

Szcze- gólowa cha- rakte- rystyka mało- letnie- go	Wiek	258 (76,8%)	2 (0,6%)	68 (20,2%)	324 (96,4%)
	Informacje dotyczące szkoły	231 (68,7%)	2 (0,6%)	64 (19%)	297 (88,4%)
	Zajęcia poza- lekcyjne	64 (19%)	2 (0,6%)	13 (3,9%)	79 (23,5%)
	Stan zdrowia	181 (53,9%)	2 (0,6%)	7 (2,1%)	190 (56,5%)
	Zaintereso- wania	48 (14,3%)	1 (0,3%)	5 (1,5%)	54 (16,1%)
Charakterystyka in- nych osób ze środowi- ska małego		78 (23,2%)	1 (0,3%)	13 (3,9%)	92 (27,4%)
Sytu- acja bytowa rodzi- ny	Warunki mieszkanie- we	242 (72%)	2 (0,6%)	43 (12,8%)	287 (85,4%)
	Sytuacja finansowa	188 (55,9%)	2 (0,6%)	38 (11,3%)	228 (67,8%)
	Stan cywilny rodziców małego	211 (62,8%)	1 (0,3%)	59 (17,5%)	271 (80,6%)
	Problemy rodziny	199 (59,2%)	2 (0,6%)	37 (11%)	238 (70,8%)
Kon- takty śro- dowi- skowe mało- letnie- go	Problemy wychowaw- cze, jakie sprawia ma- ły	74 (22%)	0	2 (0,6%)	76 (22,6%)
	Środowisko rówieśników małego	33 (9,8%)	0	2 (0,6%)	35 (10,4%)
Stosunek rodziców do małego, w tym podejmowane oddzia- ływanie wychowawcze		195 (58%)	2 (0,6%)	58 (17,3%)	255 (75,9%)

* Procenty nie sumują się do 100, ponieważ jeden wywiad mógł zawierać kilka informacji.

Źródło: Badania własne.

Z powyższej tabeli (nr 8) wynika, że w większości sprawozdań z wywiadów środowiskowych znajdowały się takie informacje, jak: dane personalne osób objętych postępowaniem (91,1%), wiek małoletnich (96,4%), wiek rodziców (94%), informacje dotyczące szkoły małoletnich (88,4%), warunki mieszkaniowe (85,4%), wykształcenie rodziców (85,1%), źródło utrzymania rodziców (81%), stan cywilny rodziców małoletniego (80,6%). Bardzo często sprawozdania z wywiadów środowiskowych zawierały także informacje o: stosunku rodziców do małoletniego, w tym podejmowanych oddziaływań wychowawczych (75,9%), problemach rodziny (70,8%), sytuacji finansowej rodziny (67,8%), stanie zdrowia rodziców (59,8%), karalności rodziców (56,8%), stanie zdrowia małoletnich (56,5%). Wysokość wynagrodzenia rodziców (43,2%), charakterystyka innych osób ze środowiska małoletnich (27,4%), zajęcia pozalekcyjne małoletnich (23,5%) oraz problemy wychowawcze, jakie sprawiał małoletni (22,6%), zostały wskazane w mniej niż połowie sprawozdań z wywiadu środowiskowego. Do rzadkości należało umieszczanie w sprawozdaniach informacji o zainteresowaniach dzieci (16,1%) oraz o środowisku rówieśników małoletniego (10,4%). Sprawozdania z wywiadów środowiskowych w badanych sprawach w większości wyglądały w podobny sposób, składały się z kilku punktów wyszczególnionych tematycznie. Zaledwie kilka z nich odbiegało od standardów wyznaczonych przez Ministerstwo Sprawiedliwości²², ponieważ ich formą była luźna notatka, brak podstawowych danych, objętość na pół strony.

Jak już wskazano w tabeli nr 7, w badanych sprawach było 299 wywiadów środowiskowych, w których zarządzeniu sąd nie wskazał kuratorom pytań ani okoliczności, na jakie mają być przeprowadzone (89%). Z tabeli nr 9 wynika, że spośród 37 wywiadów środowiskowych zawierających w zleceniu ich przeprowadzenia pytania lub okoliczności wskazane przez sąd, w 26 z nich sprawozdanie kuratora z wywiadu środowiskowego zawierało odpowiedzi na wszystkie pytania sądu (7,7%), a 11 z nich nie odnosiło się w sposób kompleksowy do okoliczności wskazanych w zleceniu (3,3%).

---

²² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (Dz.U. 2014, poz. 989 t.j.).

Tabela 9. Czy sprawozdanie z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego zawierało odpowiedzi na wszystkie pytania sądu?

Czy sprawozdanie z wywiadu środowiskowego zawierało odpowiedzi na wszystkie pytania sądu?	Badane sprawy			Ogółem
	Ograniczenie władzy rodzicielskiej	Zawieszenie władzy rodzicielskiej	Pozbawienie władzy rodzicielskiej	
Tak	15 (4,5%)	0	11 (3,3%)	26 (7,7%)
Nie	3 (0,9%)	0	8 (2,4%)	11 (3,3%)
Nie dotyczy (brak pytań)	248 (73,8%)	2 (0,6%)	49 (14,6%)	299 (89%)
Ogółem	266 (79,2%)	2 (0,6%)	68 (20,2%)	336 (100%)

Źródło: Badania własne.

Tabela 10. Treść sugestii kuratora sądowego zawarta w sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego w przedmiocie ingerencji we władzę rodzicielską

Treść sugestii kuratora sądowego zawarta w sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego	Badane sprawy			Ogółem
	Ograniczenie władzy rodzicielskiej	Zawieszenie władzy rodzicielskiej	Pozbawienie władzy rodzicielskiej	
Ograniczenie władzy rodzicielskiej przez nadzór kuratora	101 (30%)	0	0	101 (30%)
Ograniczenie władzy rodzicielskiej przez zobowiązanie rodziców do określonego postępowania	30 (8,9%)	0	0	30 (8,9%)

Ograniczenie władzy rodzicielskiej przez umieszczenie małoletniego w placówce opiekuńczo-wychowawczej	15 (4,5%)	0	4 (1,2%)	19 (5,7%)
Zawieszenie władzy rodzicielskiej	2 (0,6%)	0	0	2 (0,6%)
Pozbawienie władzy rodzicielskiej	1 (0,3%)	0	16 (4,8%)	17 (5,1%)
Przeprowadzenie badań w OZSS	20 (5,9%)	0	2 (0,6%)	22 (6,5%)
Brak sugestii	97 (28,9%)	2 (0,6%)	46 (13,7%)	145 (43,1%)
Ogółem	266 (79,2%)	2 (0,6%)	68 (20,2%)	336 (100%)

Źródło: Badania własne.

Z analizy danych zawartych w powyższej tabeli (nr 10) wynika, że większość sprawozdań z wywiadów środowiskowych zawierała sugestię kuratora sądowego w przedmiocie ingerencji we władzę rodzicielską (56,9%). W 30% sprawozdań z wywiadów środowiskowych sugerowano ograniczenie władzy rodzicielskiej przez poddanie jej wykonywania stałemu nadzorowi kuratora, a w 8,9% sprawozdań znajdowała się sugestia o konieczności ograniczenia władzy rodzicielskiej przez zobowiązanie rodziców do określonego postępowania (najczęściej do abstynencji lub podjęcia leczenia odwykowego). Z kolei ograniczenie władzy rodzicielskiej przez umieszczenie małoletniego w placówce opiekuńczo-wychowawczej sugerowano w 19 przypadkach (5,7%). Częściowa sugestia w postaci skierowania osób objętych postępowaniem opiekuńczym na badania w OZSS znajdowała się w 22 sprawozdaniach (6,5%). Pozbawienie władzy rodzicielskiej sugerowano w 17 sprawozdaniach (5,1%), a zawieszenie władzy rodzicielskiej tylko w 2 przypadkach (0,6%).

Tabela 11. Zgodność sugestii kuratora sądowego zawartej w sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego w przedmiocie ingerencji we władzę rodzicielską z rozstrzygnięciem sądu opiekuńczego

Czy rozstrzygnięcie sądu było zgodne z sugestią kuratora sądowego?	Badane sprawy			Ogółem
	Ograniczenie władzy rodzicielskiej	Zawieszenie władzy rodzicielskiej	Pozbawienie władzy rodzicielskiej	
Tak	97 (28,9%)	0	16 (4,8%)	113 (33,6%)
Tak, ale z modyfikacjami	40 (11,9%)	0	0	40 (11,9%)
Nie	32 (9,5%)	0	4 (1,2%)	36 (10,6%)
Nie dotyczy (brak sugestii w sprawozdaniu)	97 (28,9%)	2 (0,6%)	46 (13,7%)	145 (43,1%)
Ogółem	266 (79,2%)	2 (0,6%)	68 (20,2%)	336 (100%)

Źródło: Badania własne.

Jak wynika z powyższej tabeli (nr 11), rozstrzygnięcie sądu opiekuńczego było zgodne z treścią sugestii kuratora sądowego zawartą w sprawozdaniu z wywiadu środowiskowego w 33,6% przypadków. W stosunku do 11,9% sprawozdań z wywiadów środowiskowych, postanowienie sądu było zgodne z sugestią w nich zawartą, ale z modyfikacjami. Sytuacje te dotyczyły spraw, w których kurator sugerował np. ograniczenie władzy rodzicielskiej przez poddanie jej wykonywania stałemu nadzorowi kuratora, a sąd zobowiązał jeszcze dodatkowo rodziców do określonego postępowania. W 10,6% sprawozdań z wywiadów środowiskowych rozstrzygnięcie sądu było rozbieżne z propozycją kuratora.

Tabela 12. Zarządzenie przez sąd przeprowadzenia kolejnego wywiadu środowiskowego przez kuratora sądowego

Czy sąd zarządził przeprowadzenie kolejnego wywiadu środowiskowego?	Badane sprawy			Ogółem*
	Ograniczenie władzy rodzicielskiej	Zawieszenie władzy rodzicielskiej	Pozbawienie władzy rodzicielskiej	
Tak	33 (11%)	0	11 (3,7%)	44 (14,7%)
Nie	204 (68%)	2 (0,7%)	50 (16,7%)	256 (85,3%)
Ogółem*	237 (79%)	2 (0,7%)	61 (20,3%)	300 (100%)

100% stanowi liczba 300, tj. ogół badanych spraw o ograniczenie, zawieszenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej.

Źródło: Badania własne.

Z analizy danych zawartych w powyższej tabeli (nr 12) wynika, że w 44 sprawach opiekuńczych (14,7%) sąd zlecił przeprowadzenie kolejnego wywiadu środowiskowego, a w 256 sprawach o ograniczenie, zawieszenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej nie zlecono kuratorowi przeprowadzenia ponownego wywiadu środowiskowego (85,3%). W żadnej z badanych spraw sąd nie zarządził uzupełnienia wywiadu środowiskowego przez kuratora sądowego.

3. Weryfikacja hipotez badawczych i inne wnioski wynikające z badań aktowych dotyczących wywiadu środowiskowego kuratora sądowego w sprawach opiekuńczych

Przystępując do omawianego badania, sformułowano hipotezy badawcze, które w toku badań zostały poddane weryfikacji. Wnikliwa analiza akt pozwoliła na sformułowanie także innych wniosków wynikających z badań, które okazały się interesujące i konieczne do zaprezentowania.

3.1. Weryfikacja hipotez badawczych

Pierwsza z postawionych hipotez zakładała, że **„wywiad środowiskowy kuratora sądowego to najczęściej przeprowadzany dowód w sprawach o ingerencję sądu we władzę rodzicielską”**. Badania własne potwierdziły prawdziwość tej tezy niemal w 100%, ponieważ wywiad środowiskowy kuratora sądowego został wykorzystany w 296 sprawach na 300 spośród badanych akt (98,7%). Co więcej, w kilkudziesięciu z nich wywiad środowiskowy kuratora sądowego został przeprowadzony kilka razy, wobec czego na 296 spraw było łącznie 336 wywiadów środowiskowych. Tylko w 2 sprawach o ograniczenie i w 2 sprawach o pozbawienie władzy rodzicielskiej sąd nie wykorzystał tego rodzaju dowodu.

Druą z przyjętych hipotez, zgodnie z którą **„czas oczekiwania sądu opiekuńczego na sprawozdanie z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego wynosi maksymalnie 14 dni”**, potwierdziła się zaledwie w 1/3 badanych spraw. Wywiady środowiskowe przeprowadzone w terminie powyżej 7 do 14 dni stanowiły 23,2%, a wywiady przeprowadzone w czasie do 7 dni to 12,2% ogółu wywiadów środowiskowych. W większości przypadków czas oczekiwania sądu na sprawozdanie z wywiadu środowiskowego przeprowadzonego przez kuratora sądowego wynosił jednak powyżej 14 do 30 dni (42,2%). Podkreślić należy, że jedynie sprawozdania z wywiadów zarządzonych w trybie pilnym (do 7 dni) zostały sporządzone we wskazanym okresie. Dotyczyły one przede wszystkim spraw nagłego zagrożenia dobra dzieci objętych postępowaniem, co stanowiło motywację do szybkiego rozpoznania sprawy.

W trzeciej hipotezie przyjęto, że **„kurator sądowy rzadko przeprowadza wywiad środowiskowy z ojcem małoletniego objętego postępowaniem opiekuńczym”**. Hipoteza ta potwierdziła się w ponad połowie, ponieważ prawie 60% wywiadów środowiskowych nie zostało przeprowadzonych z ojcami małoletnich objętych postępowaniem opiekuńczym. Zaledwie 40,1% wywiadów środowiskowych opierało się na rozmowie z ojcem dziecka. Z kolei aż 80,6%, czyli 271 wywiadów środowiskowych, przeprowadzono z matką małoletniego. Niższy wskaźnik wywiadów środowiskowych przeprowadzonych z ojcami dzieci niż z ich matkami ma miejsce z uwagi na wychowywanie małoletnich głównie przez matki oraz brak zainteresowania dziećmi ze strony ojca. Często adres zamieszkania ojca dziecka był nieznanym, wobec czego niemożliwe było przeprowadzenie wywiadu środowiskowego nawet w ramach pomocy sądowej.

Czwarta z postawionych hipotez zakładała, że „**sąd opiekuńczy zazwyczaj nie wskazuje okoliczności, które kurator sądowy powinien ustalić w toku przeprowadzania wywiadu środowiskowego**”. Hipoteza ta potwierdziła się w 89%, ponieważ w 299 zarządzeniach sądu o przeprowadzeniu wywiadu środowiskowego nie było żadnych pytań sądu skierowanych do kuratora sądowego. Bardzo rzadko sąd wskazywał okoliczności, które kurator sądowy powinien ustalić w toku przeprowadzania wywiadu środowiskowego, a jeśli już, to były to np.: sytuacja osobista, materialna i ewentualne nałogi rodziców lub sytuacja opiekuńczo-wychowawcza małoletnich.

Ostatnia – piąta – hipoteza zakładała, że „**większość sprawozdań z wywiadów środowiskowych kuratorów sądowych zawiera sugestię co do sposobu rozstrzygnięcia przez sąd sprawy opiekuńczej**”. Potwierdziła się ona w ponad połowie, ponieważ 56,9% sprawozdań z wywiadów środowiskowych kuratorów sądowych zawierało sugestię co do sposobu rozstrzygnięcia sprawy przez sąd opiekuńczy. Kuratorzy śmiało sugerowali ograniczenie władzy rodzicielskiej przez poddanie jej wykonywania pod stały nadzór kuratora sądowego czy zobowiązanie rodziców do określonego postępowania, jak również umieszczenie małoletnich w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Rzadziej proponowali pozbawienie i zawieszenie władzy rodzicielskiej. Czasami sugerowali częściowe rozstrzygnięcie, tj. przeprowadzenie badań w OZSS. Zaledwie w 10,6% przypadków rozstrzygnięcie sądu nie było zgodne z sugestią kuratora. Czy kurator powinien proponować gotowe rozstrzygnięcie sądu, chociażby w formie wniosków? Wydaje się, że jednak sprawozdanie z wywiadu środowiskowego, mimo jego ogromnej pozytywnej wartości dla postępowania dowodowego w postępowaniu opiekuńczym, nie jest jedynym dowodem, a sąd powinien orzekać na podstawie całości zebranego w sprawie materiału dowodowego. Z drugiej jednak strony, gdy sąd ogranicza postępowanie dowodowe tylko do wywiadu środowiskowego kuratora sądowego, to rozstrzygnięcie sprawy opiekuńczej niezgodnie z wnioskiem kuratora zawartym w sprawozdaniu z tego wywiadu, byłoby zastanawiające.

3.2. Inne wnioski wynikające z badań własnych

Sprawozdanie z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego dostarczało sądowi obiektywnych i rzetelnych informacji o osobach objętych postępowaniem opiekuńczym i nie tylko. Często zawierało również charaktery-

stykę innych osób ze środowiska uczestników postępowania opiekuńczego, co kształtowało obraz całej rodziny. Nierzadko także przedstawiało dwie wersje wydarzeń: matki i ojca albo rodziców i rodziny zastępczej (w zależności od charakteru postępowania opiekuńczego), a następnie obiektywne spojrzenie kuratora sądowego na sytuację rodziny. Kurator sądowy potrafił ocenić i wyważyć stanowiska stron, nie sugerował się emocjonalnymi twierdzeniami uczestników postępowania.

Sprawozdania z wywiadów środowiskowych pozwalały sądowi zaoszczędzić czas podczas prowadzenia postępowania dowodowego, ponieważ stanowiły swoiste kompendium wiedzy o rodzinie z różnych instytucji, poczynając od szkoły małoletniego, przez ośrodek pomocy społecznej, Policję, szpital, a także inne instytucje zaangażowane w pomoc rodzinie. Kurator sądowy zazwyczaj w pierwszej kolejności kontaktował się z rodziną, a następnie z instytucjami, aby na koniec dokonać konfrontacji tej wiedzy z pierwotnym stanowiskiem rodziny, wobec czego łatwo było zdekonspirować osoby objęte postępowaniem opiekuńczym. W sytuacji wszczęcia postępowania z urzędu i zarządzenia przeprowadzenia wywiadu środowiskowego w trybie pilnym, sąd w ciągu 3 dni miał możliwość zebrania dość obszernego materiału dowodowego w sprawie na temat danej rodziny.

Zarządzenie kolejnego wywiadu środowiskowego w tej samej sprawie opiekuńczej czasem spotykało się z oportunistyczną postawą kuratorów sądowych. Zdarzyło się nawet, iż odpowiadali sądowi, że „wywiad środowiskowy jest czynnością jednorazową i nie ma podstaw do przeprowadzenia go po raz kolejny”. Sąd w odpowiedzi ponaglał kuratorów o przeprowadzenie kolejnego wywiadu, na co kurator odpowiadał „poprzednie sprawozdanie z wywiadu środowiskowego pozostaje nadal aktualne”. Z analizy przeprowadzonych badań własnych wynika jednak, że ponowne zarządzenie przeprowadzenia wywiadu środowiskowego następowało w dwóch przypadkach: po pierwsze, gdy postępowanie trwało bardzo długo (sąd miał na celu sprawdzenie, czy sytuacja opiekuńczo-wychowawcza małoletniego się nie zmieniła) lub, gdy z innych dowodów wynikało, że sytuacja w rodzinie uległa zmianie (sąd miał na celu weryfikację tego dowodu). Takie zarządzenie kolejnego wywiadu środowiskowego było całkowicie uzasadnione, ponieważ sąd potrzebował szybkich informacji o małoletnim, którego dobro było co najmniej zagrożone. Z kolei kurator sądowy jest organem pomocniczym sądu rodzinnego i ma obowiązek wykonywać swoje zadania wyznaczone przepisami prawnymi, bez dokonywania własnych ocen zasadności tych zadań.

Niestety wywiady środowiskowe zarządzane w drodze pomocy sądowej zazwyczaj miały słabą wartość dowodową z uwagi na, po pierwsze, brak dostępu kuratora do akt sądowych danej sprawy, a po drugie, brak wskazania przez sąd konkretnych okoliczności lub pytań, na jakie wywiad miał zostać przeprowadzony. Kurator otrzymywał zarządzenie przeprowadzenia wywiadu środowiskowego w drodze pomocy sądowej, na którym znajdowało się tylko imię, nazwisko i adres osoby objętej postępowaniem. Często nie miał nawet informacji, w jakiej sprawie toczyło się postępowanie bądź jakiego małoletniego dotyczyło. Błędem w takim przypadku był brak wskazania konkretnych pytań lub chociażby zawężenia ogólnych okoliczności, które kurator miałby ustalić w miejscu zamieszkania osoby objętej postępowaniem opiekuńczym. Odnosi się wrażenie również, że kuratorzy nie przykładali większej uwagi do wywiadów przeprowadzanych w drodze pomocy sądowej, ponieważ często brakowało w nich podstawowych informacji, jak np. wiek uczestnika postępowania. Sprawozdanie z takiego wywiadu środowiskowego zazwyczaj miało objętość jednej strony i formą odpowiadało luźnej notatce. Zawierało informacje najczęściej tylko o miejscu pracy i sytuacji osobistej, rzadko o stosunku do małoletniego. Zdarzało się, że sprawozdanie z wywiadu środowiskowego przeprowadzonego w drodze pomocy sądowej zawierało zaledwie dwa zdania, w których uczestnik wyrażał zgodę na ingerencję w jego władzę rodzicielską nad małoletnim dzieckiem (przyczyną był całkowity brak zainteresowania małoletnim). Z drugiej strony, kurator sądowy nie znając sprawy (nie miał dostępu do akt), nie miał też możliwości zadawania konkretnych pytań, opierał się wyłącznie na tym, co wskazał mu uczestnik postępowania, a co nie zawsze mogło być zgodne z prawdą. Z powyższego wynika, że wartość dowodu w postaci sprawozdania z wywiadu środowiskowego przeprowadzonego w drodze pomocy sądowej była niewspółmiernie niska w porównaniu do sprawozdań z wywiadów środowiskowych przeprowadzanych w trybie zwykłym.

Bibliografia

Literatura

Haak H., *Ochrona prawna udzielana przez sąd opiekuńczy*, Toruń 2002.

Haak H., *Rola kuratora rodzinnego w realizacji ochrony prawnej udzielanej przez sąd rodzinny*, w: *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynek, K. Stasiak, Warszawa 2008.

Krej N., *Komentarz do art. 570¹*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2016.

Krej N., *Komentarz do art. 570¹*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2018.

Krej N., *Komentarz do art. 570¹*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2019.

Martuszewicz A., Rzepniewski A., *Ustawa o kuratorach sądowych. Fakty i komentarz do wybranych zasad ustrojowych kurateli sądowej*, w: *Kurator w społeczeństwie obywatelskim*, red. J. Lipski, A. Chodyra, „Biuletyn Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu” 2003, nr 7 (51), Warszawa.

Zieliński A., *Komentarz do art. 570¹*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2016, Legalis.

Żyznowski T., *Komentarz do art. 570¹*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. T. II. Komentarz. Art. 367–729*, red. K. Piasecki, Legalis 2016.

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 czerwca 2003 r. w sprawie regulaminu czynności w zakresie przeprowadzania wywiadu środowiskowego oraz wzoru kwestionariusza tego wywiadu (Dz.U. nr 108, poz. 1018).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (Dz.U. 2014, poz. 989 t.j.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2003 r. w sprawie standardów obciążenia pracą kuratora zawodowego (Dz.U. nr 116, poz. 1100).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2002 r. w sprawie wynagrodzeń kuratorów zawodowych i aplikantów kuratorskich (Dz.U. 2016, poz. 1547 t.j.).

Ustawa z dnia 12 października 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi oraz ustawy o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. 2017, poz. 2245).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2019 r. poz. 1460 t.j.).

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. 2018, poz. 1014 t.j.).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 2019, poz. 2086 t.j.).

Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2002 r. w sprawie określenia wzorów legitymacji kuratora zawodowego, aplikanta kuratorskiego oraz legitymacji kuratora społecznego (Dz. Urz. MS nr 3, poz. 14).

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2013 r., SNO 35/13, Legalis nr 753861.

Słowa kluczowe: wywiad środowiskowy, kurator rodzinny, badania aktowe

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest podsumowanie i usystematyzowanie przepisów prawnych dotyczących przeprowadzania wywiadu środowiskowego kuratora sądowego w sprawach opiekuńczych. Artykuł prezentuje wyniki badań własnych aktowych przeprowadzonych pod kierunkiem Kierownika Katedry Prawa Rodzinnego i Nieletnich na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, prof. dr hab. Wandy Stojanowskiej. W niniejszym artykule dokonano analizy wyników tych badań, dokonując ich interpretacji i formułując na tej podstawie wnioski.

Key words: community interview, probation officer, case file research

COMMUNITY INTERVIEWS CONDUCTED BY PROBATION OFFICERS IN GUARDIANSHIP CASES IN LIGHT OF CASE FILE RESEARCH

Abstract

The purpose of this article is to summarise and systematise the legal provisions regarding community interviews conducted by probation officers in guardianship cases. This article presents the results of own research using court files performed in the Department of Family and Juvenile Law, Faculty of Law and Administration, at the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw. The article has been written under the supervision of prof. dr hab. Wanda Stojanowska. The article features an examination of the results of the research and conclusions drawn based thereupon.

Historia artykułu:

Otrzymano: 18.04.2019   Zaakceptowano: 15.11.2019   Opublikowano: 16.12.2019

DOI: 10.5604/01.3001.0013.3349

Artykuł Oryginalny

Autor do korespondencji: Patrycja Stolarczyk; adres e-mail: stolarczyk-p@wp.pl

---

Aleksandra Leszczyńska¹

OD KARY ŚMIERCI DO „ZAKAZU” WARUNKOWEGO ZWOLNIENIA

Wprowadzenie

Postrzeganie, jak i wykonywanie kary pozbawienia wolności, ale także cele samego karania, przeszły na przestrzeni lat ogromną ewolucję. Zestawiając aktualia z historycznym Kodeksem Hammurabiego i prawem talionu można mówić nawet o rewolucji. Mając na uwadze treść Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r.² można domniemać, iż instytucję kary pozbawienia wolności, a przede wszystkim jej celów, czeka nieco krótsza na przestrzeni czasu, jednakże równie znacząca, rewolucja. Projekt ten bowiem, zakłada m.in. *de facto* – poprzez zobligowanie sądu do orzeczenia zakazu warunkowego zwolnienia w jednym z punktów, w drugim zaś przyznanie uprawnienia do orzeczenia ww. zakazu (art. 1 pkt 19b projektu – w pierwotnej wersji przekazanej do Senatu)³ – możliwość orzeczenia bezwzględnej kary dożywotniego pozbawienia wolności. W wyniku prac Senatu, przepis został przyjęty z jedną poprawką – wykluczeniem obligacji sądu do orzeczenia zakazu, natomiast w obu omawianych punktach pozostawiono możliwość orzeczenia powyższego przez sąd⁴.

---

¹ Mgr Aleksandra Leszczyńska, doktorantka, Zakład Prawa Karnego Wykonawczego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki, asystent sędziego w Sądzie Okręgowym w Łodzi, adres e-mail: leszczynska.aleksandra@o2.pl

² Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r. (RPU 2019 VIII, poz. 3451).

³ Zob. Rządowy projekt ustawy... (RPU 2019 VIII, poz. 3451), art. 1 pkt 19) b).

⁴ Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 maja 2019 r. w sprawie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw.

Encyklopedia prawa określa karę, jako środek przymusu państwa stosowany w wymiarze sprawiedliwości wobec sprawcy przestępstwa lub wykroczenia, wyrażający potępienie społeczne czynu i polegający na sprowadzeniu dolegliwości⁵. Dolegliwość w postaci kary pozbawienia wolności jawi się od zawsze i największą kontrowersją zarówno wśród osób zajmujących się prawem na co dzień – praktyków i teoretyków, jak i biernych obserwatorów. Kara ta w pierwszej kolejności i przede wszystkim sprowadza się do najbardziej surowej reakcji przewidzianej przez ustawodawstwo polskie (w Polsce kara śmierci przestała funkcjonować w przepisach prawa wraz z wejściem w życie kodyfikacji karnej z 1997 r., choć w niektórych krajach kara ta nadal jest stosowana), a mianowicie izolacji jednostki, pozbawienia jej wolności na czas określony we wskazanym zakładzie karnym. Jest to kara stanowiąca jednocześnie wyjątek konstytucyjny z uwagi na fakt, iż nadrzędny akt prawny w Polsce, jakim jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej⁶, *in extenso* w treści przepisu art. 31 pkt 1 wskazuje, że wolność człowieka podlega ochronie prawnej. W tym miejscu na uwagę zasługuje okoliczność, iż niezależnie czy izolacja jednostki była tylko początkowym elementem kary (izolowanie osoby, która dokonała czynu zabronionego, aby zastosować na niej karę śmierci) czy też głównym elementem kary (karanie poprzez izolację) najistotniejszą była celowość. W pierwszym przypadku celem było wyeliminowanie sprawcy ze społeczeństwa, w drugim – aktualnym modelu – na skutek rozwoju społeczeństwa, humanitaryzmu, wypracowania pewnych założeń, szeroko rozumiana poprawa sprawcy, przede wszystkim poprawa jurydyczna, a co za tym idzie readaptacja społeczna⁷. Jaki cel zatem stawia się karze bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności?

Niniejsze opracowanie stanowić będzie próbę odpowiedzi na pytanie: jakie są cele kary bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności. Stanowi też skondensowane przypomnienie o ewolucji kary pozbawienia wolności na tle jakże rozległej historii tego środka karnoprawnego. W wyniku przedstawienia pewnych faktów dotyczących kary pozba-

⁵ *Mala encyklopedia prawa*, red. Z. Rybicki, PWN, Warszawa 1980, s. 212.

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej jako Konstytucja RP.

⁷ Zob. art. 67 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2019, poz. 676 t.j.).

wienia wolności, poczynając od już historycznych, kończąc na planach dotyczących karania, wraz z uwagami autorki, wyraża się nadzieję na refleksję nad kierunkiem zmian w ustawodawstwie karnym i możliwymi tego skutkami.

1. Kara pozbawienia wolności kiedyś i dziś

Historia środka reakcji prawnokarnej – kary pozbawienia wolności – jest bardzo bogata i barwna z uwagi przede wszystkim na już wcześniej wspomniane cele, ale również metodykę jego egzekwowania. Od pierwszych wzmianek o karze pozbawienia wolności minęły setki lat. Podejmując się omówienia tematyki karania nie sposób pominąć jeden z najstarszych kodeksów w historii – Kodeks Hammurabiego (wydany ok. 1792–1750 p.n.e.). Głównym jego założeniem było prawo talionu, nakazujące karać czyn zabroniony w równie okrutny sposób jak był popełniony, w myśl zasady „oko za oko”. Cel kary pozbawienia wolności wówczas sprowadzał się do pozbawienia wolności, a następnie zadania sprawcy tożsamej krzywdy, jaką on zadał ofierze. Okres starożytności charakteryzował się przede wszystkim tym, iż kara miała charakter społeczny, istotną była ekspiacja, pokuta, poprzez co oczyszczenie osoby, która popełniła czyn zabroniony⁸. W okresie średniowiecza za podstawę karania przyjmowano wzorce zaczerpnięte ze Starego Testamentu, gdzie za główny cel kary stawiano ból i cierpienie, co miało służyć eliminowaniu przestępczości⁹. Prymat wiodło prawo zwyczajowe polskie lub niemieckie stosowane od lat w praktyce, zróżnicowane z uwagi na terytorium – zastosowanie miały kary arbitralne, zatem sprawca czynu zabronionego zdany był na łaskę władcy sprawującego władzę¹⁰. W XV w. prawo zwy-

---

⁸ Za ciekawy przykład i odzwierciedlenie metodyki i celowości karania w starożytności na świecie posłużyć może także najwcześniejszy, chiński kodeks prawny Thang powstały w 624 r., którego zasady pokrótce przytoczył W. Karnacewicz. Zob. W. Karnacewicz, *Instytucja kary śmierci od starożytności po średniowiecze – wybrane kraje i kodyfikacje*, s. 67–72, <http://wpia.uwm.edu.pl/czasopisma/sites/default/files/uploads/KPP/2017/2/71-76.pdf>, dostęp: 15.04.2019.

⁹ K. Gucwa-Porębska, *Ewolucja systemów oddziaływań resocjalizacyjnych. Od instytucjonalnej izolacji w kierunku oddziaływań wolnościowych*, „Probacja” 2015, nr III, Wydaw. Ministerstwo Sprawiedliwości, s. 67–68.

¹⁰ W. Karnacewicz, *Instytucja kary...*, s. 67–72, <http://wpia.uwm.edu.pl/czasopisma/sites/default/files/uploads/KPP/2017/2/71-76.pdf>, dostęp: 15.04.2019.

czajowe nadal miało ugruntowaną pozycję, natomiast na wartości zaczęło zyskiwać prawo stanowione¹¹. Pierwsze wzmianki na temat *stricte* kary pozbawienia wolności odnaleźć można w Statutach Kazimierza Jagiellończyka z 1447 r. W stworzonej przez siebie kodyfikacji władca przyjął także w znacznej mierze surowe metody karania – śmierć, kary cielesne wygnanie, okaleczenia¹². W roku 1532 powstaje *Constitutio Criminalis Carolina*¹³, będąca niemiecką próbą ujednoczenia prawa karnego, w której nadal karanie ma na celu zadanie sprawcy czynu zabronionego jak największej dolegliwości¹⁴.

Pierwszym, znaczącym bodźcem, mającym ogromne znaczenie na skalę światową w zakresie polityki karania były, zdaniem autorki, teorie Cesare Beccarii zebrane i wydane w jego *O przestępstwach i karach*¹⁵. Beccaria najpierw stawiał bardzo istotne pytania, następnie dokonywał analizy i rozważań na temat poszczególnych kwestii związanych z szeroko rozumianym pojęciem karania, ale także samym człowiekiem jako podmiotem – nie przedmiotem. Jeśli chodzi o przedmiotową tematykę, podnoszone przez niego zagadnienia bezsprzecznie uznać należy za kluczowe. Szereg pytań, które postawił Beccaria – o celowość kary śmierci, o sposoby zwalczania przestępczości na dłuższą metę, o cele karania w ogóle, o odbiór przestępczości i kar przez społeczeństwo oraz wiele innych – wywołał oczekiwany przez niego skutek w postaci podjęcia tematu polityki karania¹⁶. Sukcesem i fenomenem Beccarii była celność stawianych pytań, odwaga ich postawienia i sam fakt zaistnienia w przestrzeni wypowiedzianych głośno kontrowersji związanych z ówczesnymi standardami karania. W takim stanie rzeczy, niezależnie od tego czy Beccaria znalazł właściwą odpowiedź, wyznaczył on pewien kierunek

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ I. Zgoliński, W. Juchacz, *Aktualny model kary pozbawienia wolności i jego perspektywy*, w: *Studia z zakresu nauk prawnoustrojowych. Tom IV. Miscellanea*, red. Z. Witkowski, Wydawnictwo KPSW, Bydgoszcz 2014, s. 46.

¹⁴ Kodyfikacja była przełomową z uwagi m.in. na fakt próby usystematyzowania karania, wymierzania kar wg pewnych określonych zasad, nie zaś wedle uznania władającego; szerzej: S. Salmonowicz, *Wizerunek kodeksu: Constitutio Criminalis Carolina*, „Roczniki Nauk Prawnych” T. XIII, z. 1.

¹⁵ *O przestępstwach i karach* wydane w 1764 r. było największym dziełem Cesare Beccarii, jednocześnie przełomowym w dziejach kary.

¹⁶ C. Beccaria, *O przestępstwach i karach*, przeł. prof. E.S. Rappaport, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1959, s. 87.

w polityce penitencjarnej, zaznaczył najistotniejsze zagadnienia. Przesłania płynące z *O przestępstwach i karach* w znacznej mierze pozostają aktualne do dziś. Na uwagę zasługuje choćby fakt, iż metody w zapobieganiu przestępczości Beccaria upatrywał przede wszystkim w wychowaniu od najmłodszych lat, przekazywaniu właściwych wartości i nauczaniu. Karanie sprowadzał do sytuacji bezwzględnej konieczności¹⁷, zwracał uwagę na sprawiedliwość sądów i karania¹⁸, przejrzystość stanowionego prawa, a także aby było ono jasne i zrozumiałe¹⁹, już wówczas zważał w szczególności na cele wykonywania kary²⁰. Beccaria zaznaczył także bardzo znaczący fakt, który przeplata się przez całe jego dzieło – człowiek, który dokonał przestępstwa nadal pozostaje człowiekiem i co wielokrotnie podkreślał, nie należy traktować go niegodnie, zaś z poszanowaniem wynikającym z samego faktu bycia istotą ludzką i przynależnych z tego tytułu praw, jak to choćby, i przede wszystkim, główne – prawo wolności²¹.

Z czasem kara pozbawienia wolności stawała się przedmiotem dyskusji i analiz, których kierunek wyznaczony został przez Beccarię. W temacie ewolucji kary pozbawienia wolności, należy także wskazać na rolę Johna Howarda²² (1726–1790 r.), pasjonata tematyki humanitarnego wykonywania kary, który zwiedzał więzienia w Europie w celu analiz właśnie, ale także relacjonowania warunków bytowych skazanych. Wyniki jego badań ukazywały to jak bardzo złe są warunki skazanych na karę pozbawienia wolności. Co warte uwagi, badania Howarda były również jednym z czynników, które po czasie wpłynęły na lepsze warunki w więzieniach. W Polsce dużą rolę odegrały poglądy Emila Stanisława Rappaporta, pełniącego w okresie międzywojennym funkcję Sekretarza Generalnego Komisji Kodyfikacyjnej, który oficjalnie mówił o potrzebach zmian²³. O tym jak duży wpływ miały poglądy i badania uczonych mogą

---

¹⁷ *Ibidem*, s. 56.

¹⁸ *Ibidem*, s. 58.

¹⁹ *Ibidem*, s. 66–79.

²⁰ *Ibidem*, s. 88–89, 139–141.

²¹ Zob. C. Beccaria, *op. cit.*

²² Głównym dziełem Johna Howarda było *O stanie więzień*, wydane w Londynie w 1777 r.

²³ S. Leleń, *Profesor Emil Stanisław Rappaport – uczonek, kodyfikator, organizator i uczestnik międzynarodowego ruchu naukowego, inicjator uchwał „Kodeksu karnego wykonawczego”, nauczyciel akademicki, kierownik pierwszego w Polsce Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego*, „Przegląd więziennictwa Polskiego”, Wydawnictwo Centralnego Zarządu Służby Więziennej Ministerstwa Sprawiedliwości, Nr 89 Warszawa 2015, IV kwartał 2015, s. 5–11.

świadczyć chociażby liczne kongresy więzienne. To wszystko skłaniało do reform spornych kwestii²⁴.

W XIX wieku pojawiły się rozliczne, bardziej „ludzkie” i humanitarne systemy wykonywania kary pozbawienia wolności niż ówczesnie, wśród których znalazły się m.in.: system borstalski, system reformatoryjny amerykańskich, system celkowy, system progresywny. Niektóre elementy wskazanych systemów pozostały aktualne do dziś²⁵. Nurt ochrony praw człowieka, humanitaryzmu ożywił się i nasilił w szczególności po II wojnie światowej i doświadczeniach jakie po sobie zostawiła²⁶.

W Polsce do 1970 r. mianem „więzienie” określano karę pozbawienia wolności, nie zaś zakład karny, z całą pewnością z uwagi na panujące w zakładach karnych warunki oraz samotność, z którą borykają się osadzeni²⁷, a także mnogie inne samoistne dodatkowe dolegliwości. Głównym celem kary pozbawienia wolności niewątpliwie od zawsze była izolacja sprawcy czynu zabronionego od społeczeństwa. Na początku rozwoju związanego z wykonywaniem kary, wraz z dopiero rozwijającym się nurtem humanitaryzmu, dodatkowym celem kary było przygotowanie osadzonego do readaptacji społecznej, nowatorskie podejście do zagadnienia, jednak nie zawsze spotykało ono się ze zrozumieniem, głównie z uwagi na zbyt duże uogólnienie procedur stosowanych wobec wszystkich osadzonych²⁸. Nie można odmówić słuszności sprzeciwom – w społeczeństwie funkcjonuje ogromna różnorodność, każdy człowiek jest inny, zaczynając od fizyczności, przez charakter, cechy szczególne czy też zwyczaje. Samą osobowość człowieka określa się „systemem”, składa się nań duża ilość elementów: informacje, cechy, procesy psychiczne²⁹. W nawiązaniu do powyższego, za właściwe postulaty należy uznać: przeniesienie zależności występującej w społeczeństwie wolnościowym na życie w zakładzie karnym i zindywidualizowane postępowanie ze skazanymi, gdyż każdy z nich jest inną

²⁴ S. Lelental, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 1983, s. 91–92.

²⁵ *Ibidem*, s. 94–118.

²⁶ B. Hołyst, *Bezpieczeństwo jednostki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 330.

²⁷ *Ibidem*, s. 466.

²⁸ H. Machel, *Resocjalizacja penitencjarna – współczesny casus polski*, w: *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki, Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi w 45. roku pracy naukowej i dydaktycznej*, red. K. Indecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 182.

²⁹ B. Hołyst, *Bezpieczeństwo, ogólne problemy badawcze*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 166.

osobą. Jak podniesiono w opracowaniu *Prawa i obowiązki osób skazanych na karę pozbawienia wolności*: „Każda osoba reaguje na inne bodźce, to spostrzeżenie które należałoby przenieść także na grunt prawa, co uczyniłoby je prawem bliżej człowieka. Zindywidualizowane postępowanie ze skazanym ma doprowadzić do realizacji celów kary i okazać się może drogą do sukcesu wyrażoną w powrocie do społeczeństwa po odbyciu kary”³⁰.

W przeszłości zatem, nieskrywanym i głównym założeniem omawianej kary była jak największa dolegliwość, zemsta na sprawcy czynu zabronionego oraz odstraszący charakter. Trudno jest pisać o jakimkolwiek humanitaryzmie czy poszanowaniu godności człowieka, które nie były w ogóle wykształcone. Osoba skazana na karę pozbawienia wolności miała nikłe szanse na powrót do społeczeństwa lub nie miała ich wcale. Praktyki związane z wykonywaniem kary miały za zadanie wręcz jak najbardziej ubliżyć sprawcy czynu przestępczego³¹.

Aktualnie kara pozbawienia wolności, zwłaszcza dożywotniego pozbawienia wolności, obok od niedawna niefunkcjonującej już w polskim prawie³² kary śmierci, uznawana jest za najbardziej surową karę w polskim ustawodawstwie³³. Z upływem czasu, wraz z rozwojem ideologii humanitaryzmu, dostrzegalnej niewątpliwie w piśmiennictwie na przestrzeni lat, zmieniały się tematy rozważań dotyczących celów izolacji więziennej. Jest ona dziś sama w sobie uważana za dużą, wystarczającą dolegliwość. O samej dotkliwosci świadczyć mogą chociażby psychologiczne następstwa przebywania w więzieniu, m.in.: proces stygmatyzacji, standaryzacji czy degradacji³⁴, ale i wiele innych negatywnych skutków izolacji³⁵.

---

³⁰ A. Leszczyńska, *Prawa i obowiązki osób skazanych na karę pozbawienia wolności*, w: *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, red. A. Nawój-Śleszyński, A. Leszczyńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego – w druku.

³¹ Por. P. Zakrzewski, *Rodzajowość kar w Kodeksie karnym z 1997 r. Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z 3 marca 2009 r. (I KZ P 30/08)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009, z. 2, s. 149 i n.

³² Kara śmierci została zniesiona wraz z wprowadzeniem Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w 1997 r., w następstwie Kodeksu karnego z 1997 r., zostając uznana za niegodną i niegodzącą się ze współczesnymi wartościami.

³³ L. Wilk, *Rozdział I Kary § 6 Kara dożywotniego pozbawienia wolności*, w: *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej. System prawa karnego, Tom 6*, red. M. Melezini, wyd. 2, C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 327–329.

³⁴ M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 2001, s. 216–217.

³⁵ Zob. szerzej m.in.: A. Paszkiewicz, *Stygmatyzacja społeczna osób odbywających karę pozbawienia wolności – zarys problematyki*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017 nr 97,

Katalog kar określony w treści przepisu art. 32 k.k., jeśli chodzi o kary izolacyjne, wymienia kolejno: karę pozbawienia wolności, 25 lat pozbawienia wolności i najbardziej surową – karę dożywotniego pozbawienia wolności. Co istotne, za nieodłączny i stanowiący swego rodzaju „mobilizację” do poprawy należy uznać przepis art. 77 k.k., zgodnie z treścią którego sąd może osobę skazaną na karę pozbawienia wolności warunkowo zwolnić z odbywania reszty kary wówczas, kiedy uzna to za słuszne, ale przede wszystkim, kiedy skazany wypełni wskazane w omawianym przepisie oraz w art. 78 k.k. przesłanki. Instytucję warunkowego przedterminowego zwolnienia można traktować jako szczególny środek probacyjny³⁶, jednak szalenie istotny w procesie resocjalizacji skazanych z uwagi, iż dotyczy osób już odbywających karę³⁷. W poglądach doktryny bowiem, coraz częściej spotykany jest pogląd, że nie należy traktować warunkowego zwolnienia jako środka wyjątkowego, zaś mieć na uwadze, iż jest on elementem rozsądnej polityki penitencjarnej i daje możliwość uniknięcia zastosowania izolacji, kiedy nie jest to konieczne³⁸. Coraz częściej postuluje się o unikanie stosowania kar izolacyjnych z uwagi na negatywne i wielowymiarowe konsekwencje ich wykonywania³⁹. Rola warunkowego zwol-

---

Warszawa, IV kwartał 2017, s. 55–79; E. Dykty, *Uwarunkowania autoagresji wśród skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2018, nr 98, Warszawa, I kwartał 2018, s. 23–49; A. Jędrzysek-Geisler, M.B. Jurczyk, *Poziom lęku i agresji u osób pierwszy raz odbywających karę pozbawienia wolności oraz recydywistów penitencjarnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 95, Warszawa, II kwartał 2017, s. 61–79; A. Janus-Dębska, *Praca na cele społeczne jako szansa jednostki na uniknięcie psychospołecznych skutków izolacji więziennej*, „Probacja” 2017, nr IV, Wydaw. Ministerstwo Sprawiedliwości, s. 43–59; A. Kałużny, *Warunki adaptacji skazanych do życia wolnościowego*, „Probacja” 2013, nr III, Wydaw. Ministerstwo Sprawiedliwości, s. 117–131; A. Fidelus, *Metoda tutoringu – wsparcie w procesie autoresocjalizacji osób powracających do życia na wolności*, „Probacja” 2012, nr I, Wydaw. Ministerstwo Sprawiedliwości, s. 82–96; R. Tadla, *Resocjalizacja skazanych – zarys problematyki*, „Probacja” 2015, nr I, Wydaw. Ministerstwo Sprawiedliwości, s. 125–135.

³⁶ Uznać należy, że środkami probacyjnymi „zwyczajnymi” są warunkowe zawieszenie wykonania kary i warunkowe umorzenie. Szczegółność z kolei instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia wynika z faktu, iż ten środek probacyjny nie stanowi alternatywy przy orzekaniu, jak to jest w przypadku wcześniej wymienionych, a jest orzekany już na etapie wykonywania kary, adresowany tylko dla konkretnej grupy osób.

³⁷ Ł. Chojniak, *Sprzeciw prokuratora w postępowaniu o udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 97, Warszawa, IV kwartał 2017, s. 79–83.

³⁸ A. Grześkowiak, *Kodeks karny. Komentarz*, 2019, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3damrrge3tsnjoobqxa1rugm4tsobsha2q>, dostęp: 11.06.2019.

³⁹ Zob. m.in.: J. Jakubowska-Hara, J. Skupiński, *Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

nienia w procesie resocjalizacji określana jest jako nie do przecenienia, jej istota zawiera najważniejszy czynnik sprawnej readaptacji społecznej – motywację⁴⁰. Instytucja warunkowego zwolnienia charakteryzuje się fakultatywnością oraz ramami czasowymi określonymi w treści przepisu art. 78 k.k., nie mniej jest to także element, który sam w sobie „zachęca” skazanego do pracy nad sobą. Sąd na wniosek może skazanego warunkowo zwolnić po określonym czasie, nie ma tutaj zasady obligatoryjności, a zatem dla osoby skazanej możliwość ta stanowi kolejny bodziec do poprawy swojej postawy. Co więcej, w sytuacji decyzji odmownej osoba pozbawiona wolności nie ma zamkniętej drogi wolnościowej, dostaje ona w tej sytuacji sygnał, że winna dalej pracować nad sobą, gdyż wniosek taki może przez nią zostać złożony ponownie⁴¹.

2. Kara pozbawienia wolności – planowane zmiany i prognozowane skutki

Z przekonaniem można uznać, iż instytucja warunkowego zwolnienia jest dedykowana zwłaszcza dla osób skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności. Osoby te, z uwagi na ciężar popełnionych czynów zabronionych, winny spędzić dłuższy czas w zakładzie karnym, kara pozbawienia wolności pełni w takich sytuacjach szczególnie funkcje izolacyjno-zabezpieczającą, z kolei na tle prawnych unormowań krajowych, jak i aktów międzynarodowych⁴², nie można odmówić osobom tym szansy na poprawę swoich postaw w przyszłości. Na uwagę zasługuje, iż zgodnie

---

⁴⁰ Ł. Chojniak, *op. cit.*, s. 80; zob. S. Lelental, *Stosowanie warunkowego przedterminowego zwolnienia odbycia reszty kary pozbawienia wolności*, w: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, red. H. Machel, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 147–163 oraz R. Musidłowski, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie*, w: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, red. H. Machel, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 163–173.

⁴¹ A. Grześkowiak, *Kodeks karny...*, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3damrge3tsnjoobqxlrugm4tsobsha2q>, dostęp: 11.06.2019.

⁴² Zob. m.in.: Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 r. (Dz.U. 1947 nr 23, poz. 90); Powszechna Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela (przyjęta i proklamowana rezolucją gromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.); Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej 2012/C 326/02.

z treścią przepisu art. 77 § 2 k.k., w uzasadnionych przypadkach sąd może zastosować zaostrenie możliwości do skorzystania z dobrodziejstwa instytucji warunkowego zwolnienia. Uznać można to za dodatkowy „bezpiecznik”, obok fakultatywnego charakteru instytucji, w sytuacji, w której już na etapie orzekania kary pozbawienia wolności daną jednostkę charakteryzuje wyjątkowo naganna postawa lub stopień szkodliwości zabronionego czynu. Zaostrenie w dalszym ciągu nie odbiera skazanemu szansy do starania się o prawo do skorzystania z warunkowego zwolnienia – nie odbiera nadziei na wyjście z izolacji. Możliwość wyjścia z zakładu karnego, chociażby poprzez skorzystanie z warunkowego zwolnienia, nadaje sens izolacji penitencjarnej. W konkluzji stwierdzić należy, że instytucja warunkowego zwolnienia, jako wyjątkowo atrakcyjna dla osób skazanych na karę pozbawienia wolności, pełni wysoce istotną funkcję dla samych skazanych, nie mniej także i dla całej polityki penitencjarnej, w tym niezwykle istotną przez pryzmat wypełniania celów kary pozbawienia wolności. W krajowych przepisach prawa autorka nie odnajduje bardziej korzystnego prawa, z którego skazani mogą skorzystać, prawa, które równocześnie jest też swego rodzaju nagrodą i pochwałą dla skazanych, którzy to skutecznie poddali się procesowi readaptacji społecznej⁴³.

Jak wskazano na początku, aktualnie ww. przepis ma zostać zmieniony poprzez Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r.⁴⁴, a mianowicie projekt po poprawkach Senatu⁴⁵ zakłada, że „w art. 77: dodaje się § 3–5 w brzmieniu: § 3. Wymierzając karę dożywotniego pozbawienia wolności sprawcy za czyn popełniony przez niego po prawomocnym skazaniu za inne przestępstwo na karę dożywotniego pozbawienia wolności albo karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 20 lat, sąd może orzec zakaz warunkowego zwolnienia. § 4. Wymierzając karę dożywotniego pozbawienia wolności sąd może orzec zakaz warunkowego zwolnienia sprawcy, jeżeli charakter i okoliczności czynu oraz właściwości osobiste sprawcy wskazują, iż jego pozostawanie na wolności spowoduje trwałe niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia, wolności lub wolności seksualnej

⁴³ Ł. Chojniak, *op. cit.*, s. 79–83.

⁴⁴ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r. (RPU 2019 VIII, poz. 3451).

⁴⁵ Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 maja 2019 r. w sprawie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw.

innych osób⁴⁶. W praktyce oznacza to, iż istotnie instytucja warunkowego zwolnienia generalnie będzie funkcjonować, jednakże dla grupy osób skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności, może zostać wyeliminowana. Co więcej, wprowadzany przepis może rodzić nadużycia orzecznicze i niepokojący kierunek nadmiernego orzekania kary bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności „z ostrożności”. Przykładowo, aby nie dopuścić do sytuacji jakie miały miejsce i z uwagi m.in. na które powstała ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób⁴⁷. Powyższe stanowi jedynie refleksję autorki, nie mniej trudno wyzbyć się skojarzenia wskazanych okoliczności. Zmieniona treść przepisu budzi także niepokój, jeśli chodzi o realizację aktualnie określonych celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Dotychczasowe brzmienie art. 77 k.k. dla stosownych organów penitencjarnych niewątpliwie stanowiło narzędzie pracy z osobami pozbawionymi wolności, zaś dla samych skazanych nadzieję na możliwość powrotu do społeczeństwa.

W uzasadnieniu opisywanych i innych zmian zawartych w projekcie ustawodawca stwierdza, że obecny stan prawny nie odpowiada postulatowi wynikającym z funkcji ochronnej prawa karnego, przez co nie zapewnia wystarczających narzędzi dla ograniczenia przestępczości i zabezpieczenia istotnych wartości społecznych. Podnosi się również, iż prawo karne ma, za pomocą swoich instrumentów, służyć zaspokojeniu społecznego poczucia bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Dla realizacji tych celów, jak wskazano, niezbędne jest odpowiednie ukształtowanie rodzaju i wysokości sankcji karnej grożącej za dany typ przestępstwa, uwzględniające potrzebę surowej represji wobec sprawców tych czynów, które budzą silną społeczną potrzebę odpłaty i napiętnowania. Uzasadnienia dla określonego stopnia represyjności systemu prawa karnego upatruje się w pozytywnej funkcji sprawiedliwościowej teorii proporcjonalności wywodzonej z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, której towarzyszy nakaz zapewnienia dostatecznej ochrony dóbr konstytucyjnych zarówno o charakterze indywidualnym, jak i kolektywnym. Zaniechanie zaś ustano-

---

⁴⁶ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r. (RPU 2019 VIII, poz. 3451).

⁴⁷ Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2019, poz. 2203 t.j.).

wienia odpowiedniej ochrony praw człowieka lub innych interesów jednostki traktowane jest jako szczególna forma ingerencji w dane prawo lub interes. Wydaje się, że największym pominięciem w tym uzasadnieniu pozostaje sama osoba, której dotyczą sankcje, bowiem cała uwaga zostaje poświęcona szeroko rozumianemu społeczeństwu i chęci zaspokojenia go poprzez zastosowanie „surowej represji” czy „napiętnowania”⁴⁸. Nakreślona wizja łądząco przypomina okresy w historii, kiedy to karanie służyło przede wszystkim zaspokojeniu społeczeństwa, sam sprawca i jego los nie były tak istotne – kara miała charakter społeczny, nie naprawczy. Akty międzynarodowe służące ochronie podstawowych praw człowieka⁴⁹ zostały bezwzględnie pominięte, zaś Konstytucja RP potraktowana przez twórców projektu wybiórczo.

Twórcy projektu słusznie dostrzegają fakultatywny charakter instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia⁵⁰, jednakże wbrew ich twierdzeniom jest to prawo, z którego osoba skazana może skorzystać lub nie, o ile sąd uzna, zgodnie z art. 77 i 78 k.k., że zostały spełnione określone przesłanki do udzielenia skazanemu takowego prawa⁵¹. Osoba skazana ma świadomość, że po spełnieniu przewidzianych w tych przepisach przesłanek, poddaniu się procesowi readaptacji społecznej, będzie miała możliwość starania się o wcześniejsze zakończenie izolacji penitencjarnej. Ta możliwość powoduje sytuację, w której skazany jest zmobilizowany – „ma o co się starać”. To właśnie zdaje się być racjonalna polityka karna na tle celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Nie dostrzega się w takich okolicznościach potrzeby wprowadzania zakazu warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania reszty kary.

W dalszej części uzasadnienia omawianych zmian eksponuje się, co do niektórych przypadków, eliminacyjny aspekt kary pozbawienia wolności⁵²

---

⁴⁸ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r. (RPU 2019 VIII, poz. 3451).

⁴⁹ Zob.: Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 r. (Dz.U. 1947 nr 23, poz. 90); Powszechna Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela (przyjęta i proklamowana rezolucja gromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.); Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej 2012/C 326/02.

⁵⁰ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r. (RPU 2019 VIII, poz. 3451).

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

– po raz kolejny uzasadnienie takie pozostaje w sprzeczności z aktualnymi celami wykonywania kary pozbawienia wolności. Warto zastanowić się w tym miejscu nad sytuacją, w której kara bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności zostanie orzeczona wobec skazanego. Jaki cel może postawić sobie wówczas skazany w sytuacji, kiedy uświadamia sobie bezwzględnie eliminacyjny charakter orzeczonej wobec niego kary, o czym dowiaduje się z góry. Odwracając sytuację – skoro charakter omawianej instytucji jest fakultatywny i możliwym jest, że sąd nigdy nie przyzna skazanemu prawa do warunkowego zwolnienia – jaki jest sens orzekania o tym z góry? Mając na uwadze, iż mowa o dalekiej, niepewnej przyszłości, którą trudno poddawać ocenie.

Odwołanie do Code pénal, francuskiego kodeksu karnego w ostatniej części uzasadnienia⁵³, także nie jest przekonującym, z uwagi chociażby na różnicowanie społeczne Polski i Francji, ale również nadmierny dogmatyzm.

Jak wykazała A. Wróbel-Chmiel w przeprowadzonych przez siebie badaniach na osobach skazanych „Wyniki badań wyraźnie wskazują, że nagradzanie więźniów jest istotnym czynnikiem motywującym do zmiany niewłaściwych zachowań⁵⁴”. Jak zatem zmotywować osoby, wobec których orzeczone zostały długoterminowe kary pozbawienia wolności – co jest jednoznaczne z ich wysoce naganną postawą, w świetle obowiązujących przepisów i przesłanek orzekania takowych kar – do zmiany postawy, jeśli „nagroda główna” zostanie odebrana stosownym organom? Dalej idące wnioski zmuszają do postawienia pytania: jak te organy mają postępować z „tą” grupą skazanych? Po raz kolejny za przykład posłużyć może Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym w Gostyninie, który nieustannie i wielokrotnie jest źródłem różnego rodzaju wielopłaszczyznowych problemów⁵⁵ (podobnych do tych prognozowanych przez autorkę w stosunku do omawianych zmian przepisów k.k.), o czym dyrektor tej instytucji sygnalizował⁵⁶ m.in. mówiąc o wysokim poziomie nieuzasadnio-

---

⁵³ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r. (RPU 2019 VIII, poz. 3451).

⁵⁴ A. Wróbel-Chmiel, *Nagrody i kary dyscyplinarne w praktyce penitencjarnej a poczucie sensu życia więźniów długoterminowych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 97, Warszawa, IV kwartał 2017, s. 19–25.

⁵⁵ Biuro RPO, KOZZD Gostynin, <https://www.rpo.gov.pl/pl/kategoria-tematyczna/kozzd-gostynin>, dostęp: 13.06.2019.

⁵⁶ Wystąpienie Dyrektora KOZZD z dnia 8 listopada 2018 r. podczas konferencji „Praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu wobec osób zaburzonych psychicznie

nej agresji i roszczeniowej postawie przebywających tam osób, na skutek czego pracownicy ośrodka mają poczucie strachu wobec osadzonych. Jeśli projektowane zmiany przepisów k.k. wejdą w życie i będą stosowane, tożsamej sytuacji należy się spodziewać w zakładach karnych, które już teraz są miejscem, gdzie dochodzi do silnej eskalacji emocji i z całą pewnością stwarzającym pewnego rodzaju zagrożenia dla pracowników.

3. Cele wykonywania kary pozbawienia wolności

Cele karania oraz wykonywania kary pozbawienia wolności i ich realizację charakteryzuje wypracowana przez lata i historię wielowymiarowa struktura i liczne procesy, które mają sprawić, aby cele te były wypełniane⁵⁷.

Nie sposób omawiać celów, jakie stawiane są karze pozbawienia wolności, nie zważając na sam cel wymierzenia kary, którym jest sprawiedliwa, adekwatna odpłata (proporcjonalność kary do stopnia winy i społecznej szkodliwości czynu). Zgodnie z treścią art. 53 k.k. już na etapie jej orzekania, sąd bierze pod rozwagę ogólny cel wymierzania kary, nadto prewencję ogólną, tj. oddziałującą na społeczeństwo, ale przede wszystkim prewencję szczególną. Prewencja szczególna zakłada, że sąd orzekając wymiar kary winien uwzględniać cele zapobiegawcze i wychowawcze jakie kara ma osiągnąć wobec danej konkretnej osoby tak, aby osoba ta nie powróciła do przestępstwa. Wskazany przepis zatem, obliguje sąd do wnikliwej analizy sprawy przez pryzmat licznych czynników mających wpływ na wymiar kary, a co za tym idzie na osiągnięcie celów kary wobec danej jednostki⁵⁸.

W myśl treści przepisu art. 67 § 1 k.k.w. *expressis verbis*, jeśli chodzi o cele wykonywania kary pozbawienia wolności to: „...ma na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzyma-

---

stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób” w Instytucie Psychiatrii i Neurologii w Warszawie.

⁵⁷ Szerzej: J. Warylewski, *O wybranych funkcjach i celach kary pozbawienia wolności*, w: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, red. H. Machel, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 19–29.

⁵⁸ A. Grześkowiak, *Kodeks karny...*, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3damrrge3tsnjoobqxlrugm4tsobsha2q>, dostęp: 11.06.2019.

nia się od powrotu do przestępstwa”⁵⁹. Ustawodawca zatem nie pozostawia wątpliwości, iż kara pozbawienia wolności ma na celu poprawę skazanego. Przepis „kładzie nacisk” na pracę nad podstawą skazanego i skazanego nad samym sobą. W dalszej części, przepis w § 2 i § 3 wskazuje, iż aby określone cele zostały osiągnięte, prowadzi się zindywidualizowane działania, przy poszanowaniu praw skazanego i oczekiwaniu wypełnienia obowiązków, a także uwzględnieniu konkretnych bodźców. Ustawodawca zwraca się w ten sposób do organów postępowania wykonawczego, aby to one prowadziły działania z uwzględnieniem poszczególnych elementów ukierunkowane na osiągnięcie celów⁶⁰. W tym miejscu wyeksponowania wymagają instrumenty, poprzez które stosowne organy mogą prowadzić działania ku realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Liczne piśmiennictwo jako taki instrument wskazuje właśnie instytucje warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania reszty kary⁶¹.

Realizowanie celów wykonywania kary pozbawienia wolności odbywa się m.in. lub w szczególności poprzez jej indywidualizację. Z punktu widzenia autorki, największą wagę winno się przypisywać instytucjonalnej formie indywidualizacji. Stanowi ona punkt wyjścia do właściwego realizowania celów kary pozbawienia wolności przez poszczególne osoby pozbawione wolności. Każda osoba pozbawiona wolności jest indywidualną jednostką, co ustawodawstwo traktuje zbyt wąsko⁶².

---

⁵⁹ Zob. art. 67 § 1 k.k.w.

⁶⁰ S. Leleń, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, 2017, wyd. 6, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3damjvha2dmnroobqalruha2dinjha3q>, dostęp: 11.06.2019.

⁶¹ Zob. szerzej m.in.: M. Niełacznna, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie skazanych na kary skrajnie długie. Prawo do drugiej szansy*, w: *Długoterminowe kary pozbawienia wolności*, red. W. Zalewski, Gdańsk 2015; K. Mrozek, *Przesłanki udzielenia warunkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności*, „Acta Erasmiana 3. Prace prawnicze” 2012, red. M. Sadowski, P. Szymaniec; S. Leleń, *Stosowanie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności*, w: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, red. H. Machel, Gdańsk 2006; J. Lachowski, *Przesłanka materialna warunkowego przedterminowego zwolnienia na gruncie kodeksu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 11.

⁶² Szerzej: A. Nawój-Śleszyński, J. Łuczak, *Wybrane problemy indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności i środków probacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.

Zindywidualizowane postępowanie ze skazanym ma doprowadzić do realizacji celów kary⁶³ i okazać się drogą do sukcesu wyrażoną w sprawnym powrocie skazanego do społeczeństwa po odbyciu kary. Na tle wysokiego poziomu recydywy penitencjarnej⁶⁴ oraz poziomu zaludnienia (można pisać nawet o przeludnieniu⁶⁵) zakładów karnych, celem priorytetowym ustawodawcy, jak i organów związanych z penitencjarystyką, winno być doprowadzenie do sytuacji, w której osoby skazane będą możliwie sprawnie opuszczać zakłady karne.

Indywidualizacja przejawia się w: podziale zakładów karnych na rodzaje i typy, nadto wyszczególnieniu systemów wykonywania kary pozbawienia wolności oraz klasyfikacji skazanych⁶⁶. Na ten moment, wg przepisów k.k.w., karę pozbawienia wolności wykonuje się w określonych rodzajach zakładów karnych: zakładach karnych dla młodocianych, zakładach karnych dla odbywających karę po raz pierwszy, zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych, zakładach karnych dla odbywających karę aresztu wojskowego. Podział ten ma na celu przeznaczenie danego rodzaju jednostki dla konkretnych kategorii skazanych⁶⁷. Po dokonaniu wyboru zakładu karnego, dobierany jest indywidualnie jeden z trzech systemów wykonywania kary: programowanego oddziaływania, terapeutyczny, zwykły⁶⁸. Systemy te różnią się przede wszystkim sposobem, rodzajem i zakresem oddziaływań⁶⁹, a także faktem, że na niektóre z nich skazany musi wyrazić zgodę⁷⁰.

Klasyfikacji do poszczególnych typów i rodzajów zakładów karnych oraz systemu wykonywania kary dokonuje się na podstawie pewnych kryteriów. Klasyfikacją nazywamy zbiór działań odpowiednich organów wykonawczych, które w dużym uogólnieniu zmierzają do dostosowania oddziały-

⁶³ B. Hołyst, *Bezpieczeństwo, ogólne problemy...*, s. 166.

⁶⁴ A. Leszczyńska, *Powrotność skazanych do zakładów karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 96, Warszawa, III kwartał 2017, s. 53–69.

⁶⁵ Szerzej: A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.

⁶⁶ M. Kuć, *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności*, Towarzystwo naukowe KUL, Lublin 2007, s. 53.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 5, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 274.

⁶⁹ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 3, Wolters Kluwer, Warszawa, 2016, s. 625.

⁷⁰ Szczegółowe regulacje znajdują się w art. 95, art. 96, art. 98 k.k.w.

wań penitencjarnych na poszczególnych skazanych. Można ją podzielić na wewnętrzną, w której zadaniem jest odpowiednie rozmieszczenie skazanego wewnątrz określonego już zakładu karnego oraz zewnętrzną, która jest pierwsza, ponieważ dotyczy wyboru zakładu karnego, w którym to skazany będzie odbywał karę. Za cel tej klasyfikacji podaje się sprzyjające warunki odbywania kary i postępowania ze skazanymi oraz ich bezpieczeństwo⁷¹. Aktualnie kryteriami klasyfikacji wskazanymi w przepisach k.k.w. są⁷²: płeć, wiek, uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności, umyślność/nieumyślność czynu, czas pozostałej do odbycia kary pozbawienia wolności, stan zdrowia fizycznego i psychicznego skazanego, stopień uzależnienia od alkoholu oraz środków zabronionych, stopień demoralizacji i zagrożenia społecznego, rodzaj popełnionego przestępstwa. Ponadto za podstawę klasyfikacji wskazuje się badania osobopoznawcze, które przy szerokich kryteriach klasyfikacji mogą przeważać o decyzji komisji penitencjarnej⁷³. Przy zagadnieniu badań osobopoznawczych wskazuje się pogląd, iż programy resocjalizacji winny być adekwatnie dobrane i podparte dobrym rozpoznaniem adresata⁷⁴. Istotnym przejawem indywidualizacji jest organizacja typologii zakładów karnych, jako: zakłady karne typu zamkniętego, zakłady karne typu półotwartego i zakłady karne typu otwartego.

Bez wątplenia, w związku ze zobrazowaną pokrótce całą strukturą i procesami prowadzącymi do skutecznego wykonywania kary pozbawienia wolności, nacisk położony jest na realizację celów wykonywania kary – sprawny powrót skazanego do społeczeństwa. W innej sytuacji w stosunku do skazanych nie byłyby stosowane indywidualizacja i opisane działania. Do właściwego postrzegania współczesnych celów kary kluczową jest pamięć o przeszłości i świadomość ogromnej ewolucji, jaka nastąpiła na przestrzeni wielu lat – od wykonywania możliwie najbardziej okrutnej zemsty na sprawcy do chęci podjęcia złożonego procesu, jakim jest efektywna resocjalizacja. Niewątpliwie skomplikowany proces readaptacji społecznej skazanych na karę pozbawienia wolności wymaga dopracowania. Same w sobie świadczyć o tym mogą: wspomniana wcześniej recydywa penitencjarna, której poziom jest alarmujący (ponad 50%

---

⁷¹ K. Postulski, *Kodeks karny...*, s. 626–627.

⁷² Zob. art. 8 k.k.w.

⁷³ Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 3, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 466.

⁷⁴ S. Lelental, *Kodeks karny...*, s. 279.

osób odbywających karę pozbawienia wolności⁷⁵) czy kontrowersyjny i szeroko krytykowany Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym w Gostyninie, powstały w związku z ustawą o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzającymi zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób⁷⁶. Ośrodek będący próbą unormowania sytuacji osób, które skończyły odbywanie kary pozbawienia wolności, a ujmując najbardziej ogólnie, co do których sprawnej readaptacji społecznej istnieją wątpliwości, nie mniej wątpliwości pojawiają się także na kanwie funkcjonowania ośrodka. Czy nie powinno się tych wątpliwości potraktować jako sygnału o błędnym kierunku wprowadzanych rozwiązań?

Wracając do celów wykonywania kary pozbawienia wolności, należy pamiętać, że w zakładach karnych odbywać karę będą także osoby skazane na karę pozbawienia wolności z możliwością warunkowego zwolnienia, zaś można mniemać, iż osoby pozbawione tej możliwości stanowić mogą zagrożenie dla pozostałych, ale także utrudniać wykonywanie kary wobec innych skazanych. Skupiając uwagę wyłącznie na grupie skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności – trudno jest wyobrazić sobie wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec osób pozbawionych nadziei na skorzystanie z prawa i dobrodziejstwa instytucji warunkowego zwolnienia wspólnie z pozostałymi skazanymi, mającymi tą możliwość i perspektywy na przyszłość. Wykonywanie kary pozbawienia z jakimkolwiek przesłaniem i zgodnie z dotychczasowymi przesłankami ustawowymi wobec pierwszej grupy traci sens, co zresztą projektodawca wyraża wprost w uzasadnieniu poprzez wskazanie na eliminacyjny charakter kary pozbawienia wolności. Postępowanie wobec tej grupy wymagać będzie specjalnych warunków, odmiennych od tych, kiedy zakłada się poprawę skazanego – nastawionych na bezwzględną, dożywotnią izolację⁷⁷.

⁷⁵ Szerzej: A. Leszczyńska, *Powrotność skazanych...*, s. 53–69.

⁷⁶ Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2019, poz. 2203 t.j.).

⁷⁷ Zob. m.in.: W. Kowalski, *Z doświadczeń i problemów wykonywania izolacji wobec skazanych wymagających osadzenia w wyznaczonym oddziale*, w: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, red. H. Machel, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 333–341.

Podsumowanie

Stosunkowo szerokie opisanie historii karania oraz samej instytucji kary pozbawienia wolności wraz z jej celami miało na uwadze wykazanie wspomnianych, niepokojących zjawisk mających miejsce w ustawodawstwie karnym. Na tle historycznego wprowadzenia nie sposób nie dostrzec, iż jeśli chodzi o stosunek do skazanych i politykę karania, aktualnie następuje regres.

Sformułowana przez A. Baładynowicza teoria, którą autorka w pełni podziela, że zasłużona kara to taka, która nie jest ani zbyt łagodna, ani nadzbyt dolegliwa, a sprawiedliwa – karę taką określono jako „daleką zarówno od przesadnego rygoryzmu, jak i od abolicjonizmu”⁷⁸ – traci na znaczeniu. Ustawodawca, zdaniem autorki, w ostatnich latach zbliża się nazbyt do rygoryzmu, tracąc balans między karą sprawiedliwą, a karą nadmiernie surową. Czy sprawiedliwą można określić karę nie pozwalającą sprawcy na poprawę postawy, „rehabilitację”? To nie jedyny skutek, skutkiem jest także zapomnienie i zburzenie całej historii związanej z wykonywaniem kary pozbawienia wolności, celami tej kary, wypracowanymi przez lata strukturami, mechanizmami i przede wszystkim wszelkimi przepisami prawa krajowego, także aktami międzynarodowymi.

Novum w postaci opisywanej treści przepisu art. 1 pkt 19b przewidzianej w projekcie Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r., już po poprawkach Senatu⁷⁹, jest niczym innym jak rekonstrukcją tak cennej instytucji, jaką jest warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbywania reszty kary w racjonalnej polityce karnej. Przedstawiony projekt stanowi również wyraz pominięcia zasad i przepisów dotyczących karania jak i wykonywania kary pozbawienia wolności.

Odpowiadając na postawione na początku pytanie: jaki cel można postawić karze pozbawienia wolności w sytuacji, w której osoba skazana ma świadomość, iż nie ma szansy na wyjście z izolacji? – nie dostrzega się żadnego pozytywnego celu takiej kary. Nasuwa się jedynie analogia do czasów, w których opisywana kara służyła niehumanitarnym, okrutnym

---

⁷⁸ A. Baładynowicz, *Probacja – System sprawiedliwego karania – podstawy aksjologiczne*, w: *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, red. B. Hołyst, S. Redo, CZWS, Warszawa 1996, s. 63.

⁷⁹ Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 maja 2019 r. w sprawie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw.

celem zadania śmierci skazanemu, upokorzenia w oczach społeczeństwa ku sprawiedliwości i przestrodze. Natomiast, przez pryzmat samego skazanego, dotychczasowa poprawa jurydyczna również traci sens z braku jakichkolwiek perspektyw na przyszłość, braku możliwości życia wolnościowego. Ustawodawca w uzasadnieniu nieco „zapomniał” o samym skazanym, skupiając się w przeważającej mierze na społeczeństwie.

W związku z ww. argumentacją, która została jedynie przytoczona pokrótce, należałoby podjąć dyskusję na temat tego, w jakim kierunku aktualnie zmierza polityka karania. Właściwej drogi autorka upatruje w korzystaniu z doświadczeń i historii. Dotychczasowy, często nieskuteczny model readaptacji społecznej skazanych, winien być zmodernizowany, skupiony na jednostce i tym, aby skazani wychodzili z izolacji, nie zaś pozostawali w niej do końca życia – nie godzi się to z celami stawianymi wykonywaniu kary pozbawienia wolności. Rozwiązanie takie z żadnej perspektywy nie wydaje się być właściwym: tak skazanego, pozostałych skazanych, pracowników zakładów karnych, jak względów ekonomicznych, względów bezpieczeństwa i społecznych, a przede wszystkim pozostaje w kolizji z poszanowaniem przyrodzonej godności ludzkiej.

Ustawodawca winien bardziej zmierzać w kierunku kary sprawiedliwej i rozwijać to co już zostało stworzone, ugruntowane – tworzyć lepsze warunki do właściwego wykonywania kary pozbawienia wolności, a zatem takiego, które będzie zgodne z celami stawianymi tej karze i eliminowało, już wysoki, poziom recydywy penitencjarnej.

Na tle zjawiska recydywy penitencjarnej w kraju, warto zastanowić się w jakie jeszcze narzędzia do pracy z osobami pozbawionymi wolności ustawodawca może wyposażyć stosowane organy, aby efektywnie wykonywać karę pozbawienia wolności. Wartym zastanowienia jest doskonalenie metodyki postępowania z osobami skazanymi. Czy odbieranie najbardziej skutecznego narzędzia może wywołać pozytywne skutki?

Marginalnie, o ile omawiany projekt wejdzie w życie, należy się spodziewać całkowitej reorganizacji polityki penitencjarnej, samych jednostek penitencjarnych i licznych przepisów, gdyż, z całą stanowczością, wykonywanie kary bezwzględniego dożywotniego pozbawienia wolności będzie wymagało warunków dedykowanych dla tej grupy skazanych.

Konkludując, warto także poddać pod rozważę na tle przedmiotowego opracowania ostatni Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 marca 2019 r. Petukhov przeciwko Ukrainie, dotyczący kary bezwzględniego dożywotniego pozbawienia wolności. W wyroku

potwierdzono już utrwaloną linię orzeczniczą – krytyczną w stosunku do stosowania „zakazu” warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania reszty kary. Wskazano w tymże wyroku m.in., ponad wszelką wątpliwość, złamanie zakazu nieludzkiego i poniżającego traktowania poprzez pozbawienie skazanego szansy na warunkowe przedterminowe zwolnienie⁸⁰.

Bibliografia

Literatura

Bałandynowicz A., *Probacja – System sprawiedliwego karania – podstawy aksjologiczne*, w: *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, red. B. Hołyst, S. Redo, CZSW, Warszawa 1996.

Beccaria C., *O przestępstwach i karach*, przeł. prof. E.S. Rappaport, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1959, s. 87.

Chojniak Ł., *Sprzeciw prokuratora w postępowaniu o udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 97, Warszawa, IV kwartał 2017, s. 80.

Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, PWN, Warszawa 2001.

Dykty E., *Uwarunkowania autoagresji wśród skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2018, nr 98, Warszawa, I kwartał 2018, s. 23–49.

Fidelus A., *Metoda tutoringów – wsparcie w procesie autoresocjalizacji osób powracających do życia na wolności*, „Probacja” 2012, nr I, Wydaw. Ministerstwo Sprawiedliwości, s. 82–96.

Gucwa-Porębska K., *Ewolucja systemów oddziaływań resocjalizacyjnych. Od instytucjonalnej izolacji w kierunku oddziaływań wolnościowych*, „Probacja” 2015, nr III, Wydaw. Ministerstwo Sprawiedliwości.

Hołyst B., *Bezpieczeństwo jednostki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.

Hołyst B., *Bezpieczeństwo, ogólne problemy badawcze*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.

---

⁸⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 12 marca 2019 r. (skarga nr 41216/13) w sprawie Petukhov przeciwko Ukrainie oraz wcześniejsze dot. omawianego zagadnienia: Wyrok ETPC w sprawie Vinter i inni przeciwko Wielkiej Brytanii z 9 lipca 2013 r., Wyrok ETPC w sprawie László Magyar przeciwko Węgrom z 20 maja 2014 r.; Kafkaris przeciwko Cyprowi (wyrok ETPC z dnia 12 lutego 2008 r., skarga nr 21906/04).

Jakubowska-Hara J., Skupiński J., *Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

Janus-Dębska A., *Praca na cele społeczne jako szansa jednostki na uniknięcie psychospołecznych skutków izolacji więziennej*, „Probacja” 2017, nr IV, Wydaw. Ministerstwo Sprawiedliwości, s. 43–59.

Jędrzysek-Geisler A., Jurczyk M.B., *Poziom lęku i agresji u osób pierwszy raz odbywających karę pozbawienia wolności oraz recydywistów penitencjarnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 95, Warszawa, II kwartał 2017, s. 61–79.

Kałużny A., *Warunki adaptacji skazanych do życia wolnościowego*, „Probacja” 2013, nr III, Wydaw. Ministerstwo Sprawiedliwości, s. 117–131.

Kowalski W., *Z doświadczeń i problemów wykonywania izolacji wobec skazanych wymagających osadzenia w wyznaczonym oddziale*, w: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, red. H. Machel, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 333–341.

Kuć M., *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności*, Towarzystwo naukowe KUL, Lublin 2007, s. 53.

Lachowski J., *Przesłanka materialna warunkowego przedterminowego zwolnienia na gruncie kodeksu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 11.

Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 5, C.H. Beck, Warszawa 2014.

Lelental S., *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 1983.

Lelental S., *Profesor Emil Stanisław Rappaport – uczonek, kodyfikator, organizator i uczestnik międzynarodowego ruchu naukowego, inicjator uchwał „Kodeksu karnego wykonawczego”, nauczyciel akademicki, kierownik pierwszego w Polsce Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego*, „Przegląd więziennictwa Polskiego” 2015, nr 89, Wydawnictwo Centralnego Zarządu Służby Więziennej Ministerstwa Sprawiedliwości, Warszawa, IV kwartał 2015, s. 5–11.

Lelental S., *Stosowanie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności*, w: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, red. H. Machel, Gdańsk 2006.

Leszczyńska A., *Powrotność skazanych do zakładów karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 96, Warszawa, III kwartał 2017, s. 53–69.

Leszczyńska A., *Prawa i obowiązki osób skazanych na karę pozbawienia wolności*, w: *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, red. A. Nawój-Śleszyński, A. Leszczyńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego – w druku.

Machel H., *Resocjalizacja penitencjarna – współczesny casus polski*, w: *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki, Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Leleentalowi w 45. roku pracy naukowej i dydaktycznej*, red. K. Indecki, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.

Mała encyklopedia prawa, red. Z. Rybicki, PWN, Warszawa 1980.

Mrozek K., *Przesłanki udzielenia warunkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności*, „Acta Erasmiaca 3. Prace prawnicze” 2012, red. M. Sadowski, P. Szymaniec.

Musidłowski R., *Warunkowe przedterminowe zwolnienie*, w: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, red. H. Machel, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 163–173.

Musiół S., *Negatywne aspekty kary pozbawienia wolności*, „Probacja” 2013, nr IV, Wydaw. Ministerstwo Sprawiedliwości.

Nawój-Śleszyński A., Łuczak J., *Wybrane problemy indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności i środków probacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017.

Nawój-Śleszyński A., *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.

Nawój-Śleszyński A., *Skazani odbywający zastępczą karę pozbawienia wolności i ukarania w populacji więziennej (z problematyki redukcji populacji więziennej)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2013, nr 78, Warszawa.

Nawój-Śleszyński A., *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich potencjał reedukacyjny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92, Warszawa.

Niełaczna M., *Warunkowe przedterminowe zwolnienie skazanych na kary skrajnie długie. Prawo do drugiej szansy*, w: *Długoterminowe kary pozbawienia wolności*, red. W. Zalewski, Gdańsk 2015.

Olszewska E., *Stygmat przestępcy jako czynnik utrudniający readaptację społeczną byłych skazanych*, „Resocjalizacja Polska” 2012, nr 3.

Paszkievicz A., *Stygmatyzacja społeczna osób odbywających karę pozbawienia wolności – zarys problematyki*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 97, Warszawa, IV kwartał 2017, s. 55–79.

Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 3, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 466.

Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 3, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 583.

Raglewski J., § 17. *Podstawa nadzwyczajnego obostrzenia kary z art. 64 k.k. (recydywa specjalna)*, w: *Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, Tom 5, wyd. 2, red. T. Kaczmarek, C.H. Beck, Warszawa 2017.

Salmonowicz S., *Wizerunek kodeksu: Constitutio Criminalis Carolina*, „Roczniki Nauk Prawnych” T. XIII, z. 1.

Szymanowska A., *Czynniki sprzyjające i utrudniające readaptację społeczną recydywistów*, w: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, red. H. Machel, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006.

Tadla R., *Resocjalizacja skazanych – zarys problematyki*, „Probacja” 2015, nr I, Wydaw. Ministerstwo Sprawiedliwości, s. 125–135.

Warylewski J., *O wybranych funkcjach i celach kary pozbawienia wolności*, w: *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, red. H. Machel, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 19–29.

Wilk L., *Rozdział I Kary § 6 Kara dożywotniego pozbawienia wolności*, w: *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej. System prawa karnego*, Tom 6, red. M. Melezini, wyd. 2, C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 327–329.

Wróbel-Chmiel A., *Nagrody i kary dyscyplinarne w praktyce penitencjarnej a poczucie sensu życia więźniów długoterminowych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2017, nr 97, Warszawa, IV kwartał 2017.

Zakrzewski P., *Rodzajowość kar w Kodeksie karnym z 1997 r. Uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z 3 marca 2009 r. (I KZ P 30/08)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009, z. 2, s. 149 i n.

Zgoliński I., Juchacz W., *Aktualny model kary pozbawienia wolności i jego perspektywy*, w: *Studia z zakresu nauk prawnoustrojowych. Tom IV. Miscellanea*, red. Z. Witkowski, Wydawnictwo KPSW, Bydgoszcz 2014.

Akty prawne

Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 r. (Dz.U. 1947 nr 23, poz. 90).

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej 2012/C 326/02.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483 ze zm.).

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela (przyjęta i proklamowana rezolucją gromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.).

Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r. (RPU 2019 VIII, poz. 3451).

Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 maja 2019 r. w sprawie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw.

Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2019, poz. 2203 t.j.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. – Kodeks karny (Dz.U. 2019, poz. 1950 t.j.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2019, poz. 676 t.j.).

Orzecznictwo

Wyrok ETPCz w sprawie László Magyar przeciwko Węgrom z 20 maja 2014 r.

Wyrok ETPCz w sprawie Vinter i inni przeciwko Wielkiej Brytanii z 9 lipca 2013 r.

Wyrok ETPCz z dnia 12 lutego 2008 r. w sprawie Kafkaris przeciwko Cyprowi (skarga nr 21906/04).

Wyrok ETPCz z dnia 12 marca 2019 r. (skarga nr 41216/13) w sprawie Petukhov przeciwko Ukrainie.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 lipca 2013 r. sygn. Akt 9/10, OTK ZU 6A/2013, poz. 79.

Źródła internetowe

Biuro RPO, KOZZD Gostynin, <https://www.rpo.gov.pl/pl/kategoria-tematyczna/kozzd-gostynin>, dostęp: 13.06.2019.

Grześkowiak A., *Kodeks karny. Komentarz*, 2019, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3damrrge3tsnjoobqxafru gm4tsobsha2q>, dostęp: 11.06.2019.

Karnacewicz W., *Instytucja kary śmierci od starożytności po średniowiecze – wybrane kraje i kodyfikacje*, <http://wpia.uwm.edu.pl/czasopisma/sites/default/files/uploads/KPP/2017/2/71-76.pdf>, dostęp: 15.04.2019.

Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, red. J. Lachowski, Warszawa 2016, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogizdkmjshe3tgmjjoobqxaalrthaztamjxgiyq&groupIndex=1&rowIndex=0>, dostęp: 05.07.2017.

Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 6, Warszawa 2017, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3damjvha2dmnroobqxaalrthaztamrv43q>, dostęp: 04.07.2017.

Statystyki CZSW, „Zestawienie zdarzeń nadzwyczajnych”, <http://www.sw.gov.pl/dzial/statystyka>, dostęp: 08.07.2017.

Słowa kluczowe: kara pozbawienia wolności, karanie, kara dożywotniego pozbawienia wolności, warunkowe przedterminowe zwolnienie

Streszczenie

Postrzeganie, jak i wykonywanie kary pozbawienia wolności, ale także cele samego karania, przeszły na przestrzeni lat ogromną ewolucję. Zestawiając aktualia z historią można mówić nawet o rewolucji. Mając na uwadze treść projektowanych zmian można domniemać, iż instytucję kary pozbawienia wolności, a przede wszystkim jej celów, czeka nieco krótsza na przestrzeni czasu, jednakże równie znacząca, rewolucja. Zmiany zakładają bowiem możliwość orzeczenia przez sąd kary bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności. Przedmiotowe zagadnienie zostanie przedstawione przez autorkę w niniejszym opracowaniu.

Key words: imprisonment, punishment, life imprisonment, parole

FROM THE DEATH PENALTY TO THE “BAN” ON PAROLE

Abstract

The perception and execution of imprisonment, but also the objectives of punishment itself, have undergone a huge evolution over the years. By comparing news and history, you can even speak of a revolution. Bearing in mind the content of the proposed changes, it can be presumed that the institution of imprisonment and, above all, its objectives, will be subject to revolution, a litter shorter over time, but equally significant. The changes assume the possibility of a court ordering absolute imprisonment for life. The issue in question will be presented by the author in this study.

Historia artykułu:

Otrzymano: 14.06.2019   Zaakceptowano: 15.11.2019   Opublikowano: 16.12.2019

DOI: 10.5604/01.3001.0013.6111

Artykuł Oryginalny

Autor do korespondencji: Aleksandra Leszczyńska; adres e-mail: leszczynska.aleksandra@o2.pl

---

Adrianna Wączek¹

ZASADA BEZPOŚREDNIOŚCI W POSTĘPOWANIU
ODWOŁAWCZYM NA TLE ART. 452 K.P.K.
Z PERSPEKTYWY HISTORYCZNEJ

Wprowadzenie

Zasada bezpośredniości stanowi jedną z naczelnych zasad procesu karnego. W ścisłym związku z nią pozostaje bowiem zasada prawdy materialnej, której istota wyraża się poprzez adresowany do organu procesowego nakaz wydania rozstrzygnięcia opartego na ustaleniach faktycznych odpowiadających prawdzie².

W piśmiennictwie odnośnie kierunku interpretacji zasady bezpośredniości, wskazuje się na trzy dyrektywy³. Wedle pierwszej z nich, sąd opiera swoje ustalenia na dowodach przeprowadzonych na rozprawie. Ma to służyć w szczególności urealnieniu prawa stron do aktywnego uczestnictwa w postępowaniu dowodowym⁴. Wedle drugiej dyrektywy, dowody powinny być przeprowadzone bezpośrednio przed sądem orzekającym w danej sprawie. Biorąc za cel budowę ustaleń faktycznych, mających stanowić podstawę rozstrzygnięcia oraz właściwą ocenę przeprowadzonych dowodów, dyrektywa ta ma priorytetowe znaczenie. Bezpośrednie

---

¹ Mgr Adrianna Wączek, aplikantka adwokacka, Izba Adwokacka w Opolu, adres e-mail: asobecka.92@o2.pl

² W literaturze zasadę prawdy materialnej określa się także mianem „zasady prawdy obiektywnej”, zob. K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013, s. 104. Odnośnie związku zasady bezpośredniości z zasadą prawdy materialnej zob. M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 1955, s. 100 i n.

³ K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013, s. 108.

⁴ *Ibidem*. Zob. także M. Jeż-Ludwichowska, M. Klubińska, *Zasada bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym w świetle nowelizacji k.p.k. z 27 września 2013 R.*, w: *Środki zaskarżenia po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego*, red. A. Lach, Toruń 2015, s. 22.

dowodzenie przez sąd orzekający umożliwia bowiem czynienie wrażeń znajdujących odzwierciedlenie w ocenie zgromadzonego materiału dowodowego⁵. Wedle trzeciej dyrektywy, sąd orzekający powinien w pierwszej kolejności korzystać z tzw. dowodów pierwotnych, nie eliminując całkowicie dowodów pochodnych. Wobec powyższego, wskazać należy na wypowiedziany w doktrynie pogląd, wedle którego „dowód pierwotny stwarza lepsze warunki poznania prawdy, gdyż istnieje mniejsze niebezpieczeństwo zniekształceń, które pojawiają się zarówno przy spostrzeganiu, zapamiętywaniu jak i odtwarzaniu w zeznaniach uprzednio poczynionych spostrzeżeń”⁶.

Z powyższych rozważań wynika, iż bezpośrednio zetknięcie się przez organ procesowy z dowodem ma zasadnicze znaczenie dla budowy prawidłowej podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, co podkreśla wspomniany już związek zasady bezpośredniości z zasadą prawdy materialnej, czyniąc go nierozzerwalnym.

W doktrynie wskazuje się, iż zasada bezpośredniości stanowi zasadę nieskodyfikowaną, tj. taką, której nie sformułowano w żadnym osobnym przepisie, lecz obowiązuje w oparciu o swoistą syntezę wyinterpretowaną z odpowiedniej grupy przepisów⁷.

Skoro tak, to w związku z tym, iż zasada bezpośredniości stanowi zasadę ściśle procesową, integralnie związaną z aspektem dowodowym, określenie zakresu jej obowiązywania w postępowaniu odwoławczym powinno nastąpić przez pryzmat wykładni art. 452 k.p.k.⁸ Jest to bowiem fundamentalny przepis, który reguluje kwestie dopuszczalności prowadzenia postępowania dowodowego przez sąd II instancji. Podkreślając jego związek z zagadnieniem dotyczącym zasady bezpośredniości, należy wskazać, iż przepis ten pozwala określić zakres realizowania rzeczonyj zasady w instancji odwoławczej.

⁵ Por. S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1959, s. 79.

⁶ K. Marszał, *op. cit.*, s. 109. Zob. także M. Cieślak, *Polska procedura karna*, wyd. 3, Warszawa 1984, s. 330 i n. Por. także H. Paluszkiwicz, w: *System Prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III*, red. P. Hofmański, LexisNexis, s. 1010–1011.

⁷ K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013, s. 59; H. Paluszkiwicz, *O zasadzie bezpośredniości w perspektywie zmian Kodeksu postępowania karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, rok LXXIV, z. 2, s. 48.

⁸ Wprawdzie aktualnie obowiązuje tylko przepis art. 452 § 2 k.p.k., jednak historyczne ujęcie § 1 art. 452 k.p.k. stanowi tło rozważań na temat aktualnie istniejącego modelu postępowania odwoławczego.

1. Zasada bezpośredniości w kontekście rozważań na temat modelu postępowania odwoławczego. Rozważania w ujęciu historycznym

Zakres obowiązywania zasady bezpośredniości w postępowaniu przed sądem II instancji jest związany z aktualnie istniejącym modelem postępowania odwoławczego. Model ten kształtuje się w oparciu o obowiązujące granice dopuszczalnego dowodzenia w instancji odwoławczej. W doktrynie podkreśla się, że to zakres dopuszczalnego dowodzenia decyduje o modelu, nie zaś model o zakresie dowodzenia⁹. Zważywszy na ten pogląd, wyznaczenie granic dopuszczalności dowodzenia w postępowaniu drugoinstancyjnym, w świetle rozważań na temat zasady bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym, pozostaje prawnie relewantne.

Dlatego też, wykładnia art. 452 k.p.k. w kontekście omawianego zagadnienia jest niezbędna. Przepis ten wyznacza bowiem, jak już zostało zaakcentowane na wstępie, granice dopuszczalności postępowania dowodowego przed sądem II instancji.

Co więcej, analiza normy prawnej płynącej z treści powołanego przepisu powinna zostać dokonana z uwzględnieniem wątku historycznego. Przyczyni się to w znacznym stopniu nie tylko do ustalenia aktualnego zakresu realizacji zasady bezpośredniości przed sądem II instancji, ale także wykazany zostanie charakter zmian dokonanych w zakresie modelu postępowania odwoławczego.

Punktem wyjścia do dalszych rozważań będzie zatem przedstawienie aktualnie istniejącego modelu postępowania odwoławczego w aspekcie prawno-porównawczym, poprzez uwzględnienie treści normatywnej poszczególnych przepisów prawnych obowiązujących także na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1928 r.¹⁰ oraz Kodeksu postępowania karnego z 1969 r.¹¹

---

⁹ P. Hofmański, S. Zabłocki, *Dowodzenie w postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym – kwestie modelowe*, w: *Funkcje procesu karnego. Księga Jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011, s. 468. Zob. także D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość w polskim procesie karnym. Analiza dogmatycznoprawna*, Warszawa 2013, s. 254. Z. Kwiatkowski, *Evidentiary proceedings before an appellate court in the Polish criminal trial*, "Ius Novum" 2016, nr 2, s. 112.

¹⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1928 nr 33, poz. 313).

¹¹ Ustawa Kodeks postępowania karnego z dnia 19 kwietnia 1969 r. (Dz.U. 1969 nr 13, poz. 96).

W ujęciu ogólnym zakres postępowania dowodowego wyznaczają czynności procesowe ukierunkowane na ukształtowanie podstawy faktycznej stanowiącej fundament rozstrzygnięcia¹². Zakres ten podlega ograniczeniom w oparciu o kryterium przydatności dowodu dla rozstrzygnięcia kwestii prawnych, mających znaczenie dla treści orzeczenia mającego zapasć w sprawie¹³. O ile powyższe ujęcie znajduje w pełni zastosowanie w postępowaniu przed sądem I instancji, o tyle w postępowaniu odwoławczym podlega modyfikacji w oparciu o odmienną od sądu *a quo* rolę sądu odwoławczego. Zważywszy na fakt, iż polski system karnoprosesowy determinuje zasada skargowości, na etapie postępowania pierwszoinstancyjnego zakres dowodzenia jest związany z zakresem skargi oskarżyciela¹⁴. W nauce prawa karnego procesowego wskazuje się na dość dużą swobodę w wyborze źródeł dowodowych, środków dowodowych czy też odnośnie oceny dowodów przeprowadzonych w postępowaniu przed sądem I instancji¹⁵. W postępowaniu odwoławczym czynności te limitowane są zakresem rozpoznania sprawy, gdyż w myśl art. 433 § 1 k.p.k.: „Sąd odwoławczy rozpoznaje sprawę w granicach zaskarżenia, a jeżeli w środku odwoławczym zostały wskazane zarzuty stawiane rozstrzygnięciu – również w granicach podniesionych zarzutów, uwzględniając treść art. 447 § 1–3, a w zakresie szerszym w wypadkach wskazanych w art. 435, art. 439 § 1, art. 440 i art. 455”¹⁶. W związku z zawartą w cytowanym przepisie normą, należy w pełni podzielić pogląd prezentowany w piśmiennictwie¹⁷, w myśl którego dla rozstrzygnięcia mającego zapasć w postępowaniu drugoinstancyjnym znaczenie mają tylko te dowody, które zostały powołane dla wykazania okoliczności nierozzerwalnie związanych z zarzutami odwoławczymi¹⁸, lub które wiążą się z kwestiami podlegającymi rozpoznaniu

¹² A. Gaberle, *Leksykon polskiej procedury karnej*, Gdańsk 2004, s. 353.

¹³ *Ibidem*. Por. z art. 170 k.p.k. w brzmieniu Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

¹⁴ P. Hofmański, S. Zabłocki, *op. cit.*, s. 468.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ M. Klejnowska, *Dowodzenie co do meritum w sprawie karnej w postępowaniu apelacyjnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007, rok LXIX, z. 1, s. 107.

¹⁷ S. Steinborn, *Postępowanie dowodowe w instancji apelacyjnej w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015, z. 1–2, s. 154. Por. także S. Zabłocki, *Postępowanie odwoławcze w kodeksie postępowania karnego po nowelizacji. Komentarz praktyczny*, Warszawa 2003, s. 371.

¹⁸ Por. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2006 r., II KK 284/05, Legalis nr 120029. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2002 r., IV KKN 253/99, Lex

przez sąd odwoławczy z urzędu. Niemniej należy zgodzić się ze stanowiskiem P. Hofmańskiego oraz S. Zabłockiego, wedle którego „w procesie karnym, na każdym jego etapie, dowodzenie ma rację bytu tylko o tyle, o ile rezultat tego dowodzenia jest relewantny z punktu widzenia rozstrzygnięcia, jakie w tym postępowaniu ma (czy może) zapisać”¹⁹.

Na tle powyższych rozważań, należy zastanowić się nad rolą sądu odwoławczego i jej związkiem z realizacją przez ten sąd zasady bezpośredniości w aspekcie dowodowym.

W Kodeksie postępowania karnego z 1969 r. priorytetowe znaczenie, z punktu widzenia problematyki związanej z zakresem dopuszczalnego dowodzenia w instancji odwoławczej, a co za tym idzie związanej z realizacją zasady bezpośredniości ściśle powiązanej z przedmiotowym zakresem, miał art. 402²⁰. W myśl § 1 rzeczonego przepisu sąd odwoławczy nie mógł przeprowadzać postępowania dowodowego co do „istoty sprawy”. Wątpliwości interpretacyjne mogły pojawiać się w odniesieniu do użytego przez ustawodawcę sformułowania „istota sprawy” w zakresie dowodzenia przez sąd *ad quem*. Z uwagi na ich aktualizację na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1997 r., rozważania w tym przedmiocie zostaną poczynione w dalszej części artykułu.

Wyjątek od zasady, wyrażonej w art. 402 § 1 Kodeksu postępowania karnego z 1969 r., przewidywał wówczas § 2 i 3²¹ tego przepisu. Za zasadniczą należy uznać treść normatywną § 2, w świetle którego sąd odwoławczy miał możliwość przeprowadzenia na rozprawie dowodu w sposób bezpośredni. Uprawnienie to podlegało jednakże ograniczeniom. Skorzysanie z niego było wszakże uzależnione od łącznego spełnienia przesłanek przewidzianych treścią tego przepisu. Po pierwsze, bezpośrednie dowodzenie przez sąd odwoławczy musiało służyć uzupełnieniu przewodu sądowego. Po drugie, przeprowadzenie przez sąd odwoławczy dowodu bezpośrednio na rozprawie było dopuszczalne tylko wówczas, jeżeli

---

Nr 56831. Odnośnie postępowania dowodowego ukierunkowanego na sprawdzenie zasadności zarzutu zob. także A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010, s. 79.

¹⁹ P. Hofmański, S. Zabłocki, *op. cit.*, s. 469.

²⁰ Ustawa Kodeks postępowania karnego z dnia 19 kwietnia 1969 r. (Dz.U. 1969 nr 13, poz. 96).

²¹ W myśl art. 402 § 3 „W postępowaniu odwoławczym sąd apelacyjny może sam przeprowadzić dowód z dokumentu oraz z opinii instytutu, zakładu, instytucji lub biegłego. Przeprowadzenie innych dowodów następuje według art. 342 i 343, które stosuje się odpowiednio”.

miało przyczynić się to do przyspieszenia postępowania. Po trzecie, nie zachodziła konieczność przeprowadzenia na nowo przewodu w całości lub w znacznej części. Sąd mógł wówczas przed rozprawą wydać postanowienie o dopuszczeniu dowodu²².

Tak skonstruowany, na gruncie poprzednio obowiązującego stanu prawnego, przepis pozwala na wysnucie wniosku, że o ile w odniesieniu do zakazu przeprowadzania postępowania dowodowego co do „istoty sprawy”, co do zasady, bezpośrednie dowodzenie było wyłączone, o tyle wyjątek przewidziany w § 2 art. 402 Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. dopuszczał możliwość realizacji zasady bezpośredniości w aspekcie dowodowym w ograniczonym zakresie, uwarunkowanym kumulatywnym spełnieniem przesłanek przewidzianych w tym przepisie. Przepis ten otwierał bowiem sądowi odwoławczemu drogę do przeprowadzenia dowodów w sposób bezpośredni²³. Z kolei użycie przez ustawodawcę na gruncie tego przepisu sformułowania „jeżeli przyczyni się to do przyspieszenia postępowania” sugeruje przyjąć, iż bezpośrednie dowodzenie przez sąd odwoławczy było determinowane postulatem szybkości postępowania. W nauce prawa karnego procesowego zwracano uwagę, że warunki odstąpienia od ogólnej reguły wyrażającej zakaz przeprowadzania przez sąd odwoławczy postępowania dowodowego co do „istoty sprawy” wynikały nie tylko z ekonomiki procesowej, a także, jak wynika wprost z treści omawianego przepisu, z uwagi na brak konieczności przeprowadzenia na nowo przewodu w całości lub w znacznej części²⁴.

Powyższe wnioski wymagają wzbogacenia o charakterystykę modelu postępowania odwoławczego ukształtowanego w myśl przepisów Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. Zagadnienia związanego z zakresem dopuszczalnego dowodzenia w instancji odwoławczej nie można bowiem dokonać w oderwaniu od aspektu prawnoporównawczego, zestawiającego rewizyjny model postępowania odwoławczego z apelacyjnym systemem kontroli orzeczeń. Zachodzi zatem konieczność interpretacji zagadnienia przy jednoczesnym uwzględnieniu cech modelu postępowania karnego,

²² Odnośnie rodzaju dowodu, co do których istniała możliwość bezpośredniego dowodzenia zob. A. Kaftal, *Niektóre problemy środków odwoławczych w świetle projektu kodeksu postępowania karnego*, „Palestra” 1969, nr 13/3, s. 17.

²³ Por. D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 257.

²⁴ H. Paluszkiewicz, w: *System Prawa karnego procesowego...*, s. 1068. T. Nowak, *Zasada bezpośredniości w polskim procesie karnym*, Poznań 1971, s. 193.

wprowadzonego przez Kodeks postępowania karnego z 1928 r.²⁵ Charakterystyka rzeczonych modeli wiąże się z omawianym zagadnieniem dotyczącym zasady bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym, mianowicie pozwala określić, w którym z modeli zasada ta jest realizowana w sposób najpełniejszy.

Model apelacyjny, obok rewizyjnego, jest jednym z klasycznych modeli postępowania odwoławczego. Jego źródłem jest Kodeks postępowania karnego z 1928 r.²⁶ Model ten zakłada konieczność ponownego przeprowadzenia postępowania dowodowego w granicach apelacji oraz możliwość dokonania oceny ustaleń faktycznych przez pryzmat dowodów przeprowadzonych w sposób bezpośredni przez sąd odwoławczy. Oznacza to, że sąd II instancji jest sądem merytorycznym, a jego kontrola w związku z wniesionym środkiem odwoławczym ukierunkowana jest nie tylko na sprawdzenie zaskarżonego orzeczenia pod względem prawnym, lecz w szczególności orzeczenie to jest weryfikowane pod kątem prawidłowości jego podstawy faktycznej²⁷. W sytuacji bowiem stwierdzenia, że sąd I instancji popełnił błąd na płaszczyźnie ustaleń faktycznych, sąd odwoławczy jest uprawniony do poczynienia własnych ustaleń i wydania na ich podstawie orzeczenia odmiennego co do istoty. Zasadniczą cechą tego modelu jest zatem brak po stronie sądu odwoławczego obowiązku przekazywania sprawy do ponownego rozpoznania sądowi I instancji na wypadek stwierdzenia błędu w ustaleniach faktycznych²⁸. Jego możliwo-

---

²⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1928 nr 33, poz. 313).

²⁶ W szczególności należy zwrócić uwagę na art. 475 k.p.k. z 1928 r., wedle którego „Sąd odwoławczy nie może odmówić wezwania świadków i biegłych, przesłuchanych w pierwszej instancji, oraz sprowadzenia z sądu pierwszej instancji dowodów rzeczowych, jeżeli strona w apelacji bądź stawia uzasadnione zarzuty nieścisłości protokołu, bądź żąda ponownego przesłuchania na stwierdzenie okoliczności w protokole nieujawnionych, a mogących mieć wpływ na orzeczenie o winie” oraz art. 476 k.p.k. z 1928 r., cyt. „Sąd Apelacyjny, rozpoznający sprawę z powodu apelacji założonej od wyroku uniewinniającego w sprawie o przestępstwo ścigane z urzędu, jest obowiązany przeprowadzić na nowo całe postępowanie dowodowe, przyczem protokoły przesłuchania osób, przesłuchanych w pierwszej instancji, wolno odczytywać tylko w wypadkach wskazanych w art. 338 i 339”, Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1928 nr 33, poz. 313).

²⁷ Odnośnie różnic pomiędzy apelacyjnym systemem kontroli a rewizyjnym modelem postępowania odwoławczego zob. M. Siewierski, *Opracowanie rewizji w procesie karnym*, „Palestra” 1958, nr 10–11, s. 4.

²⁸ Zob. w szczególności D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 254 i n.

ści w zakresie podejmowania czynności dowodowych są bowiem nieograniczone²⁹. Skoro tak, to nieograniczony w tym postępowaniu jest także zakres obowiązywania zasady bezpośredniości w aspekcie dowodowym³⁰.

Istotnie odmienny rewizyjny model postępowania odwoławczego za priorytetową przyjmuje kontrolną funkcję sądu odwoławczego³¹. Wiąże się to ze znacznymi ograniczeniami na płaszczyźnie dowodowej odnośnie bezpośredniego przeprowadzania dowodów w instancji odwoławczej. Charakterystyczna dla tego modelu jest bowiem zasada, w myśl której sąd odwoławczy ma zakaz przeprowadzania postępowania dowodowego co do „istoty sprawy”³². Zasada ta obowiązywała, jak już zostało zaakcentowane, na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. Podejmowanie przez sąd odwoławczy czynności dowodowych następowało w drodze wyjątku od ogólnej reguły, o której mowa powyżej³³. Idąc dalej, należy wskazać, iż model ten jest związany z tzw. zasadą rewizyjną, która w doktrynie oznacza totalną, całościową kontrolę zaskarżonego orzeczenia zarówno w aspekcie prawnym, jak i faktycznym, a co więcej, także poza granicami zaskarżenia i podniesionymi zarzutami³⁴.

Wprawdzie model rewizyjny, podobnie jak model apelacyjny, przewidywał uprawnienie sądu odwoławczego do merytorycznego orzekania, jednakże sąd ten mógł to czynić wyłącznie w oparciu o dowody zgromadzone w postępowaniu pierwszoinstancyjnym. Co więcej, w piśmiennic-

---

²⁹ Co do uwag krytycznych odnośnie modelu apelacyjnego zob. M. Klejnowska, *Model postępowania odwoławczego i nadzwyczajnoskargowego w sprawach karnych*, „Biuletyn Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego” 2010, s. 8.

³⁰ W doktrynie podkreślano, że Kodeks postępowania karnego z 1928 r. w początkach swego obowiązywania zakładał dominującą rolę zasady bezpośredniości w aspekcie dowodowym w instancji odwoławczej, co wiązało się z istniejącym wówczas trójinstancyjnym modelem postępowania karnego, przewidującego środki odwoławcze w postaci apelacji i kasacji, M. Jeż-Ludwichowska, M. Klubińska, *op. cit.*, s. 22.

³¹ Z. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 113. D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 261. Zob. także L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, *Komentarz do Kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1959, s. 422. Model rewizyjny w polskiej procedurze karnej obowiązuje od 1949 r. Przeprowadzono wówczas tzw. wielką reformę, która u swych podstaw zakładała zerwanie z modelem apelacyjnym na rzecz rewizyjnego systemu kontroli orzeczeń, Ustawa z 27 dnia kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U. nr 32, poz. 238).

³² M. Klejnowska, *Dowodzenie co do meritum...*, s. 101.

³³ Czynności dowodowe były wyłącznie limitowane co nie wiązało się z całkowitym zakazem prowadzenia postępowania dowodowego przez sąd odwoławczy, zob. T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 974.

³⁴ D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 257.

twie wyrażany jest także pogląd, według którego w modelu rewizyjnym wydanie orzeczenia merytorycznego jest możliwe tylko o tyle, o ile nie sprzeciwia się temu funkcja kontrolna sądu odwoławczego³⁵.

Z powyższych rozważań wynika, iż odmienne założenia w odniesieniu do czynności dowodowych leżą u podstaw modelu apelacyjnego, w ramach którego zakres realizacji zasady bezpośredniości jest bardzo szeroki.

Wobec powyższego, należy jednoznacznie stwierdzić, że o ile w modelu rewizyjnym obowiązuje zasada pośredniości, o tyle apelacyjny system kontroli orzeczeń zakłada dominującą rolę zasady bezpośredniości w zakresie przeprowadzania postępowania dowodowego w instancji odwoławczej.

Ograniczenia dowodowe leżące u podstaw modelu rewizyjnego powodowały zatem, iż zasada bezpośredniości była respektowana tylko o tyle, o ile sąd kontrolujący zaskarżone orzeczenie uchylił je i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania sądowi I instancji. Przedmiotowe ograniczenia były bowiem immanentnie związane z rozpoznaniem sprawy przez sąd odwoławczy w oparciu o tzw. dowodzenie swobodne, co oznaczało orzekanie na podstawie akt postępowania pierwszoinstancyjnego.

W oparciu o powyższą charakterystykę modeli postępowania odwoławczego, należy zastanowić się, z jakim aktualnie modelem postępowania odwoławczego mamy do czynienia. Podstawową kwestią jest wszakże ustalenie wpływu tego modelu na realizację zasady bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym.

Aktualnie obowiązujący art. 452 k.p.k.³⁶ stanowi normatywnie źródło granic dopuszczalnego dowodzenia w instancji odwoławczej. Przepis ten, w pierwotnej wersji, w § 1 stanowił: „Sąd odwoławczy nie może przeprowadzić postępowania dowodowego co do istoty sprawy”³⁷. Właściwa interpretacja użytego w nim sformułowania co do „istoty sprawy” odnośnie sfery dowodowej miała zasadnicze znaczenie, gdyż wedle doktryny prawa karnego procesowego postępowanie dowodowe nieodnoszące się do „istoty sprawy” nie podlegało ograniczeniom³⁸. Podstawową kwestią jest zatem

---

³⁵ *Ibidem*, s. 261.

³⁶ Zob. przypis nr 8.

³⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89, poz. 555).

³⁸ Zob. w szczególności: A. Gaberle, *Leksykon polskiej...*, s. 353; W. Grzeszczyk, *Postępowanie dowodowe na rozprawie odwoławczej*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 3, s. 2; Z. Doda, A. Gaberle, *Kontrola odwoławcza w procesie karnym. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Komentarz. Tom II*, Dom Wydawniczy ABC, 1997, s. 336.

ustalenie jego znaczenia. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę, iż w nauce prawa karnego procesowego wskazuje się na dwa rodzaje dowodów charakterystycznych dla instancji odwoławczej. Pierwszą kategorię stanowią dowody co do „istoty sprawy”, które są związane z przedmiotem procesu, tj. kwestią odpowiedzialności prawnej oskarżonego za zarzucany mu czyn przestępny³⁹. Drugą kategorię stanowią dowody, które przedmiotem badań czynią uchybienia popełnione przez sąd I instancji⁴⁰.

Skoro tak, to biorąc za podstawę wnioski płynące z analizy dotyczącej modeli postępowania odwoławczego, należy stwierdzić, iż w odniesieniu do dowodów ukierunkowanych na rozważenie kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego, zasada bezpośredniości w zakresie możliwości prowadzenia postępowania dowodowego nie dochodziła do „głosu”, chyba że sąd odwoławczy wyjątkowo uzupełniał postępowanie dowodowe w oparciu o art. 452 § 2 k.p.k. Zdaniem A. Gaberle, dopuszczalność prowadzenia dowodów, co do kwestii związanych z odpowiedzialnością karną oskarżonego, była bowiem ograniczona do wypadków określonych we wskazanym przepisie⁴¹.

Ustawodawca dopuszczał możliwość odstąpienia od zasady, według której sąd odwoławczy nie mógł przeprowadzić postępowania dowodowego co do „istoty sprawy”, co zostało wyrażone w § 2 art. 452 k.p.k., który stanowił, iż: „Sąd odwoławczy może jednak w wyjątkowych wypadkach, uznając potrzebę uzupełnienia przewodu sądowego, przeprowadzić dowód na rozprawie, jeżeli przyczyni się to do przyspieszenia postępowania, a nie jest konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu w całości lub w znacznej części. Dowód można dopuścić również przed rozprawą”⁴². Uwzględniając kontekst historyczny, należy stwierdzić, iż art. 452 k.p.k. w swej pierwotnej treści był w głównej mierze zbliżony do brzmienia art.

³⁹ Tak m.in. A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie...*, s. 78–79. Por. także Z. Doda, A. Gaberle, *op. cit.*, s. 336. Odnośnie dowodu co do „istoty sprawy” wypowiedział się także Sąd Najwyższy, zob. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2007 r., III KK 298/06, Legalis nr 83974.

⁴⁰ A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie...*, s. 78–79. Zob. także P. Pojnar, *Prawo sądu odwoławczego do własnych ustaleń faktycznych a zasada kontroli procesu – rozważania de lege lata i de lege ferenda*, w: *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski, A. Zoll, Warszawa 2000, s. 711. Por. także M. Klejnowska, *Dowodzenie co do meritum...*, s. 114.

⁴¹ A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie...*, s. 78.

⁴² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89, poz. 555).

402 Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. Zarówno pod rządami Kodeksu postępowania karnego z 1969 r., jak i na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1997 r., w jego pierwotnym brzmieniu, ustawodawca przewidywał bowiem zakaz przeprowadzania przez sąd odwoławczy postępowania dowodowego co do „istoty sprawy”, z kolei możliwość odstąpienia od tej zasady skorelowana była z przesłankami, których łączne spełnienie determinowało możliwość bezpośredniego dowodzenia w zakresie uzupełniającego postępowania dowodowego⁴³. Oznaczało to przejście przez model postępowania odwoławczego kształtowanych w oparciu o pierwotnie obowiązujące przepisy Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. elementów rewizyjnych charakterystycznych dla poprzedniego porządku prawnego, wyrażających przedmiotowy zakaz oraz możliwość bezpośredniego dowodzenia tylko w wyjątkowych wypadkach⁴⁴. Skoro tak, to biorąc pod uwagę powyższe rozważania na temat modeli postępowania odwoławczego należy jednoznacznie stwierdzić, iż Kodeks postępowania karnego z 1997 r. u swych podstaw zakładał dominującą funkcję kontrolną sądu odwoławczego, charakterystyczną dla modelu rewizyjnego, co wiązać się miało ze znacznymi ograniczeniami w zakresie realizacji zasady bezpośredniości w sferze dowodowej⁴⁵. Przedstawione wnioski co do ówczesnej roli sądu odwoławczego, ukierunkowanej wyłącznie na kontrolę zaskarżonego orzeczenia, znajdują odzwierciedlenie także w orzecznictwie. W wyroku z dnia 19 sierpnia 2004 r. Sąd Najwyższy wyraził pogląd, iż: „Przepis art. 452 § 1 k.p.k. nie określa zakazu dowodowego, wiążącego się z całkowitą niemożnością dopuszczenia dowodu w procesie, i z koniecznością rozstrzygnięcia o jego przedmiocie tylko na podstawie dostępnych, już przeprowadzonych dowodów. Wskazany przepis stanowi jedynie ograniczenie możliwości przeprowadzenia dowodu na etapie rozpoznawania apelacji, a to wobec tego, że to sąd pierwszej instancji – w realizacji zasady bezpośredniości i dwuinstancyjnego modelu procesu – jest uprawniony do prowadzenia postępowania dowodowego, zaś sąd odwoławczy pełni jedynie funkcję kontrolną”⁴⁶.

---

⁴³ P. Hofmański, *Komentarz do art. 452*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. P. Hofmański, Warszawa 2001, Legalis, teza 4.

⁴⁴ Zob. P. Pojnar, *op. cit.*, s. 710–711.

⁴⁵ Tak m.in. A. Sakowicz, *Komentarz do art. 452*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2018, Legalis, teza 2. Zob. także P. Hofmański, *op. cit.*, teza 2.

⁴⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 sierpnia 2004 r., II KK 388/03, Legalis nr 66107. Zob. także Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 kwietnia 2001 r., II KKN 414/98, Legalis

Nadto, odnosząc się także do kwestii związanych z rodzajem rozstrzygnięć wydawanych przez sąd odwoławczy, jako elementów kształtujących model postępowania odwoławczego, w doktrynie wskazuje się, że model, w którym sąd odwoławczy jest uprawniony zarówno do uchylecia zaskarżonego orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania (element kasacyjny), jak i do zmiany zaskarżonego wyroku poprzez orzekanie odmienne co do „istoty sprawy” (element apelacyjny), przy jednoczesnym zachowaniu funkcji kontrolnej sądu II instancji, ma charakter mieszany, gdyż czerpie zarówno z modelu apelacyjnego, kasacyjnego, jak i rewizyjnego⁴⁷. Dlatego też w piśmiennictwie został określony mianem hybrydowego modelu postępowania odwoławczego⁴⁸.

Problematyka dotycząca zakresu obowiązywania zasady bezpośredniości w instancji odwoławczej jest niezwykle istotna w kontekście Ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw⁴⁹ oraz Ustawy z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw⁵⁰.

Zasadnicza zmiana, na którą z perspektywy zasady bezpośredniości należy zwrócić szczególną uwagę, polegała na uchyleniu § 1 w art. 452 k.p.k., który stanowił, iż sąd odwoławczy nie może przeprowadzić postępowania dowodowego co do „istoty sprawy”, o czym była już mowa powyżej. Oceniając tę zmianę należy zauważyć, iż ustawodawca uchylając rzeczony przepis zasadniczo przemodelował postępowanie odwoławcze, przyznając sądowi *ad quem* znacznie szersze uprawnienia w zakresie bezpośredniego przeprowadzania dowodów.

Wypada dodać, że zasadniczej zmianie uległ również charakter art. 452 § 2 k.p.k., który aktualnie stanowi samodzielną podstawę odwoław-

---

nr 304234. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2006 r., II KK 200/05, Legalis nr 80234. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2007 r., III KK 363/06, Legalis nr 108604.

⁴⁷ R. Kmieciak, *Trójinstancyjny system apelacyjno-kasacyjny czy dwuinstancyjna hybryda rewizyjno-kasacyjna*, w: *Lubelskie Towarzystwo Naukowe. Materiały z sesji naukowej „Kierunki i stan reformy prawa karnego”*, Lublin 1995, s. 69.

⁴⁸ D. Świecki, *Bezpośredniość czy pośredniość...*, s. 261 i wskazana tam literatura.

⁴⁹ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013, poz. 1247).

⁵⁰ Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2016, poz. 437).

czą⁵¹. Zdaniem D. Świeckiego: „Tak skonstruowany art. 452 § 2 k.p.k. wprowadza zasadę, że sąd odwoławczy przeprowadza dowody, chyba że zachodzi podstawa do uchylenia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, co może czynić zbędne przeprowadzenie dowodu”⁵².

Wprawdzie kontrolna funkcja sądu odwoławczego pozostaje nadal wiążąca⁵³, to jednak w kontekście zmian dokonanych na gruncie art. 452 k.p.k. nie powinno budzić zastrzeżeń stwierdzenie, iż aktualnie postępowanie odwoławcze ma charakter mieszany, tj. kontrolno-rozpoznawczy, gdyż rola sądu II instancji w ukształtowanym w ten sposób modelu postępowania odwoławczego nie sprowadza się wyłącznie do kontroli zaskarżonego orzeczenia, lecz również za cel przyjmuje merytoryczne rozpoznanie sprawy⁵⁴.

Poczynione powyżej rozważania prowadzą do wniosku, że aktualnie obowiązujący model postępowania odwoławczego został przekształcony w kierunku bardziej apelacyjnym, co wiąże się, biorąc za podstawę rozważania na temat apelacyjnego systemu kontroli orzeczeń, z realizacją zasady bezpośredniości na płaszczyźnie dowodowej w instancji odwoławczej w znacznie szerszym zakresie, aniżeli miało to miejsce przed nowelizacją wrześniową z 2013⁵⁵ czy nowelizacją z 2016 r.⁵⁶

---

⁵¹ Przepis ten stanowi, iż „Sąd odwoławczy oddala wniosek dowodowy, jeżeli przeprowadzenie dowodu przez ten sąd byłoby niecelowe z przyczyn określonych w art. 437 § 2 zdanie drugie”; Art. 452 § 2 w brzmieniu ustawy z dnia 27.09.2013 r. (Dz.U. 2013, poz. 1247 ze zm. z Dz.U. 2015, poz. 396), cyt. „Sąd odwoławczy dopuszcza dowody na rozprawie, jeżeli nie jest konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu w całości. Dowody można dopuścić również przed rozprawą”.

⁵² D. Świecki, *Komentarz do art. 452*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2019, Legalis.

⁵³ W tym kontekście por. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2015 r., III KK 305/15, Legalis nr 1341819.

⁵⁴ Tak również S. Steinborn, *op. cit.*, s. 149; A. Sakowicz, *op. cit.*, Legalis, teza 2. Por. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2017 r., V KK 265/17, Legalis nr 1706000.

⁵⁵ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013, poz. 1247).

⁵⁶ Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2016, poz. 437).

2. Zasada bezpośredniości w świetle art. 452 k.p.k. w zw. z art. 437 § 2 k.p.k. W kierunku urzeczywistnienia zasady bezpośredniości

Na tle art. 452 k.p.k. w brzmieniu obowiązującym przed nowelizacją wrześnieową mogły pojawiać się wątpliwości interpretacyjne związane z prawidłową wykładnią tego przepisu w powiązaniu z treścią art. 437 § 2 k.p.k. Mianowicie, o ile art. 437 § 2 k.p.k. przewidywał możliwość wydania przez sąd odwoławczy orzeczenia reformatoryjnego, o tyle sąd ten mógł orzekać odmiennie co do istoty tylko wówczas, „jeżeli pozwały na to zebrane dowody”. Zważywszy na obowiązującą wówczas treść art. 452 k.p.k., sformułowanie „zebrane dowody” należało rozumieć bądź jako materiał dowodowy zebrany przez sąd I instancji i ewentualnie uzupełniony w toku postępowania odwoławczego, bądź wyłącznie jako materiał dowodowy zebrany przez sąd I instancji, gdyż, jak już zostało podniesione, § 1 wskazanego artykułu pozbawiał sąd odwoławczy możliwości przeprowadzenia postępowania dowodowego co do „istoty sprawy”⁵⁷. Potwierdzenia dla powyższego ujęcia można poszukiwać w oparciu o poglądy doktryny prawa karnego procesowego. Według J. Grajewskiego oraz S. Steinborna, zmiana zaskarżonego orzeczenia, polegająca na odmiennym orzekaniu co do „istoty sprawy”, była wszakże dopuszczalna tylko wówczas, jeżeli pozwały na to dowody zebrane w postępowaniu pierwszoinstancyjnym i w uzupełniającym postępowaniu dowodowym przed instancją odwoławczą pod warunkiem, że to drugie było dopuszczalne w świetle art. 452 § 2 k.p.k., czyli tylko wówczas, o ile miało miejsce łączne spełnienie wszystkich przesłanek określonych w tym przepisie⁵⁸. Kontynuując rozważania należy wskazać, iż tak ujęte uprawnienie sądu odwoławczego do wydania orzeczenia o charakterze reformatoryjnym połączone z rzeczonym zakazem w sferze dowodowej miało istotne znaczenie dla zakresu obowiązywania zasady bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym. Zgodzić należy się ze stanowiskiem wyrażonym wówczas przez S. Waltosia, iż tak ukształtowany model postępowania apelacyjnego charakteryzuje dysharmonia między uprawnieniem sądu odwoław-

---

⁵⁷ Uprawnienie do wyjątkowego przeprowadzenia dowodów na rozprawie odwoławczej przewidywał art. 452 § 2 k.p.k. Zob. także T. Grzegorzczak, *op. cit.*, s. 1124.

⁵⁸ Zob. J. Grajewski, S. Steinborn, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz LEX. Tom II*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2013, s. 78.

czego do wydania merytorycznego rozstrzygnięcia a prawem tego sądu do bezpośredniego poznania faktów stanowiących podstawę orzeczenia, skoro sąd odwoławczy był pozbawiony możliwości przeprowadzenia postępowania dowodowego co do „istoty sprawy”⁵⁹. W doktrynie przyjmowano wówczas, że „jeżeli sąd odwoławczy dostrzeże konieczność przeprowadzenia dowodów co do istoty sprawy, nie może co do tej istoty orzekać, powinien zaś zaskarżone orzeczenie uchylić i sprawę przekazać sądowi I instancji do ponownego rozpoznania”⁶⁰. Należy zatem jednoznacznie stwierdzić, iż w modelu postępowania odwoławczego, w którym uprawnienie sądu odwoławczego do merytorycznego orzekania skorelowane jest z zakazem przeprowadzania postępowania dowodowego co do „istoty sprawy”, zasada bezpośredniości zostanie zachowana, o ile sąd II instancji uchyli zaskarżone orzeczenie i przekaże sprawę sądowi I instancji do ponownego rozpoznania, ewentualnie gdy uzupełni postępowanie dowodowe na podstawie art. 452 § 2 k.p.k. W nauce prawa karnego procesowego⁶¹ wskazywano, że uchylenie orzeczenia i przekazanie sprawy sądowi I instancji do ponownego rozpoznania było możliwe tylko wtedy, gdy zachodziła co najmniej jedna z przesłanek wymienionych w art. 438 k.p.k. i gdy zebrane w sprawie dowody nie pozwalały na wydanie orzeczenia co do „istoty sprawy”⁶². W piśmiennictwie podkreślano wówczas znaczącą rolę orzeczeń kasatoryjnych z perspektywy realizacji zasady bezpośredniości⁶³. Wskazywano, że w modelu, w którym sąd odwoławczy nie może prowadzić postępowania dowodowego co do „istoty sprawy”, orzekanie kasatoryjne ma to znaczenie, że zasada bezpośredniości jest realizowana w szerszym zakresie, aniżeli w przypadku orzekania reformatoryjnego. Stanowisko to wymaga dalszej interpretacji. W kontekście powyższych rozważań, na szczególną uwagę zasługuje pogląd Sądu Najwyższego wy-

---

⁵⁹ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1998, s. 519. Tak również P. Pojnar, *op. cit.*, s. 713–714.

⁶⁰ R. Kmieciak, *Z problematyki dowodu ścisłego i swobodnego*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 1, s. 21.

⁶¹ Zob. J. Grajewski, S. Steinborn, *op. cit.*, s. 79. Zob. także Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1974 r., III KR 25/73, OSNKW 1973, z. 12, poz. 165.

⁶² Należy wskazać, że sąd odwoławczy wydaje orzeczenie o charakterze kasatoryjnym także wówczas, gdy zachodzi wypadek przewidziany w art. 439 k.p.k., który statuuje tzw. bezwzględne przyczyny uchylenia orzeczenia. Zagadnienie to leży jednak poza zakresem niniejszego opracowania.

⁶³ Por. P. Pojnar, *op. cit.*, s. 714. Por. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 października 1980 r., V KRN 96/80, Legalis nr 22279.

rażony w wyroku z dnia 1 lutego 2007 r., wedle którego: „Jakkolwiek bezdyskusyjne pozostaje w świetle art. 437 § 2 k.p.k. prawo sądu odwoławczego do odmiennego orzeczenia co do istoty, to jednak nie oznacza to wyeliminowania obowiązującej w polskim procesie karnym zasady bezpośredniości. Odmienna zatem ocena przeprowadzonych przez sąd pierwszej instancji dowodów w postępowaniu odwoławczym może być dokonana tylko w warunkach, gdy dowody te są w swej treści kategoryczne i jednoznaczne, a ich ocena przeprowadzona przez sąd *a quo* jest skutkiem błędu, zazwyczaj ewidentnego, w rozumowaniu. Odmiennego orzekania co do istoty, zwłaszcza radykalnego, dokonywać więc należy w fazie postępowania drugoinstancyjnego z ostrożnością, tym bardziej, że w wyniku takiego reformatoryjnego rozstrzygnięcia doznaje ograniczenia gwarantowane konstytucyjnie prawo strony procesu do kontroli instancyjnej (art. 176 ust. 1 Konstytucji RP). Jeśli już jednak sąd *ad quem* orzeczenie zmieniające wydał, to jego uzasadnienie powinno odpowiadać zarówno wymogom art. 457 § 3 k.p.k., jak i art. 424 § 1 k.p.k.”⁶⁴. W podobnym tonie wypowiedział się także Sąd Najwyższy w innym judykacie, cyt.: „Jakkolwiek z art. 437 § 2 k.p.k. wynika uprawnienie sądu odwoławczego do dokonywania ustaleń faktycznych odmiennych od przyjętych za podstawę pierwszoinstancyjnego orzeczenia, o ile «pозwalają na to zebrane dowody», to jednak przepis ten interpretować należy w ścisłym związku z zasadą bezpośredniości (w znaczeniu postulatu zetknięcia się organu procesowego z przeprowadzonymi dowodami), jak i z zasadą dwuinstancyjności. Właśnie ze względu na owe zasady, dokonanie przez sąd odwoławczy ustaleń faktycznych, odmiennych od poczynionych w postępowaniu pierwszoinstancyjnym (jeżeli przewód sądowy nie został uzupełniony w trybie art. 452 § 2 k.p.k.) uzasadnione będzie tylko wtedy, gdy zebrane dowody mają jednoznaczną wymowę, a ocena ich przez sąd *a quo* jest oczywiście błędna”⁶⁵. Odmiennie co do przestrzegania przez sąd odwoławczy zasady bezpośredniości w kontekście

⁶⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 lutego 2007 r., II KK 375/06, Legalis nr 81925.

⁶⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 2010 r., IV KK 334/09, Legalis nr 336522. W podobnym kierunku także: Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2005 r., III KK 61/05, Legalis nr 73880; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2007 r.; III KK 286/07, Legalis nr 114253; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2007 r., IV KK 185/06, Legalis nr 97221; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 lipca 2007 r., IV KK 184/07, Legalis nr 161483; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2007 r., II KK 198/07, Legalis nr 99622.

merytorycznego orzekania wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 10 czerwca 2008 r. uznając, że reformatoryjne orzekanie następuje wbrew zasadom bezpośredniości i dwuinstancyjności⁶⁶. Sąd Najwyższy w przedmiotowym judykacie wyraził jednocześnie pogląd podobny do stanowiska wyrażonego w dwóch wcześniej cytowanych orzeczeniach, uznając odnośnie reformatoryjnego orzekania przez sąd odwoławczy, iż cyt.: „Jest ono uzasadnione wówczas, gdy dowody zebrane w sprawie mają kategorię i jednoznaczną wymowę, a ich ocena dokonana przez sąd I instancji jest oczywiście błędna”⁶⁷.

Poglądy te wymagają jednak dalszego komentarza. Na tle cytowanych orzeczeń wyłaniał się bowiem problem prawny. W doktrynie prawa karnego procesowego czyniono rozważania, czy sąd odwoławczy mógł dokonać ustaleń faktycznych wyłącznie na podstawie odmiennej oceny dowodów w porównaniu z oceną dokonaną przez sąd rozpoznający sprawę w I instancji⁶⁸. Zdaniem K. Marszała, *prima facie* rozwiązania tego zagadnienia należało poszukiwać w oparciu o wspomnianą i przytoczoną już we wcześniejszych rozważaniach, czynionych w ramach niniejszej jednostki tematycznej, treść art. 437 § 2 k.p.k., który statuował prawo sądu odwoławczego do merytorycznego orzekania, o ile pozwalały na to „zebrane dowody”⁶⁹. Autor ten stanął jednak na stanowisku, że interpretacji tego przepisu nie można dokonać w oderwaniu od dyrektywy wymagającej bezpośredniego przeprowadzenia dowodów, gdyż jak zostało wskazane w ramach uzasadnienia tego poglądu, „trudno byłoby zaakceptować tezę, że sąd odwoławczy może dokonać odmiennej oceny przy pełnym wyłączeniu dyrektywy bezpośredniego przeprowadzenia dowodów”⁷⁰. Prowadzi to zatem do wniosku, że odmienna ocena dowodów czyniona przez sąd II instancji była dopuszczalna tylko o tyle, o ile sąd odwoławczy uzupełniał postępowanie dowodowe w oparciu o art. 452 § 2 k.p.k.⁷¹ W ten sposób miało dojść do zapobieżenia całkowitego wyeliminowania zasady

---

⁶⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 czerwca 2008 r., II KK 27/08, Legalis nr 118467.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ W szczególności K. Marszał, w: *Proces karny. Przebieg postępowania*, wyd. 2, red. K. Marszał, Katowice 2012, s. 256–257.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 257.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ Odnośnie prawa do czynienia ustaleń faktycznych przez instancję kontrolną zob. w szczególności A. Gaberle, *Funkcje kontroli instancyjnej w procesie karnym (zagadnienia podstawowe)*, w: *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga Pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody*, red. A. Gaberle, S. Waltoś, Zakamycze 2000, s. 43–44.

bezpośredniości⁷². Słuszne jest zatem zapatrywanie, że w sytuacji, gdy sąd II instancji przedmiotowego postępowania nie uzupełniał, to zaskarżone orzeczenie powinien uchylić i sprawę przekazać do ponownego rozpoznania sądowi I instancji⁷³. W tej perspektywie wypowiedział się także Sąd Najwyższy, uznając, że w sytuacji stwierdzenia przez sąd odwoławczy, że dokonana przez sąd I instancji ocena dowodów budzi zastrzeżenia, powinien on uzupełnić przewód sądowy w drugiej instancji przez bezpośrednie przesłuchanie świadków lub na podstawie art. 437 § 2 k.p.k. uchylić wyrok i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania⁷⁴. W innym judykacie Sąd Najwyższy zajął stanowisko, wedle którego: „Podstawowa w polskim procesie karnym zasada bezpośredniości wymaga, aby orzekający w sprawie sąd opierał ustalenia faktyczne na bezpośrednio przeprowadzonych dowodach w czasie rozprawy, w sposób pozwalający mu na bezpośrednie zetknięcie się z dowodem. Jeżeli zatem sąd rewizyjny nabrał wątpliwości co do trafności oceny dokonanej przez sąd pierwszej instancji, a wątpliwości te dotyczą istotnych okoliczności, sam nie może przeprowadzić na nowo określonego dowodu, a powinien uchylić wyrok i przekazać sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania”⁷⁵.

W kontekście powyższych rozważań, należy zastanowić się nad tym, jak interpretować art. 452 k.p.k. przez pryzmat art. 437 k.p.k. *de lege lata* oraz podjąć próbę odpowiedzi na pytanie, czy aktualny pozostaje opisany powyżej problem prawny związany z wspomnianą dysharmonią między uprawnieniem sądu odwoławczego do merytorycznego orzekania a prawem tego sądu do bezpośredniego poznania faktów stanowiących podstawę orzeczenia.

⁷² Z. Doda, A. Gaberle, *op. cit.*, s. 339.

⁷³ K. Marszał, w: *Proces karny. Przebieg...*, s. 257. Zgodnie z poglądem wyrażonym w doktrynie, iż wprawdzie żaden przepis k.p.k. nie uzależniał możliwości dokonywania przez sąd II instancji własnych ustaleń faktycznych z koniecznością przeprowadzenia w tym zakresie uzupełniającego postępowania dowodowego, to jednakże Sąd Najwyższy konsekwentnie podkreślał wzajemne powiązanie tych zagadnień, zob. P. Pojnar, *op. cit.*, s. 712–713.

⁷⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 1979 r., V KRN 31/79, OSNPG 1980, nr 2, poz. 27. Zob. także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 1975 r., II KR 86/75, OSNGP 1975, nr 10, poz. 103. Por. także Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 lutego 1972 r., V KRN 610/71, Legalis nr 16076.

⁷⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 października 1980 r., V KRN 96/80, Legalis nr 22279. W odniesieniu do możliwości czynienia przez sąd odwoławczy ustaleń faktycznych, por. także Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 1975 r., II KR 86/75, OSNGP 1975, nr 10, poz. 103.

Nie bez znaczenia dla tak ujętego zagadnienia ma wspomniana już Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 27 września 2013 r. (Dz.U. 2013, poz. 1247)⁷⁶, która nie tylko diametralnie zmieniła model postępowania dowodowego wskutek uchylecia § 1 art. 452 k.p.k., wyłączającego możliwość przeprowadzenia przez sąd odwoławczy postępowania dowodowego co do „istoty sprawy”, lecz także znacząco zmodyfikowała treść art. 437 k.p.k. W zasięgu zainteresowań znajduje się § 2 tego przepisu, który w brzmieniu przed nowelizacją wrześniową stanowił, iż: „Jeżeli pozwalają na to zebrane dowody, sąd odwoławczy zmienia zaskarżone orzeczenie, orzekając odmiennie co do istoty, lub uchyla je i umarza postępowanie; w innych wypadkach uchyla orzeczenie i przekazuje sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania; przepis art. 397 stosuje się odpowiednio”⁷⁷. Aktualnie obowiązujący art. 437 § 2 k.p.k. brzmi następująco: „Sąd odwoławczy zmienia zaskarżone orzeczenie, orzekając odmiennie co do istoty, lub uchyla je i umarza postępowanie; w innych wypadkach uchyla orzeczenie i przekazuje sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania. Uchylenie orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania może nastąpić wyłącznie w wypadkach wskazanych w art. 439 § 1, art. 454 lub jeżeli jest konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu w całości”⁷⁸.

Zasadnicza zmiana sprowadza się zatem do ograniczenia przypadków orzekania kasatoryjnego przez sąd odwoławczy. Z redakcji aktualnie obowiązującego art. 437 § 2 k.p.k. wynika bowiem, iż sąd odwoławczy może uchylić wyrok i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania tylko w trzech przypadkach, do których zgodnie z brzmieniem przepisu zaliczamy: bezwzględne przyczyny uchylecia orzeczenia (art. 439 § 1 k.p.k.), reguły *ne peius* (art. 454 k.p.k.) oraz gdy konieczne jest przeprowadzenie na nowo przewodu w całości. Orzekanie kasatoryjne aktualnie ma zatem charakter wyjątkowy, na co wskazuje użycie przez ustawodawcę na gruncie tego przepisu określenia „wyłącznie”, które determinuje stwierdzenie, że wykładnia rozszerzająca tego artykułu jest niedopuszczalna, a wskaza-

---

⁷⁶ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 27 września 2013 r. (Dz.U. 2013, poz. 1247).

⁷⁷ Ustawa Kodeks postępowania karnego z dnia (Dz.U. 1997 nr 89, poz. 555).

⁷⁸ Art. 437 § 2 w brzmieniu ustawy z dnia 27.09.2013 r. (Dz.U. 2013, poz. 1247 ze zm. z Dz.U. 2015, poz. 396), która weszła w życie 1.07.2015 r.

ne powyżej przypadki stanowią katalog zamknięty⁷⁹. Oznacza to, że odmiennie niż dotychczas to orzekanie reformatoryjne przez sąd odwoławczy stanowi regułę, gdyż elementy kasatoryjne w kontekście rozstrzygnięć wydawanych w instancji odwoławczej zostały znacząco ograniczone⁸⁰.

Podsumowując powyższe zmiany, należy zastanowić się nad ich znaczeniem w kontekście zakresu obowiązywania zasady bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym. Bez wątpienia analizy tego zagadnienia należy dokonać z uwzględnieniem kierunku zmian na płaszczyźnie rodzajów rozstrzygnięć wydawanych przez sąd odwoławczy, w szczególności w świetle modyfikacji, wedle której sąd może uchylić wyrok i sprawę przekazać do ponownego rozpoznania tylko w wyjątkowych przypadkach. Przypomnieć należy, że wcześniejsze rozważania pozwoliły na wprowadzenie wniosku, że w modelu, w którym uprawnienie sądu odwoławczego do merytorycznego orzekania w zestawieniu z niemożnością przeprowadzenia przez sąd odwoławczy postępowania dowodowego co do „istoty sprawy” zasada bezpośredniości bardziej dochodzi do „głosu”, jeżeli sąd odwoławczy uchylił zaskarżone orzeczenie i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania sądowi I instancji. Należy zastanowić się, czy interpretacja aktualnie obowiązującego art. 452 k.p.k.⁸¹ w zw. z art. 437 § 2 k.p.k. prowadzi do wniosku o istniejącej synchronizacji między tymi przepisami. Należy też zająć stanowisko, że hipotetycznie ustanowienie reguły, wedle której sąd odwoławczy co do zasady powinien orzekać reformatoryjnie przy jednoczesnym utrzymaniu niemożności przeprowadzenia przez ten sąd postępowania dowodowego co do „istoty sprawy”, stanowiłoby poważne zagrożenie dla omawianej zasady bezpośredniości.

⁷⁹ D. Świecki, *Komentarz do art. 437, w: Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2019, Legalis. Por. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2018 r., IV KS 29/18, Legalis nr 1885268. Zob. także Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2018 r., V KS 25/18, Legalis nr 1851913; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 maja 2019 r., V KS 9/19, Legalis nr 1921227; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 kwietnia 2019 r., III KS 6/19, Legalis nr 1908789; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 2019 r., III KS 36/18, Legalis nr 1867633.

⁸⁰ Warto w tym miejscu dodać, że nowelizacja z 2016 r. wprowadziła do Kodeksu postępowania karnego instytucję skargi na wyrok sądu odwoławczego uchylający wyrok sądu I instancji i przekazujący sprawę do ponownego rozpoznania, która stanowi *novum* w polskiej procedurze karnej. Ze względu na doniosłe znaczenie zarówno teoretyczne, jak i praktyczne przedmiotowego zagadnienia właściwe jego przedstawienie wymagałoby odrębnego artykułu.

⁸¹ Zob. przypis nr 8.

Zakaz przeprowadzania dowodów co do „istoty sprawy” oznacza wszakże możliwość przeprowadzania dowodów w bardzo wąskim zakresie. W takim przypadku, zasada bezpośredniości nie byłaby realizowana z dwóch przyczyn. Po pierwsze, z uwagi na możliwość wydania przez sąd odwoławczy orzeczenia kasatoryjnego tylko w wyjątkowych przypadkach. Po drugie, z uwagi na daleko idące ograniczenia dowodowe w instancji odwoławczej.

Odnosząc się do powyższych rozważań, należy stwierdzić, iż w kontekście uchylecia § 1 art. 452 k.p.k., możliwość merytorycznego orzekania przez sąd odwoławczy nabiera innego znaczenia. Sąd odwoławczy ma bowiem szersze możliwości przeprowadzania dowodów w sposób bezpośredni, co ma równie niebagatelne znaczenie dla wydawania orzeczeń merytorycznych w instancji odwoławczej. Dlatego też wnioski płynące z interpretacji aktualnie obowiązującego art. 452 k.p.k. dokonanej przez pryzmat art. 437 § 2 k.p.k. *de lege lata* sugerują przyjąć, że istnieje zgodność między uprawnieniem sądu odwoławczego do reformatoryjnego orzekania a prawem tego sądu do bezpośredniego przeprowadzania dowodów w ramach kontroli instancyjnej.

Podsumowanie

Zaprezentowane rozważania prowadzą do wniosku, iż zakres obowiązywania zasady bezpośredniości jest nierozzerwalnie związany z modelem procesu karnego. Jej analiza czyniona w aspekcie dowodowym prowadzi do stwierdzenia, iż biorąc za cel przebieg oraz wyniki postępowania dowodowego pełni ona priorytetową funkcję.

Przemodelowanie postępowania odwoławczego z pełniącą funkcję wyłącznie kontrolną w kierunku postępowania o charakterze kontrolno-rozpoznawczym doprowadziło w konsekwencji do wzmocnienia przedmiotowej zasady w instancji odwoławczej.

Wprowadzie aktualny model postępowania odwoławczego nie stanowi modelu czysto apelacyjnego, to jednak poszerzony zakres reformatoryjnego orzekania połączony z szerokimi uprawnieniami sądu odwoławczego w zakresie postępowania dowodowego znacząco wpływa na zakres realizacji zasady bezpośredniości w postępowaniu przed sądem II instancji.

Bibliografia

Literatura

- Cieślak M., *Polska procedura karna*, wyd. 3, Warszawa 1984.
- Cieślak M., *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 1955.
- Doda Z., Gaberle A., *Kontrola odwoławcza w procesie karnym. Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Komentarz. Tom II*, Dom Wydawniczy ABC, 1997.
- Gaberle A., *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010.
- Gaberle A., *Funkcje kontroli instancyjnej w procesie karnym (zagadnienia podstawowe)*, w: *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga Pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody*, red. A. Gaberle, S. Waltoś, Zakamycze 2000.
- Gaberle A., *Leksykon polskiej procedury karnej*, Gdańsk 2004.
- Grajewski J., Steinborn S., w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz LEX. Tom II*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2013.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym*, Kraków 2004.
- Grzeszczyk W., *Postępowanie dowodowe na rozprawie odwoławczej*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 3.
- Hochberg L., Murzynowski A., Schaff L., *Komentarz do Kodeksu postępowania karnego*, Warszawa 1959.
- Hofmański P., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. P. Hofmański, Warszawa 2001, Legalis.
- Hofmański P., Zabłocki S., *Dowodzenie w postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym – kwestie modelowe*, w: *Funkcje procesu karnego. Księga Jubileuszowa Profesora Janusza Tyłmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011.
- Jeż-Ludwichowska M., Klubińska M., *Zasada bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym w świetle nowelizacji k.p.k. z 27 września 2013 R.*, w: *Środki zaskarżenia po nowelizacji Kodeksu postępowania karnego*, red. A. Lach, Toruń 2015.
- Kaftal A., *Niektóre problemy środków odwoławczych w świetle projektu kodeksu postępowania karnego*, „Palestra” 1969, nr 13/3.
- Klejnowska M., *Dowodzenie co do meritum w sprawie karnej w postępowaniu apelacyjnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007, rok LXIX, z. 1.

Klejnowska M., *Model postępowania odwoławczego i nadzwyczajnoskargowego w sprawach karnych*, Biuletyn Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego 2010.

Kmieciak R., *Trójinstancyjny system apelacyjno-kasacyjny czy dwuinstancyjna hybryda rewizyjno-kasacyjna*, w: *Lubelskie Towarzystwo Naukowe. Materiały z sesji naukowej „Kierunki i stan reformy prawa karnego”*, Lublin 1995.

Kmieciak R., *Z problematyki dowodu ścisłego i swobodnego*, „Prokuratura i Prawo” 2003, Nr 1.

Kwiatkowski Z., *Evidentiary proceedings before an appellate court in the Polish criminal trial*, „Ius Novum” 2016, nr 2.

Marszał K., *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013.

Marszał K., w: *Proces karny. Przebieg postępowania*, wyd. 2, red. K. Marszał, Katowice 2012.

Nowak T., *Zasada bezpośredniości w polskim procesie karnym*, Poznań 1971.

Paluszkiewicz H., *O zasadzie bezpośredniości w perspektywie zmian Kodeksu postępowania karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, rok LXXIV, z. 2.

Paluszkiewicz H., w: *System Prawa karnego procesowego. Zasady procesu karnego. Tom III*, red. P. Hofmański, LexisNexis.

Pojnar P., *Prawo sądu odwoławczego do własnych ustaleń faktycznych a zasada kontroli procesu – rozważania de lege lata i de lege ferenda*, w: *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltośa*, red. J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski, A. Zoll, Warszawa 2000.

Sakowicz A., w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2018.

Siewierski M., *Opracowanie rewizji w procesie karnym*, „Palestra” 1958, nr 10–11.

Steinborn S., *Postępowanie dowodowe w instancji apelacyjnej w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015, z. 1–2.

Śliwiński S., *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1959.

Świecki D., *Bezpośredniość czy pośredniość w polskim procesie karnym. Analiza dogmatycznoprawna*, Warszawa 2013.

Świecki D., w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Skorupka, Warszawa 2019.

Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1998.

Zabłocki S., *Postępowanie odwoławcze w kodeksie postępowania karnego po nowelizacji. Komentarz praktyczny*, Warszawa 2003.

Akty prawne

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1928 nr 33, poz. 313).

Ustawa Kodeks postępowania karnego z dnia 19 kwietnia 1969 r. (Dz.U. 1969 nr 13, poz. 96).

Ustawa z dnia 27 kwietnia 1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz.U. nr 32, poz. 238).

Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2016, poz. 437).

Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013, poz. 1247).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89, poz. 555).

Ustawa z dnia z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

Orzecznictwo

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2015 r., III KK 305/15, Legalis nr 1341819.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2006 r., II KK 284/05, Legalis nr 120029.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2017 r., V KK 265/17, Legalis nr 1706000.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2007 r., III KK 363/06, Legalis nr 108604.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 lutego 2007 r., II KK 375/06, Legalis nr 81925.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 czerwca 2008 r., II KK 27/08, Legalis nr 118467.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 1974 r., III KR 25/73, OSNKW 1973, z. 12., poz. 165.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2007 r., III KK 286/07, Legalis nr 114253.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 października 1980 r., V KRN 96/80, Legalis nr 22279.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 października 1980 r., V KRN 96/80, Legalis nr 22279.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2007 r., III KK 298/06, Legalis nr 83974.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 sierpnia 2004 r., II KK 388/03, Legalis nr 66107.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 2018 r., IV KS 29/18, Legalis nr 1885268.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 2010 r., IV KK 334/09, Legalis nr 336522.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 maja 2019 r., V KS 9/19, Legalis nr 1921227.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2006 r., II KK 200/05, Legalis nr 80234.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 2019 r., III KS 36/18, Legalis nr 1867633.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 kwietnia 2019 r., III KS 6/19, Legalis nr 1908789.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 lipca 2007 r., IV KK 184/07, Legalis nr 161483.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2018 r., V KS 25/18, Legalis nr 1851913.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 lutego 1972 r., V KRN 610/71, Legalis nr 16076.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 kwietnia 2001 r., II KKN 414/98, Legalis nr 304234.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 1975 r., II KR 86/75, OSNGP 1975, nr 10, poz. 103.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2007 r., II KK 198/07, Legalis nr 99622.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2007 r., IV KK 185/06, Legalis nr 97221.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 1979 r., V KRN 31/79, OSNPG 1980, nr 2, poz. 27.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2002 r., IV KKN 253/99, Lex Nr 56831.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2005 r., III KK 61/05, Legalis nr 73880.

Słowa kluczowe: zasada, bezpośredniość, sąd odwoławczy, model postępowania odwoławczego

Streszczenie

Zasada bezpośredniości jest kwalifikowana to tzw. zasad nieskodyfikowanych. Oznacza to, że odkodowanie treści rzeczonyj zasady jest możliwe w oparciu o interpretację odpowiedniej grupy przepisów. Art. 452 k.p.k. stanowi fundamentalny przepis, który odpowiada na zasadnicze pytanie dotyczące zakresu realizowania zasady bezpośredniości w postępowaniu odwoławczym. O zakresie obowiązywania zasady bezpośredniości w postępowaniu przed sądem II instancji decyduje model postępowania odwoławczego, kształtowany w oparciu o obowiązujące granice dopuszczalnego dowodzenia w instancji odwoławczej. Na skutek przemodelowania postępowania odwoławczego z pełniącego funkcję wyłącznie kontrolną w kierunku postępowania o charakterze kontrolno-rozpoznawczym, nastąpiło wzmocnienie omawianej zasady w instancji odwoławczej.

Key words: rule, directness, court of appeal, model of appeal proceedings

RULE OF DIRECTNESS IN APPEAL PROCEEDINGS IN VIEW OF ARTICLE 452 OF THE CODE OF CRIMINAL PROCEEDINGS FROM A HISTORICAL PERSPECTIVE

Abstract

The rule of directness is classified under the so-called non-codified rules. This means that decoding the content of that rule is possible based on the interpretation of the relevant group of regulations. Article 452 of the Code of Criminal Proceedings constitutes a fundamental provision which answers the fundamental question regarding the scope of implementation of the rule of directness in appeal proceedings. The scope of the rule of directness in proceedings before the court of second instance is determined by the model of appeal proceedings, shaped on the basis of the applicable limits of admissible command in an appeal body. As a result of the remodelling of appeal proceedings from a purely control role towards control and identification proceedings, this rule was strengthened in an appeal body.

Historia artykułu:

Otrzymano: 10.07.2019   Zaakceptowano: 15.11.2019   Opublikowano: 16.12.2019

DOI: 10.5604/01.3001.0013.6114

Artykuł Oryginalny

Autor do korespondencji: Adrianna Wączek; adres e-mail: asobecka.92@o2.pl

---

INFORMACJA DLA AUTORÓW

Publikacja w czasopiśmie „Probacja” wymaga spełnienia przez Autorów wymogów formalnych, merytorycznych i technicznych.

Autor winien złożyć oświadczenie o oryginalności tekstu oraz o tym, że tekst nie był wcześniej publikowany w żadnym wydawnictwie – druk do pobrania znajduje się na stronie Probacji www.probacja.com w zakładce „Dla Autorów”.

Redakcja przyjmuje materiały autorskie w wersji elektronicznej (plik .doc lub .docx).

Redakcja nie zwraca nadesłanych materiałów i zastrzega sobie prawo dokonywania formalnych zmian i niezbędnych skrótów.

Materiały należy składać korzystając z systemu redakcyjnego ICI Publishers Panel na stronie Probacji www.probacja.com w zakładce „Złóż Manuskrypt” lub przesłać na adres e-mail: joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

1. Wymogi merytoryczne

Przesłane teksty winny zawierać analizę tematyki dotychczas w literaturze nieopracowanej.

Każdy przesłany do redakcji tekst winien zaczynać się od sprecyzowania przedmiotu analizy, wyjaśnienia dlaczego zdaniem autora wybrana tematyka jest ważna z punktu widzenia określonej dziedziny wiedzy, wskazania stawianych przez autora tez badawczych, a kończyć czytelnymi konkluzjami wynikającymi z przeprowadzonego wnioskowania.

2. Wymogi techniczne tekstów

Objętość tekstu dla artykułu: maks. 25 stron znormalizowanego tekstu (włączając bibliografię, rysunki, tabele i wykresy), dla pozostałych opracowań: 10 stron.

Edytor tekstu: Word, preferowana czcionka Times New Roman 11 punktów, interlinia 1,5 (dla przypisów dolnych 9). Tekst powinien być wyjustowany, śródtytuły numerowane, należy unikać pogrubienia i podkreślenia. Do cytatów należy stosować cudzysłów.

Należy dołączyć: słowa kluczowe (do 8 słów) oraz streszczenie (do 500 znaków) w języku polskim i angielskim oraz ułożoną w porządku alfabetycznym bibliografię.

Autor powinien dostarczyć materiał ilustracyjny (zdjęcia, wykresy, tabele) dodatkowo w formie osobnych plików graficznych.

3. Sporządzanie przypisów

Pierwszy przypis w artykule powinien być afiliacją autora (autorów): posiadane tytuły naukowe, nazwa instytucji zatrudniającej i adres e-mail, np.:

dr Jan Kowalski, *Katedra Prawa Karnego Wykonawczego*, Uniwersytet Warszawski, mail@mail.pl

Zagadnienia lub tezy istotne mogą zostać wyróżnione czcionką pogrubioną. Nie należy nadużywać tego sposobu wyróżniania tekstu (np. oznaczać tak całych akapitów).

Zwroty obcojęzyczne oraz tytuły cytowanych prac zaznacza się kursywą.

Dłuższe cytaty są niedopuszczalne, chyba, że ich zastosowanie jest uzasadnione i celowe, przykładowo poprzez przeprowadzenie dokładnej analizy zacytowanego fragmentu.

Przypisy powinny zostać umieszczone na dole strony przy wykorzystaniu funkcji automatycznego numerowania. Przypisy powinny mieć co do zasady charakter informacyjny (bibliograficzny). Należy unikać rozbudowanych fragmentów tekstów w przypisach oraz zamieszczania w przypisach dłuższych cytatów.

W tekście głównym stosowane są powszechnie przyjęte skrótowce, także na oznaczenie aktów prawnych (k.k., k.p.k.) oraz w przypisie odesłania do pełnej nazwy aktu prawnego, daty jego wydania oraz publikatora.

Wymagane jest dokładne przytaczanie tytułów publikacji, nazwisk redaktorów, numeracji czasopism, sygnatur orzecznictwa oraz publikatorów powoływanych aktów normatywnych.

W razie powtórznego cytowania literatury w przypisach należy stosować skróty *ibidem*, *op. cit.*, a w razie powtórzenia cytowania tego samego autora, którego cytujemy więcej niż jedną pracę, należy tytuł opracowania skrócić i użyć wielokropka. W wypadku orzecznictwa i aktów normatywnych należy powołać za każdym razem pełne dane.

Formalny kształt przypisów:

Książki

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł kursywą, miejsce i rok wydania, strona:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 100.

Dzieła z jednolitym współautorstwem

inicjały imion i nazwiska autorów, tytuł pracy kursywą, „w:” bez nawiasów, tytuł dzieła kursywą, miejsce i rok wydania, strona:

S. Tarapata, P. Zakrzewski, *O funkcjach urojenia okoliczności wyłączających bezprawność. Wybrane zagadnienia teoretycznoprawne*, w: *Nowa kodyfikacja prawa karnego. Tom XLIII, Księga Jubileuszowa Profesora Tomasza Kaczmarka*, J. Giezek, D. Gruszecka, T. Kalisz, Warszawa 2017, s. 100.

Prace w dziełach zbiorowych

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł pracy kursywą, „w:” bez nawiasów, tytuł dzieła kursywą, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora/redaktorów, miejsce i rok wydania, strona:

P.D. Zakrzewski, *Kara łączna a prawo karne intertemporalne. Analiza problematyki na tle pojęcia czynu*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013, s. 100.

Komentarze

inicjał imienia i nazwisko autora, „w:” bez nawiasów, pełny tytuł komentarza kursywą, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora/redaktorów, miejsce i rok wydania, strona:

S. Tarapata, A. Zoll, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 53–116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, s. 180.

W wypadku cytowania komentarzy dostępnych w systemach informacji prawnych (LEX, Legalis), zamiast numeru strony można powoływać numery tez wraz ze wskazaniem przepisu, którego dotyczy komentarz (np. komentarz do art. 1 k.k., teza 4).

Nie jest dopuszczalne cytowanie komentarzy z systemów informacji prawnej bez wskazania autora komentarza do konkretnego przepisu albo bez wskazania numeru tezy.

inicjał imienia i nazwisko autora, komentarz do art. ..., „w:” bez nawiasów, pełny tytuł komentarza kursywą, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora/redaktorów, miejsce i rok wydania, numer tezy:

S. Tarapata, A. Zoll, *Komentarz do art. 101*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 53–116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, LEX, teza 5.

System Prawa Karnego

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł rozdziału, „w:” bez nawiasów, tytuł, podtytuł i tom Systemu, skrót „red.” bez nawiasów, inicjał imienia i nazwisko redaktora, miejsce i rok wydania, strona:

J. Majewski, *Rozdział IV. Zbieg przepisów ustawy. Zagadnienia węzłowe*, w: *System Prawa Karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, wyd. 2, Warszawa 2013, s. 1100.

Artykuł w czasopiśmie

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł kursywą, tytuł czasopisma w cudzysłowie (pełna nazwa) rocznik, numer/zeszyt/tom za pomocą skrótu nr/z./t. (proszę zwrócić uwagę na numerację przyjętą w danym czasopiśmie), strona:

P. Zakrzewski, *O sposobach normowania i dekodowania treści zamiaru w perspektywie tzw. znamion normatywnych oraz okoliczności wyłączających bezprawność*, „Acta Iuris Stetinensis” 2018, nr 1 (21), s. 100.

Głosa w czasopiśmie

inicjał imienia i nazwisko autora, określenie orzeczenia, którego dotyczy glosa (z zastosowaniem skrótów SO, SA, SN itp., miesiąc cyfrą rzymską wg poniższego wzoru), tytuł czasopisma w cudzysłowie (zawsze pełna nazwa) rocznik, numer/zeszyt/tom, strona:

S. Tarapata, P. Zakrzewski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 28 kwietnia 2015 r.*, I KZP 3/2016, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2017, z. 2, s. 100.

Akty normatywne

dokładny tytuł aktu normatywnego i publikator:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2018, poz. 1600 t.j.).

Orzecznictwo

rodzaj orzeczenia, nazwa organu (ewentualnie skrót), data wydania (miesiąc cyfrą rzymską), sygnatura (bez dopisku „sygn. akt”), miejsce publikacji:

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2017 r., III KK 226/16, Lex nr ...

Materiały legislacyjne

pełny tytuł projektu aktu prawnego, nr druku sejmowego, nr kadencji Sejmu; dodatkowo można podać datę projektu (dzień, miesiąc, rok) oraz adres, pod którym projekt został udostępniony w Internecie (analogicznie do stron internetowych):

Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z projektami aktów wykonawczych, druk nr 2393, Sejm VII kadencji.

Źródła internetowe

inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł kursywą, adres www, data dostępu:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, <https://books.google.pl/books?id=dl6kYKgrjNIC&pg=PA15&dq=psychologiczne+uwarunkowania+kompetencji+spo%C5%82ecznych&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwiHuMDzleDPAhXK2SwKHQmCDkwQ6AEIIDAB#v=onepage&q&f=false>, dostęp: 07.12.2010.

4. Bibliografia opracowania

Do każdego artykułu i glosy należy załączyć bibliografię cytowanych prac, ułożoną w kolejności alfabetycznej według nazwisk autorów.

INFORMATION FOR AUTHORS

Publication in the journal “Probacja” requires the Authors to meet formal, substantive and technical requirements.

The author should make a statement about the originality of the text and that the text has not been previously published in any publishing house – the printable download of the statement can be found on the website of “Probacja”: www.probacja.com in the “For Authors” tab.

The editorial office accepts original materials in electronic version (file.doc or docx).

The editorial office does not return the received materials and reserves the right to make formal changes and necessary abridgements.

Materials should be submitted using the ICI Publishers Panel editorial system on “Probacja” website: www.probacja.com in the “Submit Manuscript” tab or sent to the e-mail address: joanna.strzalkowska@ms.gov.pl

1. Substantive requirements

Submitted texts should contain an analysis of the theme that has not been elaborated in literature hitherto.

Each text sent to the editorial office should start with clarifying the subject of the analysis, explaining why, in the author’s opinion, the selected topic is important from the point of view of a specific field of knowledge, indicating the research theses posed by the author, and it should end with clear conclusions resulting from the inference.

2. Technical requirements for the texts

Text volume for an article: max. 25 pages of normalized text (including bibliography, drawings, tables and graphs), for other elaborations: 10 pages.

Text editor: MS Word, preferably Times New Roman 11 point font, 1.5 spacing (for footnotes: 9 point font). Text should be justified, with numbered headings, bold and underline should be avoided. Quotation marks should be used for quotations.

Please include: keywords (up to 8 words) and summary (up to 500 characters) in Polish and English, as well as a bibliography in alphabetical order.

The author should provide illustrative material (photos, charts, tables) as separate graphic files.

3. Requirements for footnotes:

The first footnote in the article should be the affiliation of the author (authors): academic titles, employing institution, e-mail address, e.g.:

dr Jan Kowalski, *Katedra Prawa Karnego Wykonawczego*, Uniwersytet Warszawski, mail@mail.pl

Crucial issues or theses may be highlighted in bold. This type of highlight shall not be overused (e.g. by marking whole paragraphs).

Foreign language expressions and titles of cited works are to be marked with italics.

Longer quotations will not be accepted, unless their use is justified and purposeful, e.g. due to the precise analysis of the fragment cited.

Footnotes shall be placed at the bottom of the page, with the use of the automatic numbering function. As a rule, footnotes are supposed to have an informative (bibliographical) role. It should be avoided to use complex passages of text in footnotes as well as to include longer quotations.

In the main text, common acronyms are widely accepted, also to mention legal acts (k.k. for criminal code, k.p.k. for the code of criminal procedure) and in the footnote that directs to the full name of the legal act, publishing date and the source of publication.

It is required to accurately quote titles of publications, names of editors, numbering of journals, judgment references and the sources of publication of cited normative acts.

In case of repeated quotations from pieces of literature, one should use abbreviations as: *ibidem*, *op. cit.*, while in case of an author, whose more than one work is cited, the title of the elaboration should be abbreviated with the use of an ellipsis. In case of judgments and normative acts, full description should be provided every time.

Footnote form:

Books

initial of the first name and full last name of the author, title in italics, place and year of publishing, page:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, Warszawa 2007, s. 100.

Works with uniform co-authorship

initials of the first names and full last names of the authors, title of the work in italics, “w:” (in), title of the book in italics, place and year of publishing, page:

S. Tarapata, P. Zakrzewski, *O funkcjach urojenia okoliczności wyłączających bezprawność. Wybrane zagadnienia teoretycznoprawne*, w: *Nowa kodyfikacja prawa karnego. Tom XLIII, Księga Jubileuszowa Profesora Tomasza Kaczmarka*, J. Giezek, D. Gruszecka, T. Kalisz, Warszawa 2017, s. 100.

Works in collective volumes

initial of the first name and full last name of the author, title of the work in italics, “w:” (in), title of the book in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, page:

P.D. Zakrzewski, *Kara łączna a prawo karne intertemporalne. Analiza problematyki na tle pojęcia czynu*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013, s. 100.

Comments

initial of the first name and full last name of the author, “w:” (in), full title of the comment in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of

the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, page:

S. Tarapata, A. Zoll, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 53–116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, s. 180.

When citing comments available in legal information systems (LEX, Legalis), instead of page number, it is possible to use the numbers of theses, the provision of law to which the comment applies should be included [e.g. comment to Art. 1 k.k. (penal code), thesis 4].

It is not acceptable to cite comments from legal information systems without providing the name of the author of the comment to a specific provision of law or without providing the number of the thesis.

initial of the first name and full last name of the author, “Komentarz do art.” (comment to Art.), title of the provision of law in italics, “w:” (in), full title of the comment in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, number of thesis:

S. Tarapata, A. Zoll, *Komentarz do art. 101*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 53–116 (cz. 2)*, red. W. Wróbel, A. Zoll, LEX, teza 5.

Criminal Law System

initial of the first name and full last name of the author, title of the chapter in italics, “w:” (in), title, subtitle and volume of the System in italics, abbreviation “red.” (edited by), initial of the first name and full last name of the editor/editors, place and year of publishing, page:

J. Majewski, *Rozdział IV. Zbieg przepisów ustawy. Zagadnienia węzłowe*, w: *System Prawa Karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, red. R. Dębski, wyd. 2, Warszawa 2013, s. 1100.

An article in a journal

initial of the first name and full last name of the author, title in italics, title of the journal in quotation marks (full name), year, number/book/

volume abbreviated to “nr/z./t.” (please pay attention to the numbering used in the particular journal), page:

P. Zakrzewski, *O sposobach normowania i dekodowania treści zamiaru w perspektywie tzw. znamion normatywnych oraz okoliczności wyłączających bezprawność*, „Acta Iuris Stetinensis” 2018, nr 1 (21), s. 100.

A gloss in a journal

initial of the first name and full last name of the author, indication of the judgment to which the gloss refers [with the use of acronyms SO (District Court), SA (Court of Appeal), SN (Supreme Court), etc., month should be written in roman numerals, according to the example provided below] title of the journal in quotation marks (always in full name), year, number/book/volume, page:

S. Tarapata, P. Zakrzewski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 28 kwietnia 2015 r.*, I KZP 3/2016, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2017, z. 2, s. 100.

Normative acts

The exact title of the normative act and the publication source:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2018, poz. 1600 t.j.).

Jurisdiction

type of the judgment, name of the judicial authority (may be abbreviated), date of publishing (month in roman numerals), signature [without the insertion “sygn. akt” (Act signature)], place of publishing:

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2017 r., III KK 226/16, Lex nr ...

Legislative materials

full title of the draft of the legal act, the ordinal number of Sejm printing, the ordinal number of term of office of the Sejm; in addition date

of the draft may be provided (day, month, year) as well as the address, where the draft has been published on the Internet (similarly as in case of websites):

Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z projektami aktów wykonawczych, druk nr 2393, Sejm VII kadencji.

Internet sources

initial of the first name and full last name of the author, title in italics, website address, access date:

B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich. Od opieki do odpowiedzialności*, <https://books.google.pl/books?id=dl6kYKgrjNIC&pg=PA15&dq=psychologiczne+uwarunkowania+kompetencji+spo%C5%82ecznych&hl=pl&sa=X&ved=0ahUKEwiHuMDzleDPAhXK2SwKHQmCDkwQ6AEIIDAB#v=onepage&q&f=false>, dostęp: 07.12.2010.

4. Bibliography of the work

For each article and gloss, please attach a bibliography of the cited works, arranged in alphabetical order according to the names of the authors.

PROCES RECENZJI

Autor przekazuje artykuł Redakcji Kwartalnika drogą elektroniczną i jest informowany o fakcie poddania artykułu procedurze recenzji.

Na wstępie artykuł poddawany jest ocenie formalnej z uwzględnieniem takich elementów, jak: tytuł artykułu w j. polskim oraz angielskim, streszczenie w j. polskim, streszczenie w j. angielskim, słowa kluczowe w j. polskim, słowa kluczowe w j. angielskim.

Następnie artykuł kierowany jest do recenzji.

Skład Zespołu Recenzentów zamieszczany jest w każdym drukowanym numerze kwartalnika oraz na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości w zakładce Probacja i na stronie internetowej www.probacja.com

Zespół Recenzentów zrzesza pracowników nauki posiadających co najmniej stopień naukowy doktora oraz praktyków – sędziów sądów rejonowych i okręgowych. Respektowana jest zasada, że recenzent nie może pochodzić z ośrodka naukowego, reprezentowanego przez autora artykułu i nie jest członkiem Rady Naukowej Czasopisma.

Redakcja przydziela dwóch recenzentów dla każdego artykułu. Respektowana jest zasada, że Autor i recenzenci nie znają swoich tożsamości (*double-blind review proces*).

Każda recenzja sporządzana jest pisemnie na „druku recenzji”, zawierającym ocenę artykułu oraz wnioski recenzenta w sprawie dopuszczenia, warunkowego dopuszczenia lub niedopuszczenia artykułu do druku w Kwartalniku.

W procesie recenzji brane są pod uwagę takie kryteria, jak:

- tematyka artykułu w kontekście profilu Kwartalnika,
- poziom naukowy artykułu.

Praca musi być oryginalna, odkrywcza, napisana językiem komunikatywnym i precyzyjnym, wywody i wnioski winny być udokumentowane i osadzone w paradygmacie metodologii empirycznej i teoretycznej.

Jeśli artykuł nie spełnia wymienionych kryteriów, Redakcja może zrezygnować z jego publikacji.

Autor otrzymuje drogą mailową informację o wynikach recenzji oraz „wypis” z recenzji, tj. fragmenty, które są istotne z punktu widzenia wprowadzenia niezbędnych korekt do tekstu oraz dalszego rozwoju naukowego Autora.

W przypadku uzyskania jednej recenzji pozytywnej i jednej negatywnej, Redakcja kieruje artykuł do trzeciego recenzenta.

Autor zobowiązany jest do pisemnego sformułowania „Odpowiedzi na recenzję”, w której określa czy i w jakim zakresie dostosował się do uwag recenzenta lub przedstawia argumenty ich nieuwzględnienia.

REVIEW PROCESS

The author submits the article to the Quarterly Editorial Office electronically and is informed about the fact that the article is subjected to the review procedure.

Initially, the article is subjected to formal assessment, including such elements as: title of the article in Polish and English, abstract in Polish, abstract in English, keywords in Polish, keywords in English.

Later, the article is forwarded for review.

The names of the members of the Team of Reviewers are included in each printed issue of the quarterly and on the website of the Ministry of Justice in the Probacja tab as well as on the website www.probacja.com.

The Team of Reviewers consists of researchers with at least a doctoral degree and practitioners – judges of regional and district courts. The principle that the reviewer cannot come from a scientific centre represented by the author of the article and is not a member of the Journal's Scientific Council is respected.

The editorial team assigns two reviewers for each article. The principle that the author and reviewers do not know their identities (*double-blind review process*) is respected.

Each review is made in writing on the “review print”, containing the review of the article and the reviewer's request for admission, conditional admission or non-admission of the article for printing in the Quarterly.

In the review process, the following criteria are being considered:

- the subject of the article in the context of the Quarterly's profile,
- the scientific level of the article.

The work must be original, revealing, written in a communicative and precise language, arguments and conclusions should be documented and embedded in the paradigm of empirical and theoretical methodology.

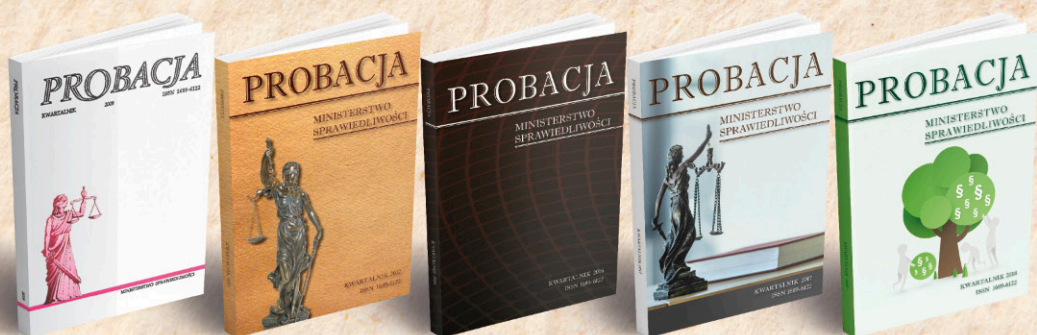
If the article does not meet the above-mentioned criteria, the Editorial Board may opt out of its publication.

The author receives an email including information on the results of the review and an “extract” from the review, i.e. fragments that are relevant from the point of view of making necessary corrections to the text and the further scientific development of the author.

In the case of obtaining one positive and one negative review, the Editorial Board directs the article to the third reviewer.

The author is obliged to write the “Response to a review” in which the author determines whether and to what extent the remarks of the reviewer have been included or presents arguments for not including them.

IUSTITIA EST
CONSTANS ET PERPETUA
VOLUNTAS
IUS SUUM CUIQUE
TRIBUENDI

10 lat Kwartalnika Probacja
